

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

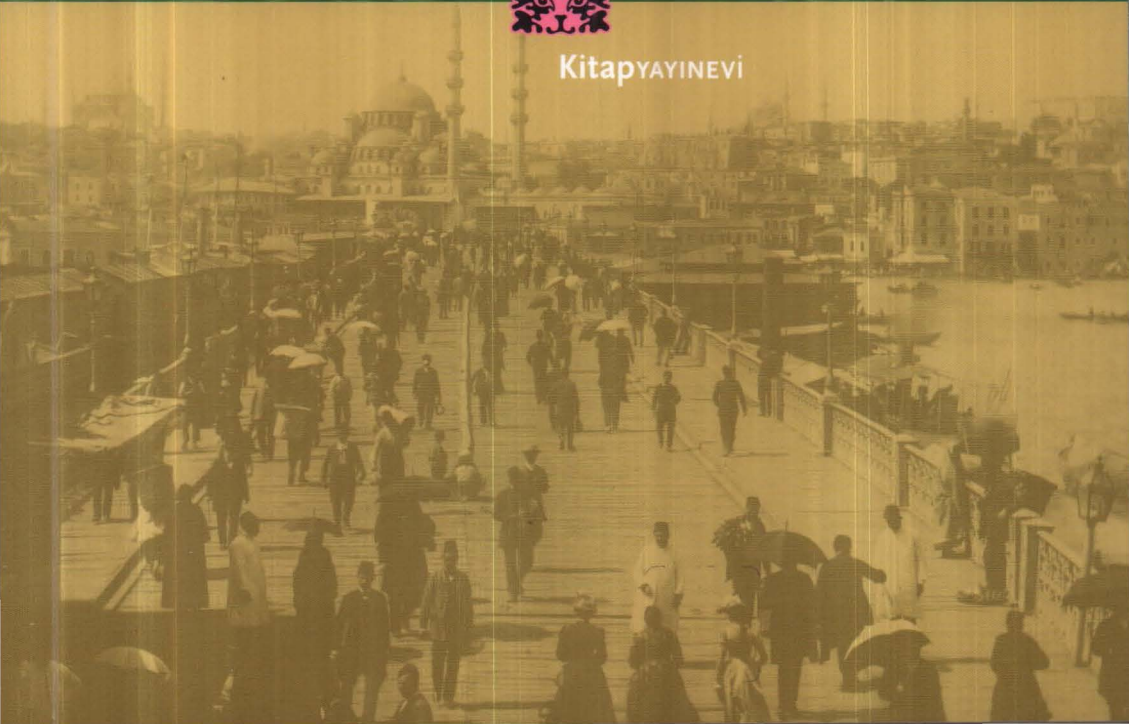
Victor Eskenazi
ÇEVİRİ Tunç Tayanç

Yolculuk İçin Teşekkürler

Bir İstanbul Musevisinin Anıları, 1906-1987

KitapYAYINEVİ

**YOLCULUK İÇİN TEŞEKKÜRLER
BİR İSTANBUL MUSEVİSİNİN ANILARI
1906-1981**

KİTAP YAYINEVİ – 272
ANİ VE YAŞAM DİZİSİ – 22

YOLCULUK İÇİN TEŞEKKÜRLER; BİR İSTANBUL MUSEVİSİNİN ANILARI, 1906-1981 / VİCTOR ESKENAZI

© 2012, JOHN ESKENAZI
© 2012, KİTAP YAYINEVİ LTD.

TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇÖZÜLEMEZ

ÇEVİRİ
TUNÇ TAYANÇ

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

KAPAK
GALATA KÖPRÜSÜ, 1906

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇİTHANE
SERTİFİKA NO. 12055
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
KASIM 2012, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-104-8

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO. 12348
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Yolculuk İçin Teşekkürler

Bir İstanbul Musevisinin Anıları
1906-1981

VİCTOR ESKENAZİ

Çeviri
TUNÇ TAYANÇ

KitapYAYINEVİ

Temmuz 1965'de, aydınlık bir şafakta, Boğaziçi'nin altın buğusu içinde yol almakta olan bir yolcu gemisinin pruvasında durmuş, uykulu gözlerimi açık tutmaya çalışarak masalımsı İstanbul ya da Stambul, daha da iyisi Konstantinopolis'i, büyüklerimin mutluluk akan bir gülümsemeyle sözünü ettikleri o kenti ilk kez görmeye çalışıyordum. Yüzyıllardır ailemin yurdu olan o gizemli âlem biraz uzağımdaydı; önceden hiç orada bulunmadığım halde kendimi İtaka'ya dönen Uyses gibi hissediyordum.

Babam yavaşça yanıma yaklaştı, kolunu omzuma koydu, beni kendine çekti ve fısıldadı "Sonunda buradayız! Dünyanın en güzel kentlerinden, uygarlığın büyük merkezlerinden birinde, kuşaklar boyunca dünyanın merkezi olduğu açık olan bu kentte birlikteyiz..." Gözlerinde yaşlar vardı; biliyordum ki rüzgârdan değildi.

Yüzbaşı V. H. Eskenazi, İngiliz Gizli Servisi'nin bir subayı olarak bulunduğu İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu kente tekrar gelmemişti; bu geliş, ölümüne kadar sürdüreceği uzun süreli dönüşlerin ilki olacaktı.

Victor, ya da annesinin adlandırdığı gibi Victoriko, ya da kız kardeşinin söylediği gibi Tori, artık var olmayan bir dünyanın ürünüydü. Osmanlı zamanında, kentte boy atan, ticarete, yönetimde, bilimde ve uluslararası ilişkilerde oynadıkları rolden ötürü İmparatorluğun başarısında büyük önemi olan dinsel ve etnik azınlıkların tipik bir temsilcisiydi. Çoğunlukla uçuk (bunun birçok örneği ailemizde vardır), kendilerine daha iyi bir yaşam kurma isteğiyle dolu, girişimci ve yaratıcı, cemaatlerine ve yurtları olan kente büyük bir aidiyet duyan, çok ilginç ve sıra dışı insanlardan biriydi.

Genç Victor 1906'da doğmuş, annesi, babası ve kız kardeşi Jenny ve büyükbabası tarafından yönetilen ve neredeyse elli kişiyi bulan geniş ailesiyle Beylerbeyi'ndeki kocaman bir yalıda yaşamıştı. Cumartesi günleri, bütün ailenin nasıl birlikte yemek yediklerini, çocukların sırayla o yaşlı bilge adamın elini nasıl öptüklerini sürekli anlatırdı. Ölümünden sonra aile dağılmış ve çoğunlukla Galata'ya yerleşilmişti; yalı da yanıncaya kadar sakinlerini kaybetmenin hüznüyle kalmıştı.

Yirminci yüzyılın başı Osmanlı tarihi için çok kritik bir dönem olmuştur; sadece İmparatorluğun sonuna değil, Birinci Dünya Savaşı yenilgisine, zafer kazanmış müttefik askerlerinin ve Devrim'den kaçan Beyaz Rus dalgasının Konstantinopolis'in kozmopolitliğine eklenmesine tanık olunmuştur. Türkiye'nin, idealleri, çelişkileri, lafabelikleri ve umutları ile tohumculanmakta olan o karmaşık yeni havasını da solumuştu. Tarihin böylesine olağanüstü bir anında doğmuş olmasını kutsanmış olmasına vermiş, genç bir erkek olarak İstanbul'da yaşadığı renkli deneyimleri anlatmak, böylece onları sonraki kuşaklara aktarmak onda bir saplantıya dönüşmüştü; bundan dolayı kendisine teşekkür borçluyum.

Çok yönlü bir kişiliği olan babamı gerçekten tanımlamaya kalkışsam, öncelikle onun tam bir Osmanlı senyörü olduğunu söylerim. Doğuştan kozmopolitliği, geniş dünya görüşü, doymak bilmez entelektüel merakı, içgüdüsel anlayışı, başka insanlara, kültürlere ve davranışlara karşı saygısı ve bir kararlılık göstermesi gerektiği anlarda büründüğü tavrıdan ötürü, Osmanlı. Epey eski Fransızca terimler kullanmakta ısrarlı olduğumdan da, Senyör. Sadece Fransızca konuşulan bir çevreden olduğu için değil, sahip olduğu *savoir faire*,¹ çekicilik, zarafet, herkesin yanında rahat etme, herkesin de kendi yanında rahat etmesini sağlama yeteneğinden ötürü de... Ayrıca biz çocukları derin bir bilgisizlik duygusuna iten, vurgulayarak ezberinden okuduğu Fransız şiirine duyduğu sevgiyi de unutamam –Cyrano de Bergerac'a da özel bir hayranlığı vardı.

Bütün bunların üzerine okulda ve orduda edindiği, kırmızı saç, çilleri ve beyaz teninin de güçlendirdiği İngiliz çağrışımların da eklenmesi gerekir. Askerlik günlerinde bilindiği biçimiyle V. H. çok gelişmiş bir dürüstlük duygusuna, tersliklerle başa çıkmada çok yararlı bir yöntem, ayrıcalık ile gücün ona kazandırdığı çok ileri bir görev ve sorumluluk anlayışına sahipti. Amerikan şarkılarını gitarla hiç de iyi çalamamasına karşılık tenisi çok iyi oynardı. Bu kendisine miras kalan bir İngiliz tutkusuydu. Çırpma yumurta, çiroz, hatta Marmite² yapmaya duyduğu saplantılı tutkudan söz etmeye ise hiç gerek yok.

1 Uyumlu, becerikli, her durumda ne yapılacağını bilen –çn.

2 Yoğunlaştırılmış bira mayası özüyle yapılan, özellikle kahvaltıda yenen, ilk önce İngiltere'de, sonra da Güney Afrika'da üretilen bir tür ezme –çn.

Yaşamının büyük bölümünü İtalya'da geçirdiği için, Vittorio'nun dost canlısı kişiliğine, doğallıkla benimsediği güneşli bir iyimserlik ve belli bir teatral tavır da eklenmişti.

Ancak hepsinden önce, Victor ben Haim su katılmamış bir Sefarad Yahudisi'ydi; Endülüs'ün o eski açık düşünceli geleneğinden içtenlikle gurur duyuyordu ve ahlak ilkelerine bağlıydı. Dinsel törenlerin pek olmadığı bir ailede dünyaya gelmişti; ahlak kurallarının, ailesine ve cemaatine karşı görev duygusunun, karmaşık yaşamı boyunca kendisine yol gösteren o karşı konulamaz adalet duygusunun ve Yaratan'a her zaman duyduğu şükranın derin köklerini Musevi düşüncesinden alıyordu. Sonraki yıllarda, Milano'daki Musevi cemaatinin yardımsever öğütleri çok sık aranan akil adamlarından biri oldu.

Babam bu kitabı yazmaya yaşamının son yıllarında başladı; evde, üstünde zarif bir robdöşambırla odasındaki ensiz masasına oturur, turkuaz mürekkeple doldurduğu eski Parker dolma kalemini kullanarak okunaklı el yazısıyla küçük kâğıtlar üzerine yazar, yüzünde doygun, içe dönük bir gülümsemeyle kahvesini yudumlardı.

Anılarını, onca yıllık olgunlaşma sürecinden sonra büyük bir aceleyle, işin biraz da kolayına kaçarak, yıllardır sabırla beyinde beklemiş, sonunda kâğıt üzerine dökülmekte olan düşüncelerinin ve birikimlerinin akışını umutsuzca yavaşlatmaya çalışarak yazıyordu.

Yaşamının sonlarındaki daha burjuva bölümü olduğu gibi atlamış, yaşamını adadığı 52 yıllık eşi, sevgili Laure'ye, bir antikacı olarak İtalya'da kazandığı başarıya, Milano toplumunda ve Musevi cemaati içindeki önemli rolüne kısaca değinmiştir. Yapmış olduğu "yolculuk"ta önemli bir yer tutan bana ve kız kardeşim Peggy'ye, gösterdiği ilgi ve sevgiye de değinmemiştir. Aslında Victor, aile konuları söz konusu olduğunda çok özel ve kapalı biriydi; duygularını çok ender açığa çıkarırdı.

Kitaptan parçaları bana okumaktan çok keyif alırdı; onayımı almak istediğinden değil, kendinin olduğundan zaman zaman kuşkuya kapıldığı, öylesine değişik ve uzak olan yaşam anılarını bir ölçüde yeniden anımsamak istediğinden...

Önceleri gösterdiği çaba karşısında pek coşkulu değildim; çok zamanı kalmadığını düşünerek çalışmasını hızlandırdığı kaygısını duyuyor-

dum. Son yıllarda kalbinden sıkıntısı vardı; korktuğum da oldu: 81 yaşında, hala enerji dolu ve ruhu genç olarak, kitabı İtalyanca basıldıktan bir ay sonra bir kalp krizinden ölüverdi.

Ailemizin evdeki konuşma dili epey renkli, durmadan bir dilden öbürüne geçtiğimizden de her zaman kolay anlaşılır değildi. Resmi dilimiz Fransızcadı; ama İtalyanca da gittikçe çok kullanılır olmuştu; okul, sonraları iş üzerine konuşulduğunda İngilizce kullanılırdı; çok sayıda *Ladino* deyim, çoğu yeme içme üzerine azıcık Türkçe sözcük, Yunanca küfürler küçük yaşta bana öğretilmişti. O nedenle babamın pek de iyi olmayan, epey eski bir dille yazılmış İtalyanca metni, aile yaşamımızın öylesine özelliği olan canlılığı, çekiciliği ve karışıklığı yansıtmıyor gibi geldi bana. Yanılmıştım. Kitap beklenmediği kadar büyük bir başarı elde etti.

Babam dillere her şeyden çok, hatta tutkusu olan genel bilgidен ve tarihten de daha çok değer verirdi. Evindeki dadılar ve hizmetkârlardan ötürü ana dilinin Yunanca olduğunda direnirdi. Anne babası, özellikle Akdeniz çevresindeki üst sınıfların *lingua Franca*'sı olan Fransızca'yı ve Sefarad Musevilerinin eski İspanyolcası olan *Ladino* 'yu konuşurlardı. Aile geleneğine uyarak, Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki Alman Okulu'na gönderilmişti. Ancak hem zayıf bünyeli hem de Musevi ve üstelik İngiliz yurttaş olduğundan, oldukça ileri bir tarihte boks yapmayı öğreninceye kadar epey dayak yemişti. Sonunda, Nişantaşı'ndaki, şimdi Anadolu Lisesi olan İngiliz High School'a gönderilmişti. Özel ders olarak elbette ki Türkçe öğrenmişti; Rusça ve İbranice harflerin yanı sıra Arapça harflerle de yazabiliyordu. Sonunda İtalyancayı da öğrenmişti. İbranice dışında hepsini nefis konuşabilir, çoğunda da çok güzel yazabilirdi. Bu o dönemin kentsel azınlıkları için hiç de sıra dışı değildi. Bu dillerin hepsini aksanlarıyla çok güzel konuşabildiği halde, şaşırtıcı olan Milano şivesini hiç becerememiş olmasıydı! Bu dillerden hangisini konuşursa konuşsun araya *inşallah* ya da *maşallah* sıkıştırma alışkanlığı vardı; bu alışkanlık, zaman zaman, özellikle de sofı Katolik ya da Museviler ile konuşurken çok can sıkıcı olabiliyordu. Bu huyunu, ben dâhil, ailenin tamamı mutlulukla bugüne kadar sürdürmüştür. Bir bakıma, böyle yaparak bir Akdeniz evrenine kök salmış olan aidiyetini değerlendirdiğini düşünüyorum.

Yolculuk İçin Teşekkürler'in İngilizce ve Fransızcasını yazmanın da üstesinden geldi; aramızdan ayrıldığında Almanca metni yazmaya başlamıştı. Türkçesi, bir Türkçe metni tamamlamasına elvermeyecek kadar paslanmış olduğundan kendisinden hiç de hoşnut olmadığını açıkça anımsıyorum; çünkü bugün İstanbul'da yaşamakta olanlara, bu biricik kentinin kendi gençliğindeki canlılığını ve verdiği titreşimleri tattırmanın özlemini çekiyordu.

Victor şimdi her neredeyse, bu isteğinin artık yerini gelmiş olmasından çok hoşnut olacağını biliyorum.

JOHN ESKENAZI

Londra, Mayıs 2012

Victor Eskenazi Taksim, Sular İdaresi önünde, 1943

G ençliğimde neşeli ve kıvrak bir şarkı vardı.' Kentli insanın güzelim kirlarda koşarken duyduğu şaşkınlığı anlatırdı. Bana Tanrı'nın yarattığı doğanın bir lütfu gibi gelirdi. Yaşama adanan bir ilahi...

Kapıya yavaşça vurdum.

"İçeri gel" dedi vasım.

Çalışma odasına girdim; kapıyı arkamdan gürültü yapmamaya çalışarak çok dikkatlice kapadım.

Masanın üzerindeki lamba odanın dört bir yanına yeşilimsi bir ışık yayıyor, duvarlarda acayip gölgeler yaratıyordu.

O bir şeyler yazıyordu; girdiğimde başını kaldırdı, gözlüklerinin üzerinden bana baktı.

"Otur" dedi; sesinde bir yumuşaklık vardı.

Masanın önündeki koltuk öyle yüksekti ki, ayaklarım yere değmiyordu.

"Annen, top oynarken gene salondaki pencerenin camını kırdığı söyledi."

Bir fare kadar sessiz yere bakıyor, gözlerimi gözlerinden kaçırıyordum.

"Senin yaşında birinin oyun oynamak hakkıdır; ama yaramazlık yapmadan önce düşünmen gerekir. Artık küçük bir çocuk değilsin."

Yedi yaşına yeni girmiştim.

"Bak, oğlum" dedi; yüzü, insanların çok sevdikleri iyiliğiyle ıslı ıslıldı. "Kırılan cam para demektir, değiştirilmesi gerekir; ama havaya savurduklarımızı yoksullara veremeyiz ki..."

Vasım doktoru; yardımını isteyen biri kapısından hiç eksik olmazdı. Babam öleli çok olmamıştı. Annem ve kız kardeşimle birlikte vasımın ve teyzemin evinde oturuyorduk. Babamın büyük kardeşiydi; teyzemde annemin kız kardeşiydi. Teyzemin hiç çocuğu olmamıştı; aileden biriymişiz gibi bakılıyorduk.

1 "Thanks for the buggy ride. / I had a wonderful time.
No smell of gasoline. / Just an old fashioned team.
It was a wonderful treat. / To hear the patter of horses feet.
I was used to riding in a big limosine. / But buggy ridin lovin sure beats any machine.
Now although I lost my pride, Thanks for the buggy ride. I had a wonderful time." -ç.n.

Babamı kaybettiğime, bize duydukları acımayı saklamayan akrabalar ve dostların davranışları kadar üzülmemiştim: Zavallı yetimler!

Vasim, ağabeyi ile paylaşmayı hep düşündüğünü sandığım babalık görevini üstlenmişti. Sanki kendi çocuklarıymışız gibi beni ve kız kardeşimi hep bağrına basmıştı. Ben de ona çok düşkündüm; sözleri beni aydınlatır, düşüncelerime yol gösterirdi.

Konstantinopolis'in Avrupa kesiminde,² büyük bir binanın üçüncü katındaki geniş bir dairede oturuyorduk.

O günlerde kent İstanbul diye adlandırılıyordu. Kökenleri çok farklı insanların bulunduğu çok özel bir kentti. Yollarında yürürken kendinizi Babil'de sanır, dünyanın dört bir yanından yabancılarla karşılaşırdınız.

O günlerde Konstantinopolis Doğu ile Batı arasında bir köprüydü. Dünyanın merkezi. Yaşanası bir güzellik.

Kente dönemin evrensel yaşamına çok uygun düşen ilerici kozmopolit niteliğini verenler Avrupa kesimindeki mahallelerde yaşayan yabancıları; ancak gene de Doğu hayatının felsefesi ve çekiciliğiyle kurdukları uzun ve sınırlı ilişki düşünme tarzlarını epey etkilemişti.

Evde Fransızca konuşurduk. Leipzig'de jinekoloji okumuş olan vasimle Almanca konuşurdum. O sıralarda bir Alman okuluna gidiyor ve bu dili öğrenmeye çalışıyordum. Yabancıların çocukları Türk ilkokullarına pek gitmezlerdi. Öğrenim biçimi çok farklıydı.

Yıl 1915'ti; Üçlü İttifak'ın ortağı olan Türkiye, Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın yanında Müttefiklerin karşı cephesindeydi. Savaş başladıktan bu yana, bütün Fransız, İngiliz, sonra da İtalyan okulları kapatılmıştı; yani Alman okulundan başka bir seçeneğim yoktu.

Anne tarafından büyükanmemle "Yahudi İspanyolcası"³ konuşurdum. Büyükanmem başka bir dil bilmezdi. Kapıcı ya da sokak satıcılarıyla konuşurken tek tük Türkçe sözcükler kullanırdı. Pazartesi günleri çamaşırları yıkamaya gelen yaşlı kadınla da aynı dili konuşurdum.

2 Yazar, Konstantinopolis'i, Pera vb kesimi içeren Avrupa kesimi ve Galata Köprüsü'nün öbür kesimini de İstanbul diye nitilemektedir. -çn.

3 Ladino, Hint Avrupa dil grubunun Latin koluna bağlı, kökeni Eski İspanyolcadan gelen bir dildir -çn.

15. yüzyılda, Engizisyon sırasında İspanya'dan kovulan Yahudilerin konuştukları lehçe o zamanlar daha bozulmamıştı: Arasına İbranice sözcükler serpiştirilmiş, İbraniceden çevrilmiş deyimlerle zenginleştirilmiş arkaik bir İspanyolcaydı bu. Saflığı Türkçe, Yunanca, Fransızca, hatta Slavca kelimelerin karışımıyla henüz bozulmamıştı.

İki yaşına kadar Rumcadan başka bir dil konuşmamıştım. Avrupalı ailelerin çoğunda olduğu gibi, dadım On iki Ada'dan gelmeydi.

Geceleri doğum yapacak bir hastasına giderken vasime eşlik de eden hizmetkârımız ise –ona “kavas” denirdi– bir Arnavut'tu.

Geleneksel giysisi ve silahlarıyla soyu ve mesleğine uygun düşen dehşet verici bir görünümü vardı.

Girişe açılan koridorun ucunda kendi halinde yaşırdı. Küçük odası bir karakol gibiydi. Açılır kapanır karyolasının başucunda tüfeği asılıydı; revolveri ve yatağanı da hep iskemlenin üzerinde, bir kol boyu uzağında dururdu. Her an çarpışmaya hazırdı. Savaşçı öteberisinden ne kadar korksam da, silahlarına hayrandım; sık sık bir bahane bularak odasına gider, cephaneliğine göz atardım.

Memleketine özgü giysisi, beline doladığı geniş kuşağına sokulmuş revolveri ve yatağanıyla bu sadık Arnavut, vasimin arabası gecenin karanlığında boş yollardan geçerken arabacının yanında otururdu. Bazı mahalleler hiç tekin değildi; ama onun görünüşü, çapulculuk yapmayı düşünenleri herhangi bir girişimde bulunmaktan caydırmaya yeterdi.

O kadar çok kadının gece yarısı ile şafak arasında çocuklarını dünyaya getirmelerinin nedenini hiç anlayamamışımdır. Baba olmayı bekleyen telaşlı birinin parmağının kapı ziline çalmasıyla uyandırılmadan geçirdiğim çok az gece olmuştur. Vasim öldükten sonra, yıllar boyunca, geceleri düşümde kapı ziline ısrarlı ve acımasız sesini duyarak ansızın uyanmışımdır.

Sekiz yaşına geldiğimde, büyüdüğümde ne olacağıma karar vermiştim. Amcamın koruyucusu gibi bir “kavas” olmak, o büyüleyici silahlardan ötürü çok çekiciydi; ama o dev gibi hamallardan da olağanüstü etkilenmiştim.

O güçlü hamallar, eski kentin dik yokuşlarında inanılmaz yükler taşırlardı. Sırtlarındaki bir tür semerle desteklenen, koltuk altlarından geçen

kalın askılarla bağlanmış, çelik bir kasanın ya da piyanonun ağırlığı altında iki büküm olmuş yürürler, omuzlarındaki yükü biraz hafifletmelerine olanak veren bir duvarın çıkıntılı köşesinde soluklanırlardı. Sonra terden sırlıklam, boş ellerinden birini alınlarına götürür, alınlarındaki teri çabucak sıyrır, önlerine, kaldırımın üzerine bir tutam ter atıverirlerdi.

Böylesine olağanüstü bir gösteri, alnını silmek için mendil kullanmaya alıştırılmış terbiyeli bir genci hiç etkilemez olur muydu?

Çocukluğumu hatırladıkça, görüntüler, sesler ve duygular belleğimin derinliklerinden akın akın geliyorlar.

Gecenin karanlığında yatak odamızda kız kardeşimle birlikte uyuduğumuzda, sokak köpeklerinin havlamalarını sürekli duyardık. Uzaklarda bir yerden uzun bir uluma işareti verilir, sonra da mahalledeki bütün köpekler kulakları sağır eden bu koroya hızla katılırlardı.

Bu başıboş, melez hayvanlar kentin bütün semtlerini istila etmişlerdi. Gündüzleri, sanki göze görünmek istemezmiş gibi kuytu bir köşede uyuklar, gece olur olmaz da sürüler halinde tüyleri diken diken, dişlerini göstererek sokaklarda gezinirlerdi.

Havlamaları dayanılmaz olduğunda üzerlerine fırlatılanların çıkarıldıkları madeni ses duyulur, ev kadınları sokak kapılarına çıkarlardı. Teneke kutuların kaldırım taşlarına çarptığında çıkardığı yüksek ses evin mutfağında işe yaramaz ne varsa sokağa atıldığını gösterirdi.

Bir süre sonra köpeklerin havlaması değişir, neşeli bir havaya bürünürdü. Arada sırada fırlatılan bir tas uyumu bozardı.

Hayvanlardan daha zayıf olanı güçlü hemcinsinin keskin dişleriyle uzaklaştırılırdı.

Unutulan bir kemiğin kemirilmesinin çıkardığı ses arada sırada sessizliği bozsa da, ziyafetin bitmesiyle şamata da sona ererdi.

Sonra çöpleri karıştıran pençelerin boğuk sesi geri dönüşü müjdelardı. Sürü ortadan kaybolur, gizli sığınağına dönerdi.

Temizlenmiş sokağa gecenin sessizliği çökerdi. Biz çocuklar derin bir uykuya daldık. Köpeklerin alıştığımız havlaması bizi çok rahatsız etmezdi.

Kimi zaman, gecenin ortasında ansızın uyanırdım. Evin sessizliği beni korkutur, kuşkulu bir ses duyacakmışım gibi kulaklarımı dört açar-

dım. Sonra, dairenin öbür ucunda bulunan konuk odasındaki büyük saatimizin dost, tanıdık tik taklarını belli belirsiz ayırt ederdim. Ses kaygımı giderir, yeniden uyumamı sağlardı.

Bir yaz gecesinde, sık sık görülen mevsim yangınlarından biri çıktığında, bütün mahallede yankılanan ürkütücü ses hepimizi uyandırırır: “Yangın var, yangın vaaaar...” Ağır demir değneğini Arnavut kaldırımlarına vuran gece bekçisi o ürkütücü bağrışının son hecesini öyle acıklı uzatırır ki, herkesin kanı donardı.

Büyüklerin evin içinde koşuşmaya başladıklarını duyuncaya kadar yatağımızda sessizce yatarır. Yangın haberi apartmanlarda öylesine büyük bir telaş yaratırır ki, küçük büyük herkes yangının gelişmesini izlemek üzere merdivenlerden binanın tepesindeki balkona çıkarır. Pencerelelden bakıldığında gökyüzünün kızillaşmasıyla yangın bizim mahalleye kadar gelecekmış gibi görünürdü; ama genellikle yananlar varoşlardaki yoksul kalabalıkların ahşap evleri olurdu.

Patıcanlar olgunlaşıp da pazarda ucuzladığında sık sık yangın çıkar, bütün mahalleler, binlerce derme çatma ahşap evle birlikte denetim altına alınamadan günlerce yanardı.

Yoksul ailelerde genellikle yemek, kolayca devrilebilen, çürük çarık, kutu gibi, dört ayaklı demir maltızlarda pişirilirdi. İçinde, çevreye güzel kokular salan zeytinyağlı sebzelerin bulunduğru tava yanan kömürlerin üzerine devrilir ve eski ahşap evler çıra gibi yanardı. Her seferinde uçuşan kıvılcımları dört bir yana savuracak bir rüzgâr olur, bir yerlerde çıkan küçük yangınlar bir alev denizine dönüşürdü. Bulunduğumuz yerden çatırdamaları duyar, yanan tahtanın kokusunu alır, bu heybetli maltızın sıcaklığını hissederdik.

Görüntü dehşet verici olsa da bizden çok uzaktaydı ve bir süre sonra yataklarımıza dönerdik.

Avrupa kesimindeki apartmanların çatısında açık bir balkon ve apartmanda oturanların haftada bir çamaşırlarını yıkadıkları çamaşır odaları bulunurdu. Güzel sabun kokan bu büyük odalar ve balkon, çamaşır yıkanmayan, rüzgârda dalgalanan kar beyazı çarşaflardan ötürü bize homurdanan çamaşırcıların ortalarda olmadığı günlerde tartışmasız olarak çocukların dünyasıydı. Biz oğlan çocuklar, bu gözden uzak yerlerde ilk si-

garalarımızı içer, kızlarla “karı koca” ve “doktorculuk” gibi olağan oyunlar oynardık. Gariptir ki, biz oğlanlar hep hasta rolünde olur; kızlar da çok becerikli hemşireleri oynarlardı.

Zamanla, daha yetişkin oyun arkadaşlarından bebeklerin lahanadan alınmadıklarını ve bir oğlanın dudaklarından öptüğü kızın da gebe kalma-
yacağını öğrendik.

Uyku sersemliğimizi alan ilk gürültüler, mezbahaya götürölen ko-
yunların dokunaklı melemeleri ile çobanın sürüyü hızlandırmak için alıp
durduğı paslı teneke parçasının tekdüze sesi oldurdu.

Koyunların yürürken Arnavut kaldırımında çıkardıkları ses dağ-
dan akan bir nehrin sesi gibi gelirdi. Bu zavallı hayvanların yüzlercesi Al-
tın Boynuz’u çevreleyen tepelerdeki otlaklarından mahallemizdeki büyük
konutların uçlarına sürölürler ve yatak odamızın penceresinin açıldığı dar
sokaktan geçirilirlerdi.

Zavallı hayvanlar, birkaç kilometrelik toprak yoldan sonra yıkılacak
gibi duran ahşap evlerin sınırındaki dik bayırdan aşağıya sürölerek Marma-
ra Denizi’nin Boğaziçi ile birleşen kıyılarına indirilirler ve oradaki, çevreyi
kirleten paslı oluklu saçlarla kaplı karanlık barakalarda kesilirlerdi. ektik-
leri ile sevecen genç yüreklerimize büyük bir acı verirdi.

Çalışkan ev hanımları yatak takımlarını havalandırmaya çıkardıkları-
rında, gezgin sokak satıcılarının bağrışları sokağı renkli seslerle doldururdu.

En tiz ses beyin ve paa satan Arnavutların bağırmasıydı. Kolunun
altında taşıdığı sepetteki incir yapraklarının altına gizlenmiş olan beyin gö-
rönmezdi. Oysa paalar çok belirgindi. Kuşkonmaz gibi küçük demetler
halinde omuzlarından fişeklik gibi sarkan bu küçük, kanlı ayaklar insanın
iini acıttırdı.

Yoğurt satan köylünün kalın sesi daha zararsızdı. Omzunda taşıdığı
uzun sırığın iki ucundan sarkan, üç kalın iple sağlamlaştırılmış iki geniş
yuvarlak sac tepsinin içinde kalın kaymaklı köy yoğurdu bulunurdu.

Çıplak ayakla, iki yana sallanarak koşan balıkçı, başının üzerinde
taşıdığı, içinde gümüşi balıkların bulunduğı büyük tahta tepsiyi dengele-
meye çalışırdı. “Balık” diye bağıran tiz sesi duyan ev kadınları pencerelere
üşüşür, pazarlık sırasında karşılıklı atışmalar birbirini izlerdi. Genellikle

tersanedeeki Seferad Yahudilerinden olan balıkçı, Ladino ya da yöresel Rumca konuşurdu. O oturaklı ev kadınlarının pazarlık becerilerini açığa çıkaran bu bağırış çağırışa kendilerini kaptırmaları çok ilginçti.

Sokağın aşağısından, elindeki tartıyı bir rahibin buhurdanlığı gibi dengeleyerek yürüyen Rum zerzevatçı bütün heybetiyle görünürdü. Arkasındaki genç yardımcısı, içinde sebze ve meyvelerin bulunduğu sırtındaki büyük küfeyi nefes nefese taşırdı. Kimi zaman taşıma işini, bir arabayı çeken küçük bir merkep yapardı ki, malların sergilenmesi çok daha iyi olurdu. Mevsimine göre, tartılarda piramit şeklinde ustalıklı dizilmiş altın sarısı kayısılar ya da koyu kırmızı kirazlar bulunurdu. Satılan bu değişik mallar belirli özel vurgulamalarla, avam Rumcasıyla duyurulurdu.

Tepeleme kavun ve karpuzla dolu büyük bir küfenin ağırlığı altında iki büküm olmuş güçlü kuvvetli bir Kürt'ün boğazından boğuk bir ses yükselirdi.

Çeşitli mallar satan, her biri kendine özgü ve ayırt edici bağırışıyla çeşit çeşit seyyar satıcı birbirini izlerdi. Lehimci, bileyici, dantelacı. Yerinde onarılabilecek ya da yapılabilecek her şeyin bir ustası olurdu. Lehimci sokağın köşesinde oturur, aletlerini hep sırtında taşıdığı boş bir gaz tenekesinden el çabukluğuyla çıkarırdı. Bir çift güçlü maşa, kenarlarını düzlemek için bir çekiç, lehim çubuğu ve taşınabilir bir ısıtıcıyla leğenden tavaya kadar her şeyi tamir edebilirdi.

Sabah sokağı dolduran seyyar satıcılar arasında zaman zaman değişik biri boy gösterirdi.

Kendini bu kalabalıktan ayıran Moğol özellikleriyle, üstünde harikulade, çok renkli, çizgili bir kaftan, tamamen tıraşlı başında altın süslemeli yuvarlak bir takke, vakur bir edayla yürürdü. Ara sıra Ladino dilinde, por-selen ve seramik onardığı anlamına gelen "*adobar cinis... adobar cinis*" diye garip bir şarkı tuttururdu.

Sonraki yıllarda bu konuda bilgi edinmeye çalıştıysam da, Avrupa ve Doğu'da becerilerini sergilemek için dolaşan bu garip, egzotik gezginlerin gittikleri her ülkede, İspanya'dan sürülen ve 15. yüzyılın sonundan bu yana Türkiye'de yaşayan İspanyol Yahudilerinin belli deyimleriyle neden aynı şekilde bağırıştıklarını anlayabilmiş değilim.

Çin Türkistan'ından, Hotan ya da Semerkant bölgesinden gelen bu akıllı zanaatkâr porselen ve seramiği çok özel bir biçimde onarmayı biliyordu. Bir pencereden çağrıldıklarında, eşiğe oturur, kırık parçaların getirilmesini bekler, onarılıp onarılamayacağına karar vermek için bunları dikkatlice incelerdi.

Parçaları iyice birleştirdiğine karar verdiğinde, omzundaki deri çantadan kısa bir yay, küçük bir tahta tutacak, elmas uçlu çelik bir matkap, bir çift küçük kerpeten, bir yumak çelik tel ve ince bir fırça çıkarırdı. Nesneye özgün biçimini verecek biçimde birbirine bitleştirilmiş kırık parçalar, çalışmaya nereden başlanılacağını gösteren noktalarından işaretlenirdi. Yayın ipi, elmastraşın tahta sapına dolandır ve yay çok yavaşça yatay olarak sağa sola hareket ettirilir, sert porselen, yumuşak seramik ya da toprak kapta kısa sürede bir delik açılırdı.

Türkmen parçalar delindiğinde evin hanımından taze bir yumurta ister ve bunun sarısını ayırırdı. Kırık parçaların kenarlarına yumurtanın akına batırılmış fırça sürülür, yumurta akı kısa süre içinde kırık parçaları birbirine yapıştırır, bu arada deliklerden geçirilen çelik telle bitişmeleri sağlanırdı. Sonra da örtüşen kenarlardaki tel kerpetenle kesilirdi.

Bu şekilde küçük çelik tellerle bir araya getirilen nesneler bir daha hiç ayrılmazlardı; yüz yıllar önce bu şekilde onarılmış antika porselen ve seramik parçalarının, bu olağanüstü gezgin zanaatkârlar tarafından onarıldıkları günkü gibi bozulmadan durduklarını gördüm.

Penceremizin açıldığı yolun görünümü işte böyleydi; genellikle sessiz olan dar sokak sabahın erken saatlerinde işlek bir pazar yerine dönüşürdü.

Uzun bir ipe bağlanarak aşağıya sarkıtılan bir sepet paralarla malların pencerelerle sokak arasında el değiştirmesine yarardı.

Bu karışıklıkta, kahvaltımızın son lokmaları hâlâ ağzımızda, kız kardeşimle birlikte okula koşardık; sırtımızda çantalarımız ve içinde yiyeceğimiz ekmekle tereyağının da bulunduğu küçük hasır sepetlerimiz sallanırdı.

Kız kardeşimle aynı okula gidiyorduk. Kızların gittiği bir Fransız okuluydu; ama yedi yaşına kadar küçük oğlanları da alırlardı. Dar bir sırada, beceriksizliğime kıs kıs gülen küçük kızlarla dirsek dirseğe oturup beyaz kanaviçe kasnağa ilkel desenler işlerken, kırmızı yün geçirilmiş iğnenin nasıl kullanılacağını orada öğrendim.

Öğleden sonra okuldan döndüğümüzde, sokak satıcıları kalabalığı ve karışıklık bitmiş olurdu.

Öğle yemeğinden sonra, biz çocuklar sabırsızlıkla, her gün aynı saatte gelen ve omuzlarında taşıdığı askıdan beyaz ketenle sarılıp sarmalanmış iki kap sarkan dondurmacının tekdüze sesini beklerdik. Lezzetli sade dondurma ya da daha dalından yeni koparılmış gibi taze mevsim meyvelerinden yapılan enfes buzlu şerbetle doldurtacağımız boş bardaklarla merdivenlerden aşağıya koşardık.

Çay saatine doğru, hafif bir ses mısır satan yaşlı kadının geldiğini duyururdu. Mısırcı eşiğe oturur bizi beklerdi. Örgü hasırdan yapılmış büyük çantadan, bembeyaz lekesiz muslin kumaşın katları arasından kaynatılmış küçük mısırlar çıkarır, bunları daha da lezzetlendirmek için de kaftanının derin ceplerinden içinde tuz parçacıkları bulunan bir teneke kutu bulurdu.

Arada sırada, bizim binanın ön cephesinin baktığı karşı kaldırımda bir kalabalık toplanır ve ana caddeden yükselen birbirine karışan sesler duyulurdu.

Yolun iki yanında, çevrelerinde şamatacı bir kalabalığın toplandığı, sırtlarında büyük, çarpıcı renklerle boyanmış teneke kutular taşıyan sert yüzlü iki kişi bu gösterinin merkezini oluşturlardı. Toplanan kalabalık yeterli görüldüğünde bu iki şarlatan, annelerinin, kız kardeşlerinin, büyükbabalarının ve bütün gelmiş geçmişlerinin, hatta kapı komşularının saygınlıklarını hiç sakınmadan birbirlerine çeşitli hakaretlere ve laf sokuşturmalara başlardı. İnsanlar bu küfür sağanağını şaşkınlıkla dinler, yaptıkları çılgınlıkları kahkahalarla izler, günün birinde işlerine yarayacağını düşünerek duydukları küfürlerden bir iki cevher yakalamaya ve akılda tutmaya çalışırlardı.

Zamanın geldiği düşünüldüğünde kutular açılır, beyaz yumuşak pamuk helvalar ortaya çıkartılır, bunların rengi cennetlik bir hediye olan eşin yaşmağıyla karşılaştırılarak toplananlar satın almaya çağırılırlardı. Keyfi yerine gelen kalabalık bu eğlence ve lezzet için güle oynaya birkaç akçe harcar ve yaptıkları işten hoşnut kalan iki akıllı da, bir başka sokağın köşesine gitmek üzere peş peşe ayrılırlardı.

İyi konumdaki ailelerin çocuklarına gerekli görüldüğünden kız kardeşimle birlikte küçük yaşta piyano dersleri almaya başlatıldık. Hocamız,

yan yatmış, ayakta durması mucize olan o eski metruk ahşap evlerden birinde oturan yaşlı bir kız kurusuydu.

Tersane yakınlarında dik bir bayırdan aşağıya inen yolun yarısında birbirine yaslanmış duran üç katlı ahşap binaların bulunduğu dar bir teraslı alanda dururduk. Kapının yanında asılı duran bir zilin ince kordonun çekildiğinde üçüncü katın penceresinde Fraulein K.'nın darmadağın saçları görünürdü.

Soylu bir aileden gelen hocamız epey yaşlı bir Alman kız kurusuydu; kıt kanaat geçimine katkıda bulunabilmek için piyano dersleri veriyordu. Bu kimsesiz yoksulun berbat koşullarını iyiliksever vasimin nereden bildiğini bilmiyorum; ama onu bize piyano dersi aldirmaya itenin bizim musiki yeteneğimizi desteklemekten çok ona yardım etme isteği olduğundan eminim. Bu yaşlı kibar kadını böylesine pis bir mahallede yaşamaya iten koşulların gizemini hiç çözemedim.

Düğüm düğüm üzerine atılmış eski bir ipin ucundaki evin anahtarı yukarıdan yavaşça sarkıtılır, biz de hiç güven vermeyen gıcırtılı merdivenleri tırmanırdık.

Fraulein K. bizi, birinde duvarın neredeyse tamamını kaplayan bir piyanonun durduğu iki küçük odası bulunan dairesinin kapısında karşıladı.

Odanın karşı duvarı ve küçük yatak odasının bütün duvarları, birbirine benzeyen burnu büyük kişilerin sararmaya yüz tutmuş fotoğraflarıyla kaplıydı. Fotoğraflardaki hanımefendiler gösterişli süsler ve dantellerle kaplı kadife ve ipek giysiler içindeydiler; beyefendiler de, süslü zırhları ve sivri uçlu miğferleriyle subay üniformaları içinde, ayakta ya da at sırtındaydılar.

Heybetli bir kalenin önündeki çimenlerde, beyaz giysili, dantel bir şemsiyeyle kendini güneşten koruyan küçük bir figür umursamaz bir tavırla büyük bir hasır koltuğa dayanmış dururdu. Bu aristokrat görünümlü genç kadın bizim yaşlı, yoksul müzik hocamız mıydı?

Fraulein K.'nın üzerinde genellikle yıpranmış ve modası geçmiş bir giysi bulunurdu. Kuşkusuz daha güzel günler yaşamıştı; gene de her zaman tertemizdi ve saçları çelimsiz omuzlarından dökülürdü.

Çok solgundu ve hep zayıf görünürdü. Sesi, uzaklardan geliyormuş gibi incedi. Yüzünde hiçbir ifade yoktu ve çok az konuşurdu. Piyanonun başına oturur, ölçüleri birbirine karıştırarak çalardım. Çok beceriksiz bir

piyano öğrencisiydim. Hiç çalışmazdım. Çalışmak için saatlerce küçük bir taburede oturmak çalkantılı iç dünyama hiç de uygun düşmüyordu.

Fraulein K.'nın garip bir hastalığı vardı. Hep kırmızı olan bir gözü sanki yuvasından fırlayacakmış gibi görünürdü. Arada sırada, parmaklarım eski piyanonun sararmış fildişi tuşları üzerinde yeterince hızlı hareket etmediğinde ve solfejimden ortaya uyumsuz inlemeler çıktığında, elimin eklemelerine ılık bir gözyaşı damlardı.

Evimizin oturma odasının köşesindeki bir Ortaçağ kulesinin çıkıntısına benzeyen kapalı balkondan, yoğun apartmanların bulunduğu kavşaktan çok daha uzakları görebiliyorduk. Bu gözetleme noktası kız kardeşimin sabah evde olabildiğince ayak sürümesine sebep oluyordu; çünkü yolun üç yüz metre kadar aşağısında oturan ve okula giderlerken uğrayıp onu da alan arkadaşlarının gelişlerini buradan görebiliyordu. Bu süre kahvaltısını yutması ve giyinmesini merdivenlerden inerken tamamlaması için ona birkaç dakika kazandırıyordu. Balkon çok elverişli bir gözlem yeri idi. Evin geri kalanından bir ölçüde ayırdı ve mahallede ne olup bittiğini görebilmek için büyük bir olanak sağlıyordu.

Bizim binadan biraz uzakta, ana yolun üzerindeki büyük otelin arkasındaki geniş çimenlikte köpeğini eğiten iyi giyimli bir genç adamın dikkatimizi çekmesi çok sürmemişti. Sonunda oraya gitmeye ve köpeğin maskaralıklarını izlemeye karar vermiştik. Küçük alanın köşesinde durup o güzel kurt köpeğinin, her geçen gün daha yükseğe sıçrayarak sahibinin tuttuğu değneğin üzerinden atlayışını hayranlıkla izledik.

Bir iki gün sonra genç adamla dost olduk; köpeğinin gösterdiği gelişmeyi inatla ve hayranlıkla izlememizden etkilenmiş olmalı ki, Fritz'e –şampiyonun adı buydu– değerli bir eş bulacak olursa, yavrularından birini bize vermeye söz verdi. Bir köpeğimiz olacağı düşüncesi bizi çok sevindirmişti.

Birçok çocuğu etkileyen evcil bir hayvana sahip olma tutkusunun, anne babalarının tartışılmaz otoritelerine karşı gösterdikleri bir tepki olduğunu düşünürüm. Çocuklar da kendi sevgi ve otoritelerini kendilerine bağımlı kimi yaratıklar üzerinde gösterme gereğini duyuyorlardı.

Genç adam günün birinde kolunun altında küçük bir çıkınla kapımızı çaldığında bize verdiği sözü çoktan unutmuştuk. Eski örtünün altın-

dan kahverengi bir yavrunun yumuşak burnu göründü. Mutluluğumuzu saklayamıyor ve nasıl teşekkür edeceğimizi bilemiyorduk.

Kız kardeşim küçük köpeği *Jazz* diye çağırmamıza karar verdi. Benim düşüncem bu adın biraz yapay olduğuydu. Kısa sürede, bir apartmanın kırılabilir porselen nesneler ve yere serilmiş güzel antika halılarla dolu üçüncü katında bir kurt köpeğiyle başa çıkmanın hiç de kolay olmadığını öğrendik.

Küçük hayvanın çıkarttıkları dairenin dört bir yanını kirletiyor ve her zaman anında görülüp ortadan kaldırılamıyordu.

Büyüdükçe, çok değerli Çin vazolarının bulunduğu dayanıksız masaların çürük çarık ayakları arasından olanca hızıyla koşmak en sevdiği oyun oldu. Her seferinde büyüklerimizin yürekleri ağızlarına geliyor, bizler de köpeği kapı dışarı edeceklerini düşünerek korkuyorduk.

Üstelik sevgili hayvanımız çok kötü kokuyordu. Onu sık sık yıkayıp sabunluyorduk ama bunu her yaptığımızda üşütüyordu. Yıkamak yerine talk pudrası kullanmamız söylendi; ama buna o kadar çok bulandı ki, her hareket ettiğinde dairenin dört bir yanını neredeyse bir kar fırtınası istila ediyordu.

Yavru büyüdükçe ilgi isteği de bizi bunaltmaya başladı. Onunla o kadar zaman geçiriyorduk ki, sık sık ev ödevlerimizi bile yapamıyorduk.

Sonunda, öğrenmesini istediğimiz bütün oyunların üstesinden gelebilecek kadar güçlendi. Onu yolun altındaki bir arsaya götürdük ve her seferinde daha uzağa fırlattığımız değneği ya da taşı getirmesini, sonra da bir değneğin üzerinden atlamasını öğrettik.

Parlak tüylü kürkünün altından bile belli olan güçlü kaslarıyla çok güzel bir kurt köpeği oldu. Arkadaşlarımıza göstermek için zar zor tutabildiğimiz tasmaıyla yollarda boy gösteriyorduk. Onunla çok gururlanıyorduk. Ancak *Jazz* giderek daha başına buyruk oluyor ve sokak kapısını açık bulduğunda hemen dışarı fırlıyor, bir süre mahallede dolaştıktan sonra yine geri geliyordu. Günün birinde, bu alışılmış kaçışlarından geri dönmedi. Gece oldu; ortalarda görünmedi. Endişeli ve umutsuzduk. Buna bir de bize gösterdiği sadakatsizliğin acısı eklenmişti; ona duyduğumuz sevgiye karşılık vermemiştii. Daha sonra zihnimize korkunç bir düşünce saplandı. Ona bir tramvay ya da araba çarpmış ve ölmüş olabilir miydi?

Sekiz gün geçti; acıyla dolu sekiz gün ve bir sabah koyunlar pencere-mizin altından geçerlerken uzaklardan, neredeyse bizim yolun sonundaki uzun yokuşun altından köpeğimizin tanıdık havlaması duyduk. Pencereye koştuk. Koyun kalabalığının arasından seçilemiyordu. Ansızın o dalgalanan kütlenin içinden fırladı ve kapımıza doğru koştu. Kapıyı açmamızla birlikte kollarımıza sıçradı. Heyecandan deliye dönmüştü. Havlaması keyifli ve biz-den ayrıldığı için ne kadar mutsuz olduğunu göstermek ister gibi hüznü-lüy-dü. Koyun kokuyordu ve pençeleri ile karnı çamur içindeydi. Sürüye göz kul-lak olması için çobanların onu alıp bağladıkları sonucunu çıkardık bundan.

Bu üzücü olaydan bir süre sonra, bir sabah, alışılan biçimde yüzü-müzü yalamak üzere yatak odamıza gelmedi. Ne olduğunu görmek için odadan çıktığımızda onu mutfakın yanındaki minderinde şiddetle solurken bulduk. Acı çekiyor ve yalvaran gözlerle bize bakıyordu. Ama nasıl yardım edebileceğimizi bilemiyorduk. Büyük bir olasılıkla, sokaklarda dolaşan kö-pe-k sayısını azaltmak için belediyenin sokaklara attıkları o zehirli köfteler-den birini yemişti.

Jazz boğuk boğuk nefes alıyor ve duyulur duyulmaz bir sesle inliyor-du. Çok uzun sürmedi; göğsünün inip kalkması kesildi, gözleri camlaştı ve bütün vücudu kaskatı kesildi. Ölmüştü. Üzüntüyle dona kaldık. Dostumuzu ve oyun arkadaşımızı yitirmiştik. Zavallı ölüsüne baktıkça can sıkıcı bir soru kafamıza yerleşiyordu. Sevgili köpeğimizi nasıl ve nereye gömebilecektik?

Ölü hayvanlar Doğu'da pek dert değildir; ama alınıp çöplerin arasına atılmasını, vücudunu parça parça edecek yırtıcı kuşların insafına bırakıl-masını istemiyorduk. Amcamın koruyucusu, sadık Arnavut yardımımıza koştu. Zavallı *Jazz*'ı bir örtüye sardı ve gecenin sessizliğinde sık sık keyifle oynadığımız çayırın bir köşesine gömdü.

Ölümü yaşantımızda büyük bir boşluk bıraktı; artık öğleden sonra-ları okuldan eve koşmak için acele etmemize gerek kalmamıştı. Kız karde-şimle birlikte önemli bir karar verdik: Bir daha köpek sahibi olmayacaktık. Ölümünü görmek çok acı vericiydi.

Kentin Avrupa kesimi diye anılan bölgesinde genellikle etnik azın-lıklar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türkiye'de çok uzun zamandır ya-şadıkları halde özgün uyrukluklarını koruyan yabancılar oturmaktaydılar.

Kural olarak, etnik azınlıklar Türk uyruğunu da alırlardı. Bunlarla aynı semtlerde yaşamayı yeğleyen çok sayıda hali vakti yerinde Müslüman Türk aile de vardı.

Konstantinopolis'in toplam nüfusu, 1914-1918 Dünya Savaşı'nın sonunda sekiz yüz bin canı geçmiyordu. Avrupa yakasında yaşayanların üçte ikisi etnik azınlıklarla yabancı, geri kalan üçte biri de ülkenin gerçek sahipleri olan Müslüman Türk'tü. Türkler genellikle Avrupa kesiminin karşısında, İstanbul'da yaşıyorlardı.

Bizans'tan bu yana kentte etnik azınlıklar ve yabancılar hep var olmuş, kentin 1453'te Türkler tarafından alınmasından sonra da kentte kalmışlardı. Rumlar, Ermeniler, Yahudilerin yanı sıra Polis'te ticaret ve başka faaliyetlerde bulunan Slavlar, Arnavutlar, Suriyeliler ve İranlılar da vardı.

Yahudi nüfusun büyük bölümü 15. yüzyılın sonunda, Engizisyon tarafından İspanya'dan sürüldüklerinde gelmişler ve Sultan II. Bayezid'in yönetimindeki Türkiye'de sıcak karşılanmışlardı.

Cenova ve Venedikli tüccarlar Avrupa kıyılarında 12. yüzyıl başlarında yerleşmişler ve gerek liman çevresindeki yer adlarında, gerek yelkenli gemilerle ilgili denizcilik terimlerinde belirgin izler bırakmışlardı.

Avrupa kesiminde, Cenevizler tarafından inşa edilen, kente ve deniz manzarasına tepeden bakan kule Galata Kulesi adını taşıyor, kentin iki tarafını birleştiren köprü de Galata Köprüsü olarak anılıyordu.

Avrupa tarafındaki limanın adı Galata'ydı; "La calata delporto," İtalyancada liman bölgesi demekti. *Hisa ve Boggi*, yelkeni çekmek ya da indirmek, İtalyancada "*Issa e poggia*"dan gelmedir. *Varda*, yayaların kenarda durmaları için arabacının yaptığı uyarı ya da ağır yük taşıyan hamalların kalabalıkta kendilerine yol açmak için söyledikleri sözcüktür; İtalyancası "*guarda*," "dikkat et"tir. Alabora demek olan "alabanda"nın İtalyancası "*Dare di banda*"dır. Tersane, İtalyancada teknelerin çekildiği ve bakımlarının yapıldığı "darsena"dır. İtalyanca kökenli bir başka sözcük de günlük konuşma dilinde yaygın kullanılır: Biraz dürüst olmayan, esrareniz, kuşkulu iş anlamına gelen "Dalavera." Kökeninin Lombardlar tarafından muhasebeye getirilen "*Dare e avere*" terimi olması olasıdır; sıradan kafalar için defter tutma esrareniz bir bilimdir.

Buharlı gemilerle ilgili denizcilik terimlerine gelindiğinde İngilizce köken öne çıkar: “Tornistan”, “*turn astern*.” Kaptan köşkündeki telgraf çağrıları da İngilizceydi. Türkiye’deki buharlı gemilerin çoğu Liverpool ya da Glasgow’da denize indirilmişti. “Firok”, “*fire up*”tan geliyordu. “Paydos” da, geçici işin sonu anlamına gelen “*paid off*”tan türemiştir.

Bu terimlerin o zamandan bu yana modern Türkçe karşılıkları konuşulabilir. Gene de tümüyle yok olduklarından kuşkuluyum. İnsanların kullandıkları dilin çok derin kökleri vardır.

Genellikle ticaretle uğraşan azınlıklar içinde yerli olanlarla burada doğanlara dışlarındaki dünya küçümser bir ifadeyle “Leventenler” derdi.

Bu kötüleyici ifade yalapaş romanlar yazarlarla kendilerine bakmadan herkesi eleştirmeye hazır başkaları tarafından büyük bir keyifle kullanılırdı; eninde sonunda içerdiği önyargıdan kurtulmalıydı.

Öte yandan, Konstantinopolis gibi Doğu ile Batı arasındaki bütün işleri bir araya getiren, yüzyıllarca eski bir ticaret merkezinde dürüst olmayan işlemlerin buluyor olması da akla mantığa aykırıydı.

Bu noktada hem yaşadığım günlerde, hem de büyüklerimin bana anlattıkları daha eski zamanlarda Türkiye’deki ticaret davranışına da biraz ışık tutmak isterim.

Sokak satıcısından önemli tüccarlara, günlük işçilerden bankacılara kadar iktisadi faaliyette bulunan herkes için söz verme kutsal bir yükümlülüktü ve sözden cayılamazdı. Birkaç makbuz ve adi senet dışında yazılı herhangi bir sözleşmeye zor rastlanırdı. Sözünü tutmayan bir tüccar hemen tasfiye edilir, bütün itibarını yitirir ve bir daha iş yapması çok zor olurdu. Genellikle göçmek ve bir başka yerde geçimini sağlamak zorunda kalırdı.

Doğu’da bir şey alırken temel olan pazarlık alışkanlığı satıcı açısından aşırı kazanç elde etme niyeti demek değildi. Pazarlık bir oyundu ve yapılmadığında satıcı eğlencesinden alıkondüğünü düşünürdü. Doğu mantığına göre her alıcı ayakları üzerinde durabilmeliydi. Yabancılar bile.

Sorumlu tüccarlar arasındaki önemli işlemler pazarlık gereği olmadan zor sonuçlanırdı. Fiyat aralıkları bilinirdi ve kısa bir çarpışmadan sonra işlem tamamlanırdı. İmzaya gerek duyulmazdı. İşleme el sıkışarak mühür vurulurdu.

Altın Boynuz'un oluşturduğu yarım ayın çevresindeki geniş ovalar ve alçak tepelere doğru genişlemiş olan Konstantinopolis değişik yerlerden bakıldığında olağanüstü bir görünüm sunardı.

Avrupa kesimindeki ana cadde ve alışveriş merkezi olan Pera'yı bir örümcek ağı gibi saran yan sokaklardan birine sapıldığında olağanüstü bir görünümle karşılaşılırdı. Bu görünüm, sabahın erken saatlerinde gümüşten bir ayna gibi parıldayan ya da gün batımında erimiş altına dönüşen Altın Boynuz olabilirdi. Ya da uzaktan küçük oyuncaklar gibi görünen her türlü geminin geçtiği Marmara Denizi'nin uçsuz bucaksız ufkuna göz atılırdı. Rüzgârın gökyüzünü temizlemiş olduğu açık bir günde, Prens Adaları'nı kaplayan am ağaaları seçilebilirdi. Efsanevi ineğin oyarak anakaraları ayırdığı bir kanal olan Boğaziçi'nin tepelerinden baktığınızda Karadeniz'e doğru uzanan ters akıntıların o güzelim akışı gözler önüne serilirdi. Güneşin güzelliği altında, bir kraliyet tacının üzerindeki inciler gibi parıldayan soyluluğun atalardan kalma beyaz boyalı binaları, görkemli "yalılar" sanki suyun derinliklerinden çıkmışlar gibi kıyıda sıralanırlardı. Koyu mavi suyolunu çevreleyen alçak tepelerdeki bereketli sebze meyve bahçeleri arka plan üzerinde noktalar gibi görünürler, ormanın içinde kaybolmuş beyaz evlerin kırmızı damları orada burada ortaya çıkardı.

Yaşadığımız binanın ön yüzü, aşağıda, Galata limanı çevresindeki bankacılık ve iş merkezinden yavaş yavaş orta sınıfların oturdukları evlere yaklaşan, oradan da hali vakti yerinde olanların ve iyi otellerin bulunduğu yere ulaşan ikinci ana caddeye bakıyordu. Bu uzun cadde sonunda hareketli bir kavşakla Avrupa kesiminin en zarif arteri olan ünlü "Grande Rue de Pera"ya kavuşuyordu.

Çok sık dükkânların ve özel pastanelerin bulunduğu cadde, Katolik St. Antuan Kilisesi'nin önünden geçerek zamanının iki vagondan oluşan ilk metrosunun Galata'ya inip çıktığı Tünel Meydanı'nda sona ererdi.

Kentin Avrupa kesimini Türk kesimiyle birleştiren Galata Köprüsü'nden geçerek Altın Boynuz'a geldiğinde çok farklı bir dünyaya girilirdi. İstanbul, Altın Boynuz çevresindeki yarım dairenin büyük tarafına yayılmıştı. Altın Boynuz Sarayburnu'nda Marmara Denizi'ne dönüşürdü.

Tepeleri kaplayan büyük binalar ve ne olduğu belirsiz ahşap yapılar kütlesi üzerinde olağanüstü biçimde yükselen çarpıcı camiler gökyüzü boyunca manzarayı taçlandırırlardı.

Türk nüfusun oturduğu mahalleler Avrupa kesimindekilerden çok farklı özellikler gösterirdi. Ne olduğu belirsiz küçük evler labirentine açılan eğri büğrü, dolambaçlı dik yollarda birkaç yaya dolanırdı. Arada sırada ortaya çıkan üç katlı güzel ahşap binalar önemli ailelerin burada yaşadıklarını gösterirdi.

“Müşrabiye” diye adlandırdıkları kafesler, sokağa bakabilen ama meraklı gözlere görünmeyen ailenin mahremiyetini korurdu. Türk kadınları genellikle kapı önlerinde görünmezlerdi.

Dar sokaklar, tedbirsiz yayalarla dalga geçen ya da bu saklı dünyada iş yapmaya çalışan tek tük atlı arabaların arkasına binen yalın ayak çocukların oyun alanlarıydı.

Rüzgârlı sokaklardan oluşan labirentten kimi zaman servi ağaçlarıyla çevrili çayırık alanlara çıkılıverirdi. Kutsal birinin mermer mezarını koruyan bir “türbe” meydancıkların merkezinde ya da bir köşesinde yer alırdı. Türbenin yanında çoğunlukla da temiz bir suyun aktığı bir çeşme olurdu. Bir mermer kitabenin üzerinde, bu suyu susuzluk çekenlere getiren iyilik-sever sultanın adının belirtildiği övücü sözler yazılı olurdu.

Ağaçların altındaki küçük bir masanın yanındaki hasır kaplı küçük tabureye oturacak olası müşterilere çay ya da kahve verecek bir baraka muhakkak bulunurdu. Kimi zaman bir köşede “nargile”sini höpürdeteren yaşlı bir adam bulunurdu; nargile havaya uyutucu tatlı bir koku salar, yaşlı adam yeryüzü sorunlarından tamamen uzaktaymışçasına bilgece bakardı. Bu bakış uzaklıklarda kaybolur; sonsuzluğa yönelmiş gibi görünürdü.

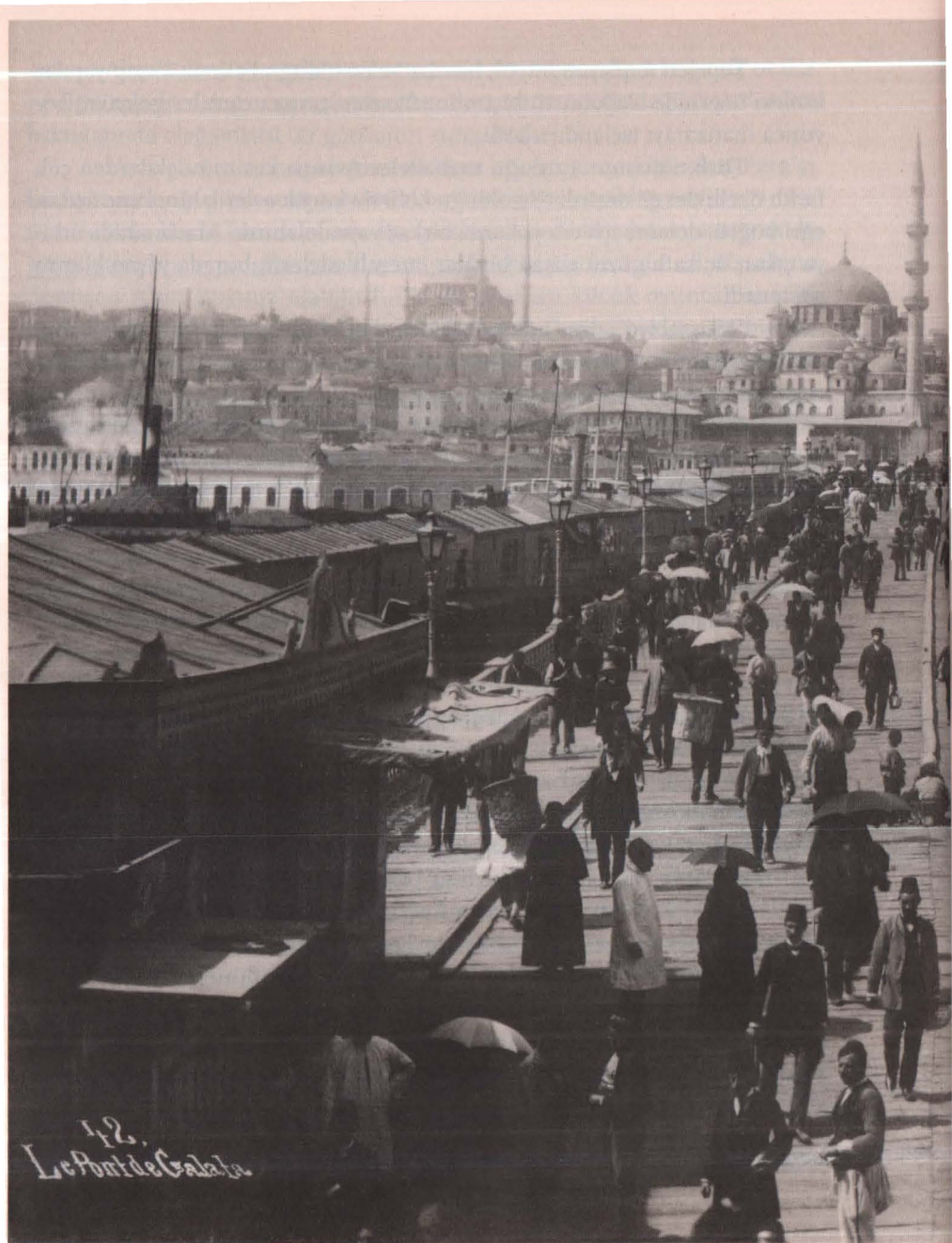
Tepedeki yoğun konutların üzerinde, çevresi servi ağaçlarıyla çevrilmiş Topkapı Sarayı bütün ihtişamıyla yükselirdi. Teraslı bahçelerinden Bizans’ın Eski Surları, Hipodrom ve Çemberlitaş görülürdü.

İstanbul’daki ticari faaliyet, kıyıdan tepelerin sırtlarına kadar uzanan sayısız rüzgârlı sokağın bulunduğu köprünün sağ yanında gelişmişti. Ben-

Galata Köprüsü, 1906

Adı bilinmeyen bir Ermeni fotoğrafçıya ait
bu resim Eskenazi öldüğünde ofisinde asılıydı

→

12.
Le Pont de Galata.

Debal Jambler

zer ürünleri satan tüccarlar ya da benzer el sanatlarını yapan zanaatkârlar, sattıkları ya da ürettikleri ürünlerin adlarıyla anılan kümeler halinde bir bölgede toplanmışlardı.

Bizans'tan bu yana ticaretin de, el sanatlarının da aynı yerde yapıldığı bu geniş imparatorlukta inanılmaz sayıda mal bulunur ve dükkânlar, tezgâhlar, depolar ya da işlikler hâlâ temellerindeki kırık dökük tuğlaların üzerinde ne kadar eski olduklarının işaretlerini taşırlardı.

Heybetli yapısını bir karınca kolonisi gibi çevreleyen dükkânlardan farklı olan yüksek kubbeli Kapalıçarşı kollarını dört bir yana uzatmış dururdu.

Bağırıp çağıranların cırtlak sesleri, günün her saatinde alış veriş ve pazarlık ya da sadece çevredeki ürün zenginliğine bakarak aylak aylak dolaşan çalkantılı kalabalık içinde kendine yol açmaya çalışan kan ter içindeki hamalların boğuk uyarı çığlıklarıyla birleşerek kulakları sağır eden bir koro oluştururdu.

Köprü'nün ucundan başlayan geniş ana yol üzerinde Avrupa tarzındaki büyük dükkânlar eski kente daha modern bir görünüm verirdi. Ancak yukarı taraflar alışıldık küçük dükkânlarla doluydu. Arada sırada "han" diye adlandırılan büyük yapılar çevreye tepeden bakarlardı. Kimi zaman iki ya da üç yan sokaktan da girişi olan bu heybetli yapılar önemli tüccarların zengin depolarına ev sahipliği yaparlardı.

Altın Boynuz'daki tersaneler boyunca çok sayıda hantal, yanları geniş Karadeniz "mavna"sı genellikle birbirlerine bitişik bağlanmış olurdu. Orada, büyük yelkenli tekneler, gıda pazarını Karadeniz'deki Türk illerinden getirilen balık, meyve ve sebzeyle beslerlerdi.

Gıda pazarı, her türlü malın depolandığı alçak, ahşap, enkaz yığını halindeki sayısız depoya bitişik olarak kıyı boyunca üç yüz metre kadar uzanırdı.

Hemen hemen sağ yakanın ucunda, neredeyse koyun bitimindeki küçük nehrin [Kâğıthane ve Alibey dereleri] çıkışına doğru tembel tembel kürek çekerken, kurumak üzere oluklu saçtan çatıların altına yayılmış olan tütün yapraklarının ve baharatların keskin kokusu, çevrede depolanmış ham derilerin iç bayıltan kokusuna karışırdı. Nehrin yilankavi rotası, mevsimine göre, düğün çiçekleri ya da kırmızı gelinciklerle kaplı yemyeşil çayırlar boyunca uzanan bir sazlığı izliyordu.

Altın Boynuz'un altlarındaki tepelerde yaygın servi ağaçları kümeleri çok eski bir mezarlığı gölgeliyorlardı. Yoğun otların arasından, rastgele dağılmış, üzerlerinde bir sarık ya da püsküllü fese benzer bir şey bulunan yana yatmış mermer mezar taşları göze çarpıyordu. Orada burada, içinde bir ya da daha çok mezar bulunan bir "türbe", sultanın gözdesi olan kimi yüksek görevlilerin ya da saygıdeğer kişilerin sonsuz huzurunu barındırıyordu.

Bu ölüm sığınağı, mezar taşları arasında piknik yapmak için güneşin batmasını bekleyen genç ve yaşlı karmakarışık bir insan kalabalığı ile canlanırdı.

Zaman zaman, sahibinin yanında getirdiği evcil bir koyun, gözlerden uzak bir köşede, bir ot demetini hapır hupur yerdı.

Batan güneşin son ışınları tepeyi ışığa boğar, Türk kadınlarının bol giysilerinin renklerine can verir ve oturan kalabalığın arasında sürekli dolaşan limonata ve su satıcılarının kule biçimindeki pirinç kaplarında oynasırdı.

Bu satıcılar küçük çingiraklarını çınlatır ve buz gibi soğuk limonata ya da kristal berraklığında suyu akıttıkları semaverin uzun ağzına asılı maşrapanın gümüş paraları tıngırdatırlardı; vücutlarını mükemmel bir eğri oluşturacak biçimde yana eğrer ve sıvıyı ellerindeki bardağa doldururlardı.

Güneş yavaş yavaş Batı'ya yöneldiğinde kalabalığın üzerine derin bir sessizlik çökerdi. Yanan gökyüzünde heybetli kubbeler ile zarif minarelerin silüetleri unutulmaz bir görünüm oluşturur, koyu servi ağaçlarının tepesini yıkayan ürkütücü bir beyaz ışık mermer mezar taşlarının üzerine çökerdi.

Bir ateş denizi gibi koyun suyu giderek parlaklığını yitirir ve örtülü gölgeler ile suskun seslerin alacakaranlığında büyü ansızın sona ererdi. Kimi yerde gecenin ilk ışıkları karanlığı delerlerdi.

Kentin en eski kesimi ve ticaretin, her türlü el sanatının merkezi olan İstanbul'un yollarında çok karışık bir kalabalık dolaşır dururdu. Çoğu doğu kökenli olan insanlar değişik ırklardan eksiksiz bir yelpaze sunarlardı.

İfadesi kaybolmuş yüzleriyle yolun ortasından giden Anadolu köylülerini özellik taşıyan giysilerinden tanımak kolaydı. Bileklerde sıkılaştıran, bir tür uçkurla bele bağlanan bol bir "şalvar" giyerler, üzerlerinde yakasız, kalın çizgili bir gömleğin üzerinde çuhadan kısa bir yelek ve birkaç kat olarak bellerine dolanan geniş beyaz ya da kırmızı yün bir kuşak bulunurdu. En

değerli varlıkları kuşaklarındadır. Zar zor kazandıkları paraları koydukları kese, tütün kutusu ve sigara kâğıtları, her işe yarayan bir bıçak, kimi zaman da kalın, soğan biçiminde gümüş bir saat. Bunlarla pek bir kibirli yürürlerdi. Yaşlı köylüler, sarıklarının üzerine, kendilerini sarık takanlar arasında önemli bir konumda görmedikleri anlamına gelen bir de fes koyarlar. Olağan giysilerinin üzerine beyaz, düğmesiz bir kumaş da sararlar. Kırsal alan-dakiler, kalın deriden, alçak topuklu, kalkık burunlu ya da koyun derisinden tabanları bacaklarını çaprazlama saran, aynı malzemeden ince bağcıkları olan ağır çarıkler giyerler.

Kürtler ile Arnavutların giyinme biçimleri pek farklı değildir; gene de kimi ayrıntılar vardır ve en önemlisi tamamen farklı bazı özellikleri on-ları kolaylıkla birbirinden ayırır.

Geliş gidişin yoğun olduğu belli yerlerde kendi uzmanlaştıkları alanlarda ticaret yapan çok sayıda İranlı vardır. Astragan bir başlık ve koyu gri pamuklu bir kaftan tanınmalarına yardımcı olur.

Toplumsal konumlarına uygun giyinen değişik mesleklerden Le-vantenler, oraya buraya dağılmış yabancı turistler, polisler, askerler, dilenci-ler, her türlü işportacı, rüzgârlı sokaklardaki ya da Kapalıçarşı'nın labirent-lerindeki dükkânlarla harmanlanmıştır.

Bu erkek kalabalığının ortasında alışverişe gönderilen kimi Türk kadınlarına da rastlanılır. “Çarşaf” diye adlandırılan bol giysiye sarınmış olarak kalabalığın arasından süzülürler. Vücutlarını meraklı gözlerden sak-layan biçimsiz pamuk ya da ipek giysi, ayaklarına kadar uzanan bol bir ete-ğin üzerindeki geniş bir örtü ve başlıktan oluşur. Yüz hizasında, başlıkta açılan ve bir peçeyle örtülen küçük bir delik bu hanımların çevreye kaçamak bakışlar atmalarına olanak verir. Peçe her zaman aynı mat malzemeden de-ğildir. Güzel kadınlar, ince bir tülün arkasındaki sürme çekilmiş o güzel ve davetkâr gözlerine hayran olunmasına izin vermeye hep istekli görünürler.

Büyük Karadeniz mavnalarının bağlandığı Altın Boynuz'daki tersa-nelerin çevresinde Laz gemiciler ikişer ikişer dolaşırlardı. Bu güçlü kuvvetli gemiciler küçük parmaklarını birbirlerininine dolayarak yolun ortasında, sanki yol kendilerininmiş gibi çalımla yürürler, gelip geçenlere dik dik ba-karlar ve anlaşılması zor şiveleriyle fikir beyan ederlerdi.

Lazlar, 1204'te Aleksios Komnenos tarafından kurulan Trabzon çevresindeki Karadeniz kıyılarında yaşarlardı. Kökenleri epey esrarengizdi. Açık tenleri, sarı saçları ve mavi gözleri, Küçük Asya'nın diğer nüfusunun özelliklerinden çok farklıydı.

Bu Laz gemiciler, vücutlarını çorap gibi saran dar pantolonları, üstlerine sımsıkı oturan, yarısı uzunlamasına kesilmiş, arkadan sarkan iki kollu yelekleri ile çok şık görünürlerdi. Yeleklerinin üzerindeki gümüş düğmeler ve ayaklarındaki yumuşak deriden çizmeler onlara özellikle bitirim bir görünüş verirdi. Başlarına, siyah, kenarları gümüşlü bir çatki dolarlar, uçlarından birini boyunlarının arkasında sarkık bırakırlardı.

Özgüvenli ve her an dövüşe hazırldılar; bıçaklarını hiç çekinmeden kullanırlardı. Ancak kendi hallerine bırakılıp gürültücü davranışlarına tepki gösterilmedikçe kimseye bulaşmazlardı.

Ticaret konusunda sonuna kadar dürüst ve güvenilirlerdi. Verdikleri sözü tutarlardı, dostluğa sıcaklık ve bağlılıkla karşılık verirlerdi. Genellikle sevilirler ve kabadaylıkları hoş görülürdü.

Köprüden geçip de Avrupa kesiminde dolaşıldığında karşılaşılan insanların görünüşleri çok farklı olurdu.

Galata tersanelerindeki Kürt hamallar bir yana bırakılacak olursa, üniformalı polisler, tramvay sürücüleri, arabacılar, ayakkabı boyacıları ve erken saatlerin seyyar satıcılarına bakıldığında, Akdeniz'in Latin sınırlarındaki büyük bir liman kentinde olunduğu kolaylıkla düşünülebilirdi. Sokaklarda yürüyenler genellikle Levantenler ya da yabancılar olurdu.

Ana caddedeki şık dükkânlar, hatta küçük dükkânlar bile genellikle Avrupa'dan ithal edilen ya da Paris ya da Londra'daki modelleri taklit edilen ürünler sergilerlerdi. Geçen bir yabancı beklediği doğu havasını burada boş yere arayıp dururdu. Kentin bu kesiminde yaşayanlar, coğrafi olarak Avrupa'da yaşadıklarını düşünürlerdi –ki bu kısmen de doğruydu.

Sokaklarda ve dükkânlarda gelip geçenlerin, müşterilerin ve tezgâhtarların Fransızca ya da Rumca konuştukları duyulurdu. Türkiye'de doğan yabancıların büyük çoğunluğunun, hatta etnik azınlıkların da konuştukları Türkçe aynı değildi. Elbette, Türk kökenli olmayan Osmanlı tebaası arasında memur olmaya hevesli olanlar ve Türk liselerine ve üniversitelerine gi-

denler vardı. Bu nedenle, özellikle o tarihlerde konuşulan Türkçede, edebi ve kibar söyleşiye güzellik katan çok sayıda Arapça ve Farsçadan ödünç alınmış sözcük bulunurdu.

Birkaç kuşaktır Konstantinopolis'te yaşayan yabancılar özgün uyrukluklarını korurlar ve Türkiye'de doğmuş olmalarına karşın Osmanlı tebaası sayılmazlardı. Bu durum, 1536'da, bir Fransız keşişin fanatik Müslüman bir gürüh tarafından öldürülmesinin özürlü olarak Sultan Muhteşem Süleyman tarafından Fransa kralı I. François'e verilen ve "Kapitülasyon Anlaşması" diye adlandırılan bir anlaşmadan kaynaklanırdı.

Aslında sadece Fransız uyruklular için geçerli olan bu anlaşma sonradan Türkiye'deki bütün yabancı uyruklulara yaygınlaştırılmıştı. Yabancılar tanınan ayrıcalık, onları Türk yasalarından bağımsız kılan bir tür dokunulmazlıktı. Evleri, uyruğu olduğu ülkenin toprağı sayılırdı. Kendi evlerinde doğduklarından ötürü de kökenlerinin dayandığı ülkede doğdukları varsayılırdı. Bir yabancıнын ikametgâhının dokunulmazlığı vardı. Türk yasalarını çiğnediğinde tutuklanabilirdi; ancak konsolosluk onay vermedikçe ve bir konsolosluk görevlisi eşlik etmedikçe bir Türk polisi onları alıp da götüremezdi. Yabancılar özgü bir hapishaneye konulurlar ve yabancı yargıçların da bulunduğu, "Karma Mahkemeler"de yargılanırdı.

Kapitülasyon Anlaşması, 1923'te Lozan Konferansı'nın bir sonucu olarak kaldırıldı.

Bu özel koşullardan ötürü, Türkiye'deki yabancılar sürekli kendi ülkelerine, özel gelenek ve kültürlerine bağlı kalmışlar, doğal olarak çocuklarına da bu doğrultuda eğitim vermeye özendirilmişlerdi.

Bu amaçla Konstantinopolis'te değişik yabancı okullar oluşmuştur. Fransızlar, İngilizler, Almanlar ve İtalyanlar, kendi ülkelerindeki ders programının aynısını bu kurumlarda da uygulayabilmişlerdir. Değişik mezheplerden, Cizvit ve Dominiken rahipler, kız öğrenciler için de rahibeler aracılığıyla eğitim düzenlerini ilk getirenler Fransızlar olmuştur. Fransız okullarının bu erken üstünlükleri, kendilerini Avrupalı gibi hissetme olanağından yararlanan etnik azınlıklar arasında Fransızcanın neden yaygın olduğunu açıklamaktadır. Yüzyılın başında, Fransız kurumlarıyla yarışan İngiliz, Alman ve İtalyan okulları da açılmıştır. Yabancı okullara, Avrupa

kesiminde yaşayan üst sınıf Türk ailelerin erkek ve kız çocukları da rağbet etmişlerdir.

Bu okullara ek olarak, her ulusal grubun, geleneklerini ve ülkelindeki yaşam tarzını canlı tutmak üzere bir araya geldikleri kulüpleri ve dernekleri de olmuştur. İngilizler, tenis ve kriket oynamış, amatör futbol maçları düzenlemişlerdir. Almanlar, jimnastik ve bowling salonu da olan, yurtsever marşlar da söyledikleri Teutonia'da bir araya gelmişlerdir. Fransızlar, Union Française'de edebiyat konuşmaları ve tiyatro gösterileri düzenlemişler, ayrıca eskrim dersleri de verilmiştir. İtalyanlar da benzerini Dante Aligheri'de yapmışlardır. Onların flörelerinin kabzası değişik olduğundan eskrimleri biraz farklıydı.

Yabancıların büyük çoğunluğu Türkiye'de doğmuş ve Kapitülasyon Anlaşması'ndan ötürü özgün uyrukluklarını korumuşlardır.

Benim ailem, ataları 1718'deki Utrecht Anlaşması uyarınca Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası sayılan Cebelitarık'ta yerleşik olduklarından Britanya uyruğundaydı.

Annem ve babam gibi ben de Konstantinopolis'te doğduğum halde kendimi bir yabancı, Majestelerinin sadık bir bendesi olarak görüyordum ve 1914-1918 savaşıdan sonra English High School for Boys yeniden açıldığında bu kuruma devam ettim.

Benim de, ailemin de isteği İngilizceyi iyi öğrenmek ve centilmence davranma, yasa ve geleneğe saygılı gibi bir Musevi olarak zaten bildiğim kurallara uyma duygusunu edinmekti.

Ülke çıkarları adına kimi zaman bunu bir yana bıraksalar da, eşitliğe gösterdikleri özel saygı İngilizlerin bilinçlerinde öylesine yer etmiştir ki, yanlış bir şey yaptıklarında açıkça ve utanarak bunu kabul ederler.

Avrupa kesiminde kamuya açık iki bahçe vardı. Birisi epey geniş ve iyi durumda ama uzaktaydı; öteki ise evimin çok yakınında, pencerelerimizin karşısındaki Pera Palas'ın bitişiğindeydi.

Pera Palas, Konstantinopolis'te kendi türündeki en önemli kuruluştur. Birinci sınıf servisten ve Avrupa düzeyindeki konforundan ötürü dünyada ün yapmıştı ve Viyana'daki "Ring" üzerindeki anıtsal otellere benzeyen bir heybetteydi. Cam bir kubbenin örttüğü büyük ana balo salonunda,

becerikli yüksek sosyete kentte bulunan birçok hayır kurumundan biri için düzenli olarak parlak toplantılar düzenlerdi.

Bu otelin, dadı boyunduruğundan kesinlikle kurtulduğum boş zamanlarımda genellikle öğleden sonralarımı geçirdiğim küçük bahçesi çiçekler ve ağaçlarla bezeliydi.

Başlıca eğlencesi, her gün saat dörtten altıya kadar kamuya açık konserler veren donanma bandosuydu. Öfkeli bakışları olan, siyah bıyıklı, değneğini bir şövalyenin kılıcı gibi kullanan bir deniz subayının yönetiminde canlı marşlar, operetlerden parçalar ve çok bilinen opera uvertürleri çalarlardı.

Kum ve çakıl taşı kaplı, yürümesi kolay bir alanın tam ortasında beyaz müzik platformu vardı. Mahalledeki yeni yetme kızlara da, erkeklere de ilginç gelen çok önemli bir başka özelliği daha vardı. Burası dedikoduya fırsat vermeden erkek çocuklarla kızların buluşmasına izin verilen bir yerdi. Müzik platformunun çevresinde erkek çocuklar bir yöne, kızlar da öbür yöne yürürler, aşkları bilinmeyen gençler gizli sevgilileriyle bakışmaya olanak bulurlardı.

İlk turda karşılaşılmazsa, ters yöne dönülürdü. Sessiz bir kur arasından sonra her ikisi de çekinerek birbirlerini selamlardı. Kızlar utangaçça başlarını eğerler, erkek çocuklar da yapay bir kayıtsızlıkla hasır şapkalarını kaldırırlardı. O sıralarda hasır şapka çok modaydı ve hâlâ kısa pantolon giyen gençler bile kullanırlardı.

Sonunda biri durup konuşma cesaretini bulurdu. Bunlar keyif alınan uzun konuşmalar değildi. Aştan yansak bile duyduğumuz tutkuyu itiraf etmezdik. Müzik platformunun çevresinde sayısız kez döndükten sonra bu erkeklige yakışmayan davranıştan bıkartık. Bahçenin arkasında, artık kullanılmayan eski bir mezarlığa bakan bir köşeye çekilirdik. Devrilmiş mezar taşları arasına yerleşmiş küçük Çingene çocuklarla aramızda sürekli açık bir savaş vardı.

Bu savaş bir hakaret yarışıyla başlardı. Biz kibarca, onlar da kabaca birbirimize hakaret ederdik. Ama hiçbir zaman bu sokak çocuklarının sözcük dağarcığına erişemezdik. İyi yetişmiş gençlerin kötü bir dil kullanması o zaman henüz emekleme aşamasındaydı.

Bu girişleri karşılıklı taş füzelerin fırlatıldığı sıcak bir çatışma izlerdi; orada da yitiren biz olurduk. Sonunda gözümüz morarmış, hasır şapkamız yırtılmış olarak eve dönerdik. Ertesi gün mutat öğleden sonra gezintisi temizlenmiş, göz kamaştırıcı görünümümüzle ve çoğu zaman yeni bir hasır şapka ile yinelenirdi.

Boğaz'dan ya da Marmara Denizi'nden esen hafif bir rüzgâr sürekli yol köşelerinde oynar, insan dolu kentin karakteristik kokularını burun deliklerimize doldururdu.

Gün içinde, öğütölmüş kahvenin hoş kokusu diğer değişik kokuları bastırırdı. Her yerde bulunan kahvehanelerin eşiğindeki çıplak kollu, güçlü çıraklar ağır dibek tokmaklarını kaldırarak içinde kavrulmuş çekirdeklerin bulunduğu geniş kenarlı dibeğe indirir ve kara kütle toz haline gelinceye kadar insanı mest eden o koku dört bir yana yayılırdı.

Öğlen saatlerinde, bütün iş ve alışveriş alanlarındaki lokantaların kapılarının dışında "şiş kebab" yapılırdı. Bir şişe geçirilen, lezzetli baharatlarla terbiye edilmiş koyun eti parçacıkları, üstü açık bir ocakta, kor haline gelmiş kömür ateşinde, etin üstü koyulaşınca kadar döndürülürken insanın ağzı sulanırdı.

Fırıncı çırağı kalabalık yollarda at sırtında tırs giderken, iki yanda asılı küfelerdeki taze somunlardan yayılan koku, o uzaklaştıktan sonra bile azalmazdı.

Ancak zaman zaman üstündekilerin bir bölümünü sağa sola saçan bir çöp arabası geçer ve hiç de hoş olmayan bir koku insanın koku alma duyusunu şaşkına çevirirdi. Eğri büğrü yolda el arabasını iten gaz yağı satıcısı da, açık teneke kutuların içindekileri oraya buraya sıçratarak bu hoş olmayan kokuya katkıda bulunurdu.

Kurutulmuş morina ve hamsi satıcısı havaya ağır bir koku yayar, hamsiler orasından burasından su sızan fiçidaki iğrenç suyun içinde debelenirlerdi.

Ancak bu koku karmaşası kısa sürede uçar gider, Boğaz'dan gelen taze esinti bu güzelim kentin yollarını hep doldururdu.

Kentin dış mahalleri geride bırakıldığında kırsal alana çıkmak uzun zaman almazdı. Varoşlara giden yol boyunca birkaç ev vardı. Çevrede, mev-

simine göre, nergis, papatya, düğün çiçeği ya da gelincik kaplı yeşil çayırlar vardı. Yollarda hoş kokulu ıhlamur ağaçları ya da uzun serviler bulunurdu. Kırsal alandaki evlerin bahçelerinden yasemin ve hanımeli kokuları yükseldi. Güller belli belirsiz bir koku yayarlar, karanfiller iç bayıltan kokularını saçarlardı.

Deniz kıyısı hiç de uzakta değildi. Avrupa kesiminin sırtlarından Boğaz kıyılarına düşe kalka inilirdi. Köprünün öbür tarafından, İstanbul'dan Marmara Denizi kıyılarına ulaşmak da kolaydı.

Hemen hemen her yerde kıyı boyunca dizilmiş, deniz banyosu yapılabilecek tesislere rastlanırdı. Kazıklar üzerinde yapılmış basık, ahşap kabinler, suyun içinde bir kare oluşturacak biçimde yan yana dizilmişlerdi; karaya, uçta iki eş bloğa ayrılan uzun bir yaya köprüsüyle ulaşıldı. Erkek ve kadın banyoları, hanımefendilerin iffetini korumak için birbirlerinden iyice uzaktaydılar.

Annem yüzmeye gittiğinde dört yaşına gelinceye kadar beni de yanında götürürdü. Kadınların deniz banyosuna yaklaşıldığında yükselen cırlak çığlıklar kulakları tırmalardı.

Kabinlerin önünde bir uçtan öbürüne uzanan dar bir platform vardı; ucunda da denize inmeyi kolaylaştıran bir merdiven bulunurdu; platform deniz yüzeyinden bir buçuk metre kadar yüksekteydi. Kadınların çoğu merdivenden çok dikkatle iner ve suyun çok soğuk olup olmadığına bakarak denize girerlerdi; ayaklarını suya soktuklarında ses çıkarmadan pek duramazlardı.

Daha genç ve cesur olanlar, burunlarını iki parmaklarıyla tutarak ve aynı anda tiz bir çığlık atarak suya çivileme atarlardı.

Kadınların hemen hemen boyunlarından dizlerinin altına kadar uzanan deniz giysileri rabıtalı ve iffet anlayışına uygundu. Çok bağnaz bazı Türk kadınları da renkli, uzun bir örtüyle örtünerek denize girerlerdi.

O zamanlar, erkeklerin de sadece kollarını ve bacaklarını açıkta bırakan siyah, beyaz ya da denizci mavisi çizgili giysiler giymeleri kuraldı.

Deniz banyosundan açık denize doğru yüzülebilirdi. Ancak bu sadece erkekler ve Avrupalı kadınlar için geçerliydi; Müslüman Türk kadınlarının deniz banyosu bölgesinden ayrılımları ve erkeklerle karışmaları kesinlikle yasaktı.

Annem günün birinde beni kapalı havuzda bıraktığında, dar köşeden geçen ve yüzmeye bilmeyenlere destek olan kalın halata tutunarak yüzmeyi öğrendim. Beni dört beş metre ötede, merdivenin başında bekledi ve oraya kadar yüzmeye zorladı. Çaresizlik içinde, ansızın suya dalacak cesareti buldum ve bata çıka o kısa mesafeyi yüzmeyi başardım. Bu cesur gösteriden sonra nasıl oldu bilmiyorum ama iyi bir yüzücü oldum ve sudan korkmayı bıraktım.

Bu deniz banyolarına yaklaşıldığında çürük tahta ve deniz kokusu burunları doldururdu. Bunca yıl geçti ama bu özel koku zaman zaman aklıma gelir ve beni çocukluğumun o güzel günlerine götürür. Birinin alt bilincine iyice yerleştikten sonra, uzun zaman unutulmuş duygular ansızın inanılmaz bir berraklıkta canlanırlar.

Yaz akşamları kırsal alanda gün biterken cırcır böceklerinin şarkılarını duyar, derin bir hüznü kapılırım. Çocukluğumun başlarında, gün batımında, sessiz çayırlardan ve hışırdayan ağaçların arasından eve nasıl bir başıma koştüğumu, her adımda cırcır böceklerinin çıkardıkları seslerin kalbimin çarpıntısına nasıl eşlik ettiğini, korkudan dizlerimin nasıl titrediğini hâlâ bütün canlılığıyla hatırlıyorum.

Çocukluğumun tasasız günlerine baktığımda, amcam Eugene'i özel bir sevecenlikle hatırlıyorum. Uzun boylu, ince ve seçkin biri olarak 1914-1918'deki savaş öncesi Alman entelektüellerinin en iyi yönlerini kişiliğinde toplamıştı. Nazik ve kibardı ve öksüz olduğumuzu hep göz önünde bulundururdu.

Her pazar sabahı gelir, beni ve kız kardeşimi alır, kırsal alanda uzun yürüyüşlere ya da Köprü'nün öbür yanına, İstanbul'daki müzelere götürürdü.

Öğlen eve dönmeden önce bir Alman "Biergarten"e⁴ gider, orada yetişkinler gibi bahçedeki masalardan birine oturur, tereyağı ve peynirle kızartılan "Saltzstangen"⁵ yer, çok küçük bir de bira içerdik. Ağzımı sulandıran o enfes lezzeti hâlâ hatırlıyorum.

Eugene amca doğuştan eğitimciydi.

İlk eşinden bir oğlu, bir de kızı vardı; ama onlar çoktan evlenmişlerdi ve Almanya'da yaşıyorlardı. Annemin ablasıyla olan ikinci evliliğinden çocukları olmamıştı. Onu kötü aldatan, hatta çocuklarından uzaklaştırmaya

4 Bira bahçesi –çn.

5 Çubuk kraker –çn.

çalışan birinci karısıyla mutsuz olmuştu. Kendi oğlu ile kızına veremediği sevgiyi bize verdiğini düşünüyorum.

Eugene amcamdan birçok şey öğrendim. Bugüne kadar, doysam bile, tabağında yemek kırıntısı hiç bırakmadım. Onunla yemek yerken, bir pirinç tanesini bile bırakmamamızı isterdi. Bu kuraldı.

Büyüdükçe, bu iyi amca benim buluş çağı isteklerime özel bir ilgi gösterdi ve makul oldukları ölçüde karşılamaya çalıştı.

Dairesinde, giriş salonunun en sonundaki bir dolapta, oğluna ait olan bir Flobert marka bir silah vardı. Bu silah en büyük isteğimdi; daha çocukluğumda göz koymuştum. Eugene amca on beş yaşına bastığımda onu bana vermeye söz vermişti.

Sonunda o gün geldi; silah artık benimdi. Bir gün bir serçeye ateş edip öldürdüm. Zavallı küçük hayvanı öldürdüğüm için öylesine üzüldüm ki, bir daha hiçbir hayvana ateş etmedim.

Kendime üzerinde bir delik olan tahta bir kutu yapmıştım; mumun fitilini ve alevini görebiliyordum. O kadar iyiydim ki, ilk atışta mumu söndürebiliyordum. Bu da beni çok gururlandırıyordu.

Eugene amcanın evi ilginç nesnelerle doluydu. Kabzası sedef kakmalı, uzun namlulu bir bedevi tüfeği ile gümüş kını yarı değerli taşlarla bezeli bir pala, konuk odasının duvarında çapraz olarak dururdu.

Ağızlıkları kehribar, üzerlerine sakallı, sarıklı bir Türk'ün başı ya da kıvrılmış bir insan vücudu ve bir su perisinin heykelimsi göğüsleri gibi birçok konunun kakıldığı lületaşından çok güzel bir dizi pipo, dikkatsiz elerden tamamıyla korunmuş olarak cam bir kutuda sergilenirdi.

Gül ağacından bir köşeli konsolda, elma ve nefis bir çilek biçiminde kalıplanmış ve boyanmış Meissen porseleninden iki zarif kahve fincanı, aynen dut yapraklarına benzetilmiş tabaklar üzerinde dururlardı.

17. yüzyıl tarzı gümüşten minyatür bir teşrifat arabası, aynı döneme ait küçük koltuk ve kanepeler modelleri de o zarif küçük dolabın bir başka rafını süslerdi.

Bütün bu meraklı nesnelerin arasında bir de kalın fotoğraf albümü vardı; o kadar ağırdı ki, ancak üzerinde durduğu küçük masada bakılabilir-di. Üzerinde kabartma büyük çiçek desenleri bulunan kan kırmızı kadife-

den kapakları ve altın savatlı gümüş bir kilidi ve anahtar deliği vardı. Ama anahtarı kaybolmuştu ve kolayca açılırdı.

Fotoğraflara bakmak roman okumak gibiydi. Gençliğimizde onca okuduğumuz Dickens, Thackeray, Madame de Sevigné, sonraları da Balzac'ın romanlarındaki karakterler bu resimlerden bize bakarlardı.

Önden ve arkadan, sakallı beyefendiler, fırırlı giysiler içinde ince belli hanımefendiler, silindir şapkalı dizlerinin üzerinde oturmuş farklı beyler, denizci giysiler ve geniş kenarlı hasır şapkalar giymiş, ellerinde çember ve değnek olan kız ve erkek çocuklar. Büyük babalar ve kundakta bebekler. Asker beyefendiler de eksik değildi: Sivri uçlu ya da tüylü miğferli Alman subayları ya da şapkalı süvarileri.

Eugene amcanın kız kardeşini prensesi beklerken gösteren Schaumburg-Lippe Şatosu'nun büyük bir fotoğrafı vardı. Bir başka küçük fotoğrafta, kenarsız, başında siperlikli bir silindir şapka, omzunda bir atkı, dize kadar çizmeler ve bir kılıçla bir öğrenci gibi giyinmiş Eugene amca, üzerinde garip biçimli büyük bira bardaklarının olduğu bir masada başka öğrencilerle birlikte oturmaktaydı.

Onu mandarin giysisi içinde tanımakta güçlük çekmiştik. Fotoğraf 1896'da Tsien Tsin'de çekilmişti.

Epey dikkatle baktıktan sonra, bir Türk itfaiyeci üniforması içinde bir fotoğrafını da bulduk. Bu ilginç ve yararlı bir bulguydu ve zavallı adamı itiraf edinceye kadar sıkıştırdık. Yakın arkadaşlarından bir Macar Binbaşı⁶ Konstantinopolis'teki bütün itfaiye takımlarının başındaydı ve kendisine "paşa" unvanı verilmişti.

Bizi itfaiye binalarına götürmeye ikna etmemiz uzun sürmedi. Piri'nin parlak su depoları, çanları, uzun merdivenleri, kalın halatları ve garip el aletleri olan o heybetli kırmızı at arabalarını yakından görebileceğimiz için havalarda uçuyorduk.

Sonra sihirli bir şey oldu, kendimi, başımda çeneme kadar inen bir itfaiyeci miğferi, elimde de balta sürücü koltuğunda otururken buldum. Yüreğim ağzıma gelecek gibi atıyordu.

6 1874 yılında Sultan Abdülaziz'in talimatıyla İstanbul itfaiyesinin kuruculuk görevini üstlenmiş Kont Öden Szecheny. Macar Ulusal İtfaiyeler Birliği başkanı olarak da görev yapmıştır –ed.n.

Kentin itfaiye alayı, sık sık çıkan yoğun yangınlarla tek başına başa çıkacak yeterlikte değildi. Ancak Avrupa modelinde bir itfaiye alayı kurulmadan çok önceye kadar kentin her mahallesinde gönüllü itfaiyeciler takımı bulunuyordu. Burada, mahallenin en berbat unsurları yer alır, yıldırım gibi yangın olan yere koşarlardı.

Kentin Avrupa kesiminde, Galata Kulesi'nde ve İstanbul'da, Altın Boynuz'un öbür tarafına bakan bir başka kulede gündüz ve gece gözcüler vardı; pek sağlam ayakkabı olmayan bu kişiler, bir yerde ateş gördüler mi, her mahalledeki gönüllü itfaiyecilere hemen haber vermek için kenti koşarak geçerlerdi.

Düzenli itfaiye alayına da haber verdiklerini düşünüyorum; çünkü gözetleme kulelerinde olmalarına yerel yetkililer izin vermiş olmalıydılar.

Düzenli itfaiyeciler güçlü kuvvetli ve çok hızlıydılar; hep ayaklarına çok küçük gelmiş gibi görünen yüksek ökçeli ayakkabılarla koşarlardı. Siyah dar pantolon üzerine kırmızı bir ceket giyerler, abanoz ağacından yapılma ucu yaldızlı ve sivri bir siyah değnek taşırlardı. Bu değnek sahip olmaktan zevk duyacağım hoş bir parçaydı.

Gözcülerin haber vermesi üzerine bütün kentte düzensiz itfaiyeciler koşmaya başlarlar, nara atarak işlek yollarda kendilerine yol açmaya çalışırlardı. Onlar geçerken insanlar korkuyla yol kenarlarına çekilirlerdi. Üstlerinde fanila, altlarında ayak bileklerinde sıkılaştırılmış pamuklu donlar, genellikle göğüs bağır çıplak, bir şeytan güruhu gibi görünürler, arkalarında ekşi bir koku bırakırlardı. Omuzlarındaki iki uzun sırığın üzerinde eski moda bir el pompası taşırlardı. Taşıyıcılar, bu vahşi koşuyu yavaşlatmamaları için sık sık değiştirilirlerdi.

Yangın olan yerde hemen tehlikede olan evleri istila ederler ve değerli gördükleri her şeyi, sonradan bedeli karşılığı sahibine satmak ya da zimmetlerine geçirmek üzere dışarı çıkarırlardı. Aslında bir hırsız sürüşüydüler ve sık sık da ganimet için kendi aralarında kavgaya tutuşurlardı.

Gülünç derecede yetersiz pompalarını ateşin yakınındaki herhangi bir yere yerleştirir, yanacak hiçbir şey kalmadığı zaman sönükleşmiş alevlere su püskürtürlerdi.

Eugene amca çok bilgili biriydi ve gezintilerimizde gördüğümüz her şeye can verir, heyecan katardı. Çiçekler, ağaçlar ve kuşlar hakkında okulda

öğrendiklerimizden daha çoğunu ondan öğrendik; bizi müzeye götürdüğünde de öyküler anlatarak geçmişin hareketsiz kalıntılarını çok ilginç bir hale getirirdi.

O tarihlerde Topkapı Sarayı'nın bahçesindeki Aya İrini Kilisesi'nde bulunan Yeniçeri Müzesi'ne sık giderdik. Ürkütücü bıyıkları ve zalim dudaklarıyla çok inandırıcı bir ifadeleri olan balmumundan yapılmış savaşçılardan çok etkilenmiştim. Taşıdıkları korkunç, garip silahların görünüşünden korkmuştum: İki taraflı baltalar, baltalı kargılar, keskin cembiyeler, kabzaları gümüş kakmalı uzun pistoller. Ayrıca garip biçimli heybetli sarıklarıyla kürk ve altın şeritlerle bezeli zengin giysilerine de hayrandım.

O günden bu yana, düşmanlarının adlarını bile anmaktan korktukları bu zalim insanların tarihine derin bir ilgi duydum.

Yeniçeriler, dış dünyanın etkisinden uzakta profesyonel askerler olarak yetiştirilmek üzere sultanın emriyle sekiz ya da dokuz yaşlarında ailelerinden alınıyorlardı. Bu amaçla görevlendirilen güvenilir kişiler Balkanlardaki Hristiyan eyaletlerini ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olan başka yerleri dolaşıyorlar ve en umut veren gençleri alıp götürüyorlardı. Tümüyle İslami inanca döndürüldükten sonra, sultanın saray bölgesi içindeki özel okullarda savaş sanatı üzerine eğitiliyorlardı.

Silahlarını inanılmaz bir beceriyle kullanan profesyonel katillere dönüştüklerinde, Osmanlı ordusunun en eğitimli korkusuz savaşçıları oluyorlardı. Yeniçeriler askeri eğitimlerini bitirdikten sonra birçok ayrıcalıktan yararlanırlardı; ancak çok katı bir disiplin içindeydiler ve genellikle kışlalarında ya da eğitim yerlerinde bulunurlardı.

Evlenmeleri yasaktı; dış dünyayla tek özel bağlantıları, belli zamanlarda bulundukları yere gelen fahişelerdi.

Özgürlüklerinin sınırlanmasının nedeni, efendilerinin, sultanın her zaman çevresini kuşatmış olan iç ve dış düşmanlarının kendisine karşı düzenleyecekleri bir komplo ya da ihanete katılmalarından korkuluyor olmasıydı.

Yeniçerilerin yemekleri devasa bakır kazanlarda yapıldı. Bu pişirme araçları, bağlı oldukları kümeye bağlılık ve sadakatlerinin bir işaretiydi; bir tür aile simgesi idi ve askeri seferlere de birlikte götürülürdü.

Mutfağın başındaki kişiye “çorbacı başı” denilirdi ve yeniçeri birliklerindeki sıra düzeninde üstlerdeydi. Bu nedenle de görünen komutanları, bu kaba adamlar üzerinde zorunlu olarak bir tür baba otoritesini üstlenen kişiydi.

Yeniçeriler, duydukları hoşnutsuzluğu ya da sultandan istedikleri yeni ayrıcalıkları kazanlarına sürekli vurarak, herkesin kaygı duyacağı bir biçimde ifade ederlerdi.

Zamanla acımasız güçleri öylesine arttı ki, sonunda 1826’da Sultan II. Mahmud’un devleti bu azılı savaşçılardan kurtarmak ve ulusu modern standartlarda askeri bir güçle donatmak üzere verdiği emirle Avrupa modeline göre örgütlenen Yeni Ordu tarafından kışlalarında kıyımına uğradılar.

“Reformcu” diye adlandırılan II. Mahmud, eğitim görmekte olduğu Fransa’dan, doğduğu Martinik’e giderken Cezayir korsanları tarafından daha on beş yaşındayken yakalanan soylu bir Fransız kadını olan Aimée Dubucq de Riverie [Nakşidil Valide Sultan] tarafından büyütüldü.

Aimée, Cezayir Beylerbeyi tarafından armağan olarak güçlü Sultan I. Abdülhamid’e gönderilmiş, o da onu haremünün gözdesi yapmıştı. I. Napolyon’un ilk eşi olan Josephine de Beaharnais’nin kuzeni olan genç Fransız kadını çok zeki biriydi ve zorunlu harem yaşamında aydın öğretmenlerden mükemmel bir genel kültür edindi. Özellikle siyasal algılaması çok gelişmişti. Sonradan III. Selim olan şehzade Selim onu gizlice görmüş ve delicesine âşık olmuştu. I. Abdülhamit’in ölümü üzerine tahta çıkan III. Selim Aimée’yi hemen gözdesi yapmış, ona baş kadın unvanını vermiştir.

III. Selim öksüz yeğeni, geleceğin II. Mahmud’unun eğitimini Aimée ile birlikte üstlenmiş, böylece şehzade modern ilkelere uygun olarak yetişmiştir.

Aimée Dubucq de Riverie hem III. Selim’in, hem de onu sütannesi olarak gören II. Mahmud’un hükümranlıklarında Türkiye siyaseti üzerinde gizli ama sürekli bir etkide bulunmuştur.

Sultanın gözdesi olarak kendisine sağlanan korumadan yararlanarak XVI. Louis’nin sarayında hizmet etmiş, ince sanatçı becerileri için Fransa’da yeni doğan Cumhuriyet’ten çok daha elverişli bir ortamı Osmanlı ülkesinde bulan birçok Fransız sanatçının Konstantinopolis’e gelmesini

sağlamıştır. Fransız tarzının açık katkıları, 19. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı sanatında kolayca görülebilir.

Amcam Eugene'e, tarihe düşkün olmamı sağladığı için büyük minnet borçluyum. Beni ve kız kardeşimi alır, İstanbul'daki arkeolojik sitlere ve müzelere götürür, yaşama şansını bulduğumuz bu kentin fırtınalı şahane geçmişine yeniden can verirdi.

Ailenin geri kalanlarıyla çok bütünleşmediğimiz halde bize böylesine yakınlık gösteren bir amcamız olmasından çok memnunduk.

Savaşın bitmesinden birkaç yıl sonra amcam ve teyzem kentten ayrıldılar ve dayımla birlikte Viyana'da yaşadılar.

Eugene amca hastalandı. Hastalığına tanı konulamadı. Giderek bitkin düştü; hep gösterdiği ağırbaşlılıkla sonunu kabul etti. İnsanlarla ilişkilerinde hep mesafeli olmuştu; sadece bizimle birlikte olduğunda açılır, kendini babamız yerine koyardı.

Bizden bu kadar uzakta ölecek olmasından büyük üzüntü duyduk.

Savaş bittiğinde on iki yaşındaydım.

İtilaf Devletleri Konstantinopolis'i işgal ettiler.

Marmara Denizi'nden gelen gemileri görmek için tepelere tırmandık. İngiliz, Fransız ve İtalyan bayraklarının uçuştığı savaş gemileri ürkütücüydü; mürettebat iskele tarafında dizilmişti.

İzinli olarak kente inen gemicileri görmek için aşağıya, limana koştuk.

Kısa süre sonra İtilaf Devletleri üniforması kentin görünümünün bir parçası oldu. Askerler gürültücü gruplar halinde dolaşıyorlar, pikniğe gitmiş okul çocukları gibi eğleniyorlardı. En şamatacılar Fransızlardı; İngilizler en içkiciler, İtalyanlar da en kavgacıları.

Eski moda, tüylerle süslü "carabinieri" şapkalar, işgal kuvvetlerinin alışık olunmayan üniformalarındandı.

Savaş bittikten kısa süre sonra Fransız, İngiliz ve İtalyan okulları yeniden açıldılar.

Savaş sırasında bir Alman okuluna gitmekten başka seçeneğim yoktu. O günlerde, dine dayanan eğitim yöntemleri olan Türk ilkokulları yabancılar için çok yetersizdi.

Almanca'yı iyi öğrendimse de, okulun düşmanca havasından çok hoşnut değildim. Öğrencilerin büyük bölümü etnik azınlıklardan oldukları ve çarpışan taraflardan herhangi birini tutmadıkları halde, sınıftaki çok sayıda Alman çocuk yaşamımı çekilmez kılıyorlardı. İngiliz uyruklu olduğumu biliyor, bu nedenle de bana sataşmadan duramıyorlardı. Savaş bittiğinde hiç üzüntü duymadan okuldan ayrıldım.

Eğitim iyiydi; ama öğretmenlerin katı fanatizmi doğama hiç uygun değildi. Öğretmenlerin aşağılayıcı ve kendini beğenmiş tavırları ya da benden hem daha büyük, hem de daha iri olan Alman çocukların, bir düşman çocuğa nasıl boks yapılacağını gösterme bahanesiyle bana yumruk atıklarında gösterdikleri kayıtsızlık içimi acıyordu. Başımın belası olan, okul müdürünün nezaretinde dalgalanan Alman bayrağının önünden geçtiğimiz zorunlu yürüyüşe duyduğum öfkeyi hâlâ unutmadım.

Okuldaki ilk günlerimde yaşadığım bu tatsızlıkları bende başka bir iz bırakmadı ve yaşamımın o aşamasında içselleştirdiğim kültürel tohumlar, Nazi barbarlığından duyduğum şok ve iğrenme olmasaydı hoşuma bile gidebilirdi. Gene de, kimi zaman denetlenemeyen bilinçaltımdan, genç müzik öğretmenimizin, o katı eğitim düzeninin altına özenle gizlenmiş ateşli ruhunu açığa çıkardığı ender anlarda bize öğrettiği Heine'nin unutulmaz "lied"lerinin yumuşak ve dokunaklı sözleri ve melodisi kulaklarımda çınlamıyor değildir.

Kısa bir süre Fransız lisesine gittikten sonra Konstantinopolis'teki "English High School for Boys"a girdim. Bu okuldaki eğitim yönetimi ve neredeyse dersler kadar önemsenen spora önem veren özel hava kişiliğimin gelişmesinde çok etkili oldu. Didaktik konular akılla açıklanırdı. Can sıkıcı bulduğum matematik dışındaki dersleri öğrenmek zor değildi. Özellikle tarih ve edebiyata ilgi duyuyordum.

Oyunlarını Viktorya Çağı'ndaki bir profesyonel gibi okuyan yetenekli bir öğretmen sayesinde Shakespeare'i anlamayı ve hayranlık duymayı öğrendim. Mr. Chips'e⁷ çok benzerdi.

Savaş sonrası kente yeni bir yaşam getirdi. İtilaf Devletleri'nin askeri heyetlerinde bulunan, değişik uluslardan, parlak, iyi eğitim görmüş su-

7 Goodbye, Mr. Chips, bir öğretmenin yaşamını anlatan James Hilton'un romanıdır. 1939'da yönetmen Sam Wood tarafından filme de çekilmiştir -çn.

baylar en iyi yerleşim alanlarına yerleştiler ve becerikli topluluklara kabul edildiler.

Ardından Bolşevizm'den kaçan Rus sığınmacılar büyük gruplar halinde geldiler ve kenti başka bir yöne çektiler. Yeni gelenlerin çoğu iyi eğitim görmüştü. Mükemmel Fransızca konuşuyorlar, efendice davranıyorlardı. Kadınlar genellikle güzel görünüşlüydüler ve makyajları dört dörtlüktü. Erkekler, Avrupa'nın uluslararası boyutuna ilişkin kapsamlı bilgi sahibiydiler. Söyledikleri üzere, Rusya'nın soylular sınıfındandılar; prens, dük vb.

Bu "mülteciler", kısa sürede kentin hali vakti yerinde kesimiyle bütünleştiler ve o güne kadar bilinmeyen birçok yenilik getirdiler. Kentin Avrupa kesiminde gece kulüpleri, güzellik salonları, bale okulları, eskrim kulüpleri, kaçarken birlikte getirmeyi başardıkları varlıkları sergiledikleri ve sattıkları antikacı dükkânları açıldı. İnci kakmalı ikonalar, çok güzel eski takılar, ametist bilezikler, mineli gümüş taslar, hatta o harika Fabergé ürünleri ve çarların imzalarını taşıyan sigaralıklar. Ayrıca elmas ve mine işlemeli madalyalar, nişanlar da vardı.

Bu soyluluk aşısı, kentte özel lokantalar, güzel çay salonları ve pastaneler açılmasına, hatta üst düzeyde bale, tiyatro, operet gösterileri düzenlenmesine yol açtı. Hepsi profesyonel ölçüde bir çalgı çalabiliyor ve şarkı söyleyebiliyordu.

Bu Rus mültecilerin neden olduğu dalga, ilişki kurdukları kişilerin kafa yapıları üzerinde önemli bir etki yarattı. Toplumsal çevrelerdeki davranışlar yumuşadı ve ahlak açıkça ve kolayca iyileşti. Baskı altındaki içgüdüleri serbest kaldılar ve kentteki ağırbaşlı aile yaşamı üzerinde tehlikeli girdaplar oluştu. Eşler boşanmaya başladılar, sadakatsiz evlilikler sır olmaktan çıktı ve romantik serüvenler göze alınır oldu.

Sonuçta, burjuvazinin yaşamı çok rahatsız edildi ve bozuldu.

Victor dayıyı tanıdığımda on beş yaşındaydım.

İri yarı, uzun boylu, siyah saçlı, geniş göğüslü, yakışıklı bir adamdı.

Bir akşam, havanın kararmakta olduğu bir anda, ödevlerimi yapmakta olduğum küçük odanın kapısında belirdi.

Annem, zavallı büyükanneme sürekli şakalar yapan bu dizginlenemez kardeşinden sık sık söz ederdi. Gizlice mutfağa girer, akşam yemeği

için hazırlanmış olan sütlacın üzerindeki kaymağı bir saman çöpüyle tırtıklar, sonra da hiç el değmemiş gibi bırakmış. Taze yumurtanın üzerinde küçük bir delik açar, içini boşaltır, annesi omlet yapmaya kalkıştığında nasıl şaşırdığını izleyerek eğlenirmiş.

Aile çatısı altında kalmaktan huzursuz olduğundan daha on altı yaşında bile değilken Viyana'ya kaçmış. Neden Viyana'yı seçtiğini kimse bilememiş. Çok zeki ve çalışkan olduğundan kısa sürede başarılı olmuş ve orada evlenmiş. Viyana'da karısı ve kızı ile birlikteymiş.

Victor dayı bunca yıl ortallardan yok olduktan sonra kız kardeşlerini görmeye gelmişti.

Hücremin kapısında durmuş, hüznü gözlerle bana bakıyordu. Babamı çok yakından tanırđı ve onun ölümünden sonra beni ilk kez görüyordu. Yanıma gelip de saçlarımı dağıttığında "merhaba" dedi, "biraz ele avuca sığmaz olduğunu söylediler." Bu özelliğinden çok hoşlanmış gibi görünüyordu.

Zamanla çok farklı bir dayı olduğunu öğrendim. Onunla özgürce konuşabileceğimi biliyordum. Dost olduk ve yaptığım her türlü haylazlıkta ona açıldım.

Evde her şey coşkuluydu. Victor dayı kız kardeşlerine hiç durmaksızın her türlü öyküyü anlatıyor, evin olağan olarak ağırbaşlı ve sessiz havasını kahkahalarla dolduruyordu. Kişiliğinde kıskırtıcılık ve ihtilal kokusu vardı. Annem, teyzem ve Victor dayının kentte yaşayan öteki dört kız kardeşi, onlarla dalga geçmeyi hiç elden bırakmayan ve dizginlemeyen sevgili kardeşlerine kavuşmuşlardı.

Kendinden önce Don Giovanni'nin kazanmış olduğu ün Victor dayının hoşuna gidiyor, kız kardeşleri de onun aşkta kazandığı zaferlerden gurur duyuyorlardı. Bu konuda gösterdiği beceriyi benim duymayacağımı düşünerek aralarında fısıldaşıyorlardı; ama ben ortallarda olmadığım zamanlarda yetişkinlerin neler konuştuklarını dinlemenin yolunu çoktan bulmuştum. Hep ders çalıştığım düşünülen küçük oda benim bilgilenme amaçlarıma çok uygun düşen stratejik bir konumdaydı. Evin kadınlarının dostlarını kabul ettikleri büyük konuk odasına bitişikti ve neler konuştuklarını duyabilmem için kapıyı aralık bırakmak yeterliydi.

Küçük odama bakan, benim ders kitaplarının arasında kaybolduğumu düşünürdü. Oysa masamın başındayken kulaklarım hep kırısteydi, herkes hakkında her şeyi bilirdim. Başkalarının işlerine burnumu sokmak için değil, bilgiye karşı dinmeyen bir susuzluk duymamdan kaynaklanan bu merak hiç azalmadı.

Victor dayının geldiği gece korkutucu bir olay oldu. Gece yarısını biraz geçe, evimizin karşısındaki büyük otelin girişinde Ermeni bir terörist tarafından bir Türk generale suikast yapıldı.⁸

Gecenin sessizliğinde yankılanan kurşun sesleri hepimizi yataktan fırlattı. Victor dayı, çıplak ayak, üzerinde iç çamaşırı, kılı göğsünü rüzgâra vermiş, neredeyse pencereden dışarı fırlamış bu beklenmedik olayı izliyordu. Yerel ortama yapılan bu katkıdan çok hoşnut görünüyordu. Böyle olaylar Viyana'da her gece olmuyordu.

Victor dayı aile yaşamımızda bir deprem gibiydi. Her şeyi o kadar iyi becerdi ki, sızsın evimizde hep birlikte bir grup olarak Viyana'ya gitmekten başka bir şey konuşulmaz oldu.

Düzenli olarak her yaz Avusturya'ya, Karlsbad'da kaplıcaya giden vasisim ve teyzem dışında ilk kez bir aile grubu olarak gidilecekti. Victor dayı, annem, kız kardeşim, ben, annemin çok sayıdaki kız kardeşlerinden biri ve kocası, kırdığı bacağı hâlâ alçıda olduğundan sık sık sırtımda taşımak zorunda kaldığım sekiz yaşındaki çıtkırdım kızları...

Nefis bir sabah, Viyana'ya gitmek üzere Orient Express'in bir "wagon lit"ine bindik; kompartımanın neredeyse yarısını doldurmuştuk.

Orient Express, benim için ebette ki ilginç ve alışılmadık bir görünümündü. Sıradan bir tren kompartımanını rahat bir yatak odasına dönüştüren, köşe bucakta kullanılan usta işi donanım duyduğum şaşkınlık hiç eksilmedi: İçinde parıldayan su bardakları ile sürahinin durduğu küçük aynalı dolap; kar beyazı havlular; köşede duran katlanabilir lavabo, lavabonun altındaki boşluğa ustalıkla yerleştirilmiş olan porselen pisuar...

Gündüz üzerine oturulan kanepe gece, başucunda küçük bir okuma ampulünün bulunduğu yumuşak bir yatağa dönüşüyordu. Ampul, sigara

8 18 Mart 1921'de, Azerbaycan İçişleri Bakanı Cevanşir Han, Ermeni Misak Torlakyan tarafından Pera Palas'ın önünde öldürülmüştür -çn.

kutusunu andıran bir kapağın altına yerleştirilmişti. Duvar da, saatin asılabileceği bir çengel, yatağın üzerinde de iç çamaşırlarının konulabileceği bir ağı vardı. İki kompartıman arasında da birinin yıkanılabilmesi ve tıraş olabileceği küçük tuvaletler bulunuyordu. Kapının üzerindeki sürgü çekildiğinde, yan kompartımandaki yolcunun girmesi engellenmiş oluyordu.

Victor dayı çok teklifsizdi; sanki kendisininmiş gibi bir kompartımandan öbürüne gidip geliyordu. Yanımızdaki kompartımanda tek kişi vardı: Çok güzel ve olağanüstü çekici, sarışın, mavi gözlü bir Slav kadın. Gelip geçtiğinde çarpıcı bir parfüm kokusu yayıyordu. Tek başına seyahat ediyordu.

Victor dayı bu hoş av için dışarı çıkıp duruyordu. Kulaklarımı dört açmış, sarışın periyi baştan çıkarıcı sarmalın içine çekerken kullandığı büyüleyici tekniği dinlemekteydim.

Yöntemini çok eğitici buldum ve ne kullandığı sözcüklerden birini, ne de sesinin titreşimlerini kaçırdım. Kolunu ince beline doladığında o sarışın yaratık ona kendinden geçerek bakıyordu.

Gece olduğunda, Victor dayı, “sen üstte yat; ben altta yatacağım” dedi. Uyuya kaldım. Victor dayı küçük tuvalete girdi. Sürgünün çekildiğini ve bir kadının güldüğünü duydum.

Tuvaletin kapısının kapanmasıyla uyandım ve bir gölge alttaki yatağa süzüldü. Victor dayı başarılı girişiminden dönmüştü. Gün ağarmaktaydı. Penceredeki koyu perdenin yanlarından beyaz bir ışık sızılmaktaydı.

Yolculuk Belgrad’a kadar iki gün sürdü. Bulgaristan ile Sırbistan arasında görünüm pek değişmemişti. Sadece köylülerin giysileri ile güm-rük memurlarının ve sınır muhafızlarının üniformaları değişti.

Gezinin tekdüzeliğinde restoran nefis bir çeşitlilik sundu. Tren salandıkça, garsonlar sirk cambazları gibi beceriyle yiyecek tabaklarını denge-liyorlardı. Masalardan değişik dillerin karışımı bir ses yükseliyordu. Fransızca münede, gösterişle sunulan nefis yemekler yer alıyordu.

Belgrad’a sabah vardık ve yolculuğuna devam edecek olan trenden indik.

Bizi Tuna Nehri üzerinden Viyana’ya götürecek olan tekneye çıkacaktık.

İstasyonun önünde bekleyen zayıf atların çektiği yolcu arabaları yolculuğumuzun başındakilere çok benziyordu. Bagaj sorunu çok ciddiye; çok fazla bavul vardı: Küçük bavullar ve kadınların şapkalarının yerleştirildiği büyük yuvarlak kutular. Atların çektiği bir yük arabası kiraladık ve mal varlığımıza göz kulak olmak üzere benim bavul yığınının tepesine tünememe karar verildi. Arabanın tekerleklerinden biri, nehir kıyısına giden eğri büğrü yolda bir çukura girdiğinde altımdakiler bir o yana, bir bu yana gidiyor, küçük bir deprem ortaya çıkıyordu.

Nehir kıyısında büyük, beyaz çarklı bir tekne duruyordu.

Tuna üzerindeki o gezinin keyfini hiç unutmadım. Nehrin iki yanındaki sarı mısır tarlaları barok kilise kuleleri bulunan resimsi köy kümeleri arasından göz alabildiğince uzaklara yayılıyordu. Küçük köylerin arasına zaman zaman küçük kentler giriyordu. Nehir kenarındaki yolda geleneksel köylü giysileri içinde insanlar görölüyordu. Bir coğrafya kitabından fırlamış gibiydiler.

Seyahat acentelerinin çarpıcı, renkli broşürleri daha icat edilmemişti.

Teknenin yavaş ve biteviye hareketi yaratıcı bir rehavet veriyordu. Tom Sawyer ile Huckleberry Finn'in maceralarını daha yeni okumuştum ve onlarla birlikte Büyük Mississippi Nehri üzerinde bir salda salındığımı kuruyordum. Hatta Mark Twain'i tekne de, yolcuların girmeleri yasak olan üst güvertede düşleyebiliyordum.

Bir akşam, gün batımına doğru, kızıllaşan gökyüzünün ışığında kiliselerin büyük kuleleri ve heybetli saraylarıyla Budapeşte göründü. Bahçeleri çiçeklerle dolu, birden çöken karanlıkta parıldaayan küçük bir adaya yanaştık. Kaygısız insanlar keyifli bağrıışlarla suya atlıyorlar, etrafa sular sıçratıyorlardı.

Nehrin altınlaşan yüzeyinde sekiz kürekli yarış kayıkları ok gibi ilerliyordu.

O gece, renkli Japon fenerleriyle süslenen teknenin güvertesinde bir balo vardı. "Dekolte" gece giysileri içindeki yolcu hanımefendiler göz alıcı üniformaları olan subayların ya da az ya da çok moda frakların içindeki değişik yaşlardaki beyefendilerin kolları arasında dans ederlerken orkestra da Viyana valsleri çaldı.

Gece tekne yol kestiğinde, Tuna'nın karanlık suları bir ışık ve renk cümbüşüydü.

Sonraki günün sabahı Viyana'ya vardık.

Bir çift güçlü atın çektiği büyük tekerlekli geniş arabanın üzerinde limandan ayrılırken, birkaç gün önce geride bıraktığım kentin gürültüsüyle karşılaştırdığımda tamamıyla yeni bir dünyaya adım atmakta olduğumu duyumsadım.

Pazar günüydü ve sabahın erken saatleriydi. Geniş, hemen hemen bomboş caddelerde giderken sadece lastik geçirilmiş tekerleklerin hışırtısını ve at toynaklarının düzgün taşlar üzerindeki tıkırtısını duyuyorduk.

Yarı uykuluydum; Viyana bana büyü yapılarak uyutulmuş bir kentymiş gibi görünüyordu. Tarz olarak birbirinin benzeri büyük gri binalar, efendice yürüten birkaç kişi, sessizlik ve arabanın sallanması beni bir tür trans haline geçirdi. Bir süre kalacağımız Ring üzerindeki büyük otele geldiğimizde, altın bezeli uzun pelerini ve tüylü şapkasıyla üstü örtülü girişin altında duran kapıcının alışılmadık görünüşü de bu yeni çevrede duyumsadığım yabancılik duygusunu artırdı.

Viyana'da uzun kalmadık; amcam ve teyzem olağan kürleri için Karlsbad'a gideceklerdi, biz de onlara katıldık.

Karlsbad, yeşil çam ormanlarıyla kaplı alçak tepelerle çevrili aydınlık ve güzel bir dinlenme beldesiydi. İçinden geçen küçük nehrin iki kıyısında, çiçeklerle süslü balkonları ve geceleri gösterişli insanların Çingene müziği dinleyerek yemeklerini yedikleri pırıl pırıl aydınlatılan geniş terasları olan lüks oteller vardı.

Orta Avrupa'nın ünlü sağlık beldesindeki bu mücevherler arasındaki zamanımın pek de iyi geçmediğini söylemeliyim. Burada suya girmeyen on beş yaşındaki bir gencin yapabileceği çok az şey vardı.

Tirol'deki Bad Gastein'a gitmek üzere Karlsbad'dan ayrıldık.

Radyoaktif banyoları vasım ile teyzemin sağlığına çok iyi geliyordu; onlar da yıllık sağlık kürü için buraya geliyorlardı. Benim için tamamıyla yeni bir görüntü olan nefes kesici yükseklikteki dağları ve ünlü beldenin tam ortasında gürül gürül akan çağlayanı hatırlıyorum. Kayalardan aşağıya köpürerek dökülen suları izleyebilmek için küçük, ahşap kaplı, pencereli

bir köprü vardı. Çağlayanın kükremesi nereye giderseniz gidin kulaklarda yankılanıyordu.

İri dört atın çektiği büyük arabalara binerek ovada uzun gezintiler yapar ve sık sık da ünlü “Sandtorte” yemek için Hof Gastein’da dururduk. Karlı zirvelerin ve derin vadilerin çarpıcı görüntüleri güçlü belleğimde epey bulanık olduğu halde, o tatlının tadını böylesine canlı hatırlıyor olmaktan utanç duyuyorum.

Viyana’ya döndük ve iki hafta geçirdik. Çok güzel müzeleri gezdim, Prater’deki Büyük Tekerek’e bindim. Sabahları gezgin satıcıların penceresinin altında bağırarak mallarını satmadıkları, insanların birbirleriyle el kol hareketi yapmadan konuştukları, genellikle doğduğum kentte olduğu gibi sokaklarda birbirlerini itip kakan kalabalıkların dolaşmadığı, herkesin aynı kalıptan çıktığı bu yeni dünyaya alışmışım.

Ancak perde arası sona erdi. Eve dönecektik.

İstanbul’a trenle geldik. Gezinin başındaki Orient Express artık ilginç olmaktan çıkmıştı.

Köprüyü geçtikten sonra yolu tırmanırken, Avrupa kesiminin alçaktaki gözde mahalleleri kentin yükseklerinde daha varlıklı mahallelere dönüştüğünde, binaların çürüyen yüzleri, dökülen duvarlar, her tür binanın düzenden uzak kalabalığı, günün sonunda evine dönen kötü giyimli, yorgun görünümlü yayalar karşısında şaşkınlığa düştüm.

Gördüğüm ve geride bıraktığım, düzen içinde olan, her şeyin mutlu bir yaşam biçimi izlenimini veren zengin bir dünyaydı. Ansızın içimi saran üzüntü, arabamızın yorgun atları neredeyse tepede durma noktasına gelip de gün batımında bir ayna gibi yanıp dönen Altın Boynuz’un nefes kesen görüntüsünü görünceye kadar sürdü.

Avrupa gezisi benim için çok ilginç bir deneyim olmuştu. Arkadaşlarım arasında büyük bir gezgin olarak ünlendim. Sanki Sahra çölünü geçmiştim. Hepsini dışarıdaki dünyanın neye benzediğini öğrenmek istiyordu.

Coğrafya olarak yarı yarıya Avrupa’daydık; ama sadece dillerini konuşan ve tarihini öğrenen çoğumuz için Avrupa bir bilinmeyendi.

O günlerde Anadolu’da çok seyahat edilmezdi. Yaşamımız başkent ve çevresiyle sınırlıydı; ülkenin geri kalan yerlerini hemen hemen hiç bilmezdik.

Ülkenin içlerine gitmek bir tür macera sayılır ve Avrupalılar bundan mümkün olduğunca kaçınırlardı. Tüccarlar yaptıkları ticaretin gereği olarak ya ihraç etmek için gerek duydukları malları almak ya da ithal ettikleri ürünlerin dağıtımını yapmak için giderlerdi.

O sıralarda pek azımızın bildiği Anadolu Türkiye'sinin güzellikleri keşfedilmemiş yerlerdi. Kimi kentlerin adları, oralarda yaşayan arkadaşlarımız ya da yakınlarımız olduğundan tanıdık gelirdi; ancak onları uygarlığın öncüleri gibi görürdük.

Yaptığımız gezintiler, Marmara Denizi kıyısındaki varoşlara yapılan kısa tren yolculuklarıyla sınırlıydı. Çoğunlukla kötü yüzücü olan gençler ve yaşlılar güneşlenmek ya da plajın gerisindeki az sayıdaki ağacın altındaki tavernalarda piknik yapmak için Florya diye adlandırılan geniş kumsalı olan plaja giderlerdi genellikle.

Macera ve gerçek bir seyahat gemiyle denizi geçerek Asya tarafına geçmek, gürültüyle istasyondan ayrılan tık nefes bir trene binerek zengin mısır tarlaları ve yeşil bostanlardan geçerek iç taraflardaki dağınık banliyö- lere gitmekti.

Yedi banliyö vardı ve tren de yedi kez dururdu. Binip oturacak zaman ancak bulunur, frenlerin gürültüsü bir sonraki durağa geldiğini bildirinceye kadar sallanan vagonun keyfi çıkarılırdı.

Küçük tren istasyonları birbirinin benzeriydi. Platformun bir ucunda, tren geldiğinde çalan bronzdan büyük bir zil vardı; istasyon şefi küçük işaret levhasını kaldırıp düdüğünü de çaldığında yeniden sallanarak yola koyulurdu.

Asya yakası ile Prens Adaları (ki o tarihlerde hâlâ öyle adlandırılırlardı) ve Köprü altındaki iskele arasında ya da Boğaziçi'nin iki yakası arasında zikzak gidip gelen vapurlarla seyahat olağan bir olaydı ve birçok kişinin günlük ulaşımının bir parçasıydı.

Her türlü hava koşulunda gidip gelen çarklı vapurlar, sefer yaptıkları değişik yerlerdeki ahşap iskelelere, kimi zaman sertleşen denize ve dalgalara karşın ustaca yanaşan deneyimli kaptanlar tarafından beceriyle yönetilirlerdi. Gerektiğinde buhar vererek ya da azaltarak vapuru yanaşma yerine olabildiğince yaklaşıtırlar, vapurun yanında duran iki kalın halat tam

zamanında atılır ve yıldırım hızıyla iskele babalarına bağlanır, böylece vapurun hareket etmesi önlenmiş olurdu. Vapurla iskele arasına mürettebat ve iskelede çalışanlar tarafından gürültüyle ve kol gücüyle uzatılan tahta merdivenden aceleyle iskeleye inen ve koşuşarak vapura çıkan yolcuları izlemek büyük bir eğlenceydi. Çoğunlukla bir koyunun ya da keçinin sırtına yerleştirilmiş her boyda sepetlerle her yaşta kadın, çocuk ve adam vapura çıkmak için acele ederlerdi. Kimi zaman, nefes nefese gelen geç kalmış bir yolcunun iskeleden açılmakta olan vapura tehlike dolu bir atlayış yapması görüntüye bir gerilim boyutu katardı.

Yazları Prens Adaları'na gidilirdi. Bu adalar önde gelen bir yaz bel-desiydiler. Büyüklükleri farklı olan dört ada özgün Bizans adlarını taşı-mak-taydılar: Proti, Antigoni, Chalki ve Prinkipo.⁹

Birincisinden başlayarak giderek büyüyor olmaları epey garipti. Ne-redeyse tamamı çam ağaçlarıyla kaplıydı ve rüzgâr estiğinde kilometrelerce uzaktan duyulan hoş bir koku salarlardı.

Üçüncü adanın, Chalki'nin sahilinde Deniz Lisesi vardı ve sıklıkla kışlalarının önünde talim yapan subay adayları görülebilirdi. İzinli olduk-larında vapura binen kar beyazı üniformalarının içindeki yakışıklı gençler yolculuğa bir bayram havası katarlardı.

Boğaziçi'nde vapurla seyahat ise her zaman hoştu. Vapura sırf seya-hatin tadını çıkarmak için bile binilirdi. Deniz kenarında yan yana dizilmiş çok güzel beyaz boyalı ahşap yalıların yanı başında daha eski, ihmal edilmiş, saray yavrusu kafesli köşkler ve özel iskelelerinin altındaki kayıkhaneler su-yun berraklığını yansıtırlardı. Arada sırada da varlıklı komşusuna yaslanmış dar ahşap binalar olurdu.

Geçmişin bu kalıntılarını denizden izlemek hüzünlenmeme yol açardı.

Boğaziçi'nin kıyılarında, Karadeniz girişine kadar küçük yerleşme-ler bulunuyordu. Vapurların yanaşabilecekleri kendi iskeleleri vardı.

Deniz kenarındaki evlerin arkasından bu köylerin içinden geçen yolun üst tarafında, neredeyse ormanlık tepelerin üst kesimlerinde küçük, kırmızı çatılı evler kendilerini rüzgâra bırakmışlardı.

9 Sırasıyla, Kınalıada, Burgazada, Heybeliada ve Büyükada –çn.

Vapurun geniş su yolunun karşılıklı kıyıları arasında yavaşça ilerlemesi, o küçük köylerin vapurun yavaşmasının pek bozmadığı sakin havası, manzaranın büyüleyiciliği, insana huzur ve iç dünyasıyla iletişim kurmayı, saf mutluluk anının hazzını getirirdi. Alışageldiğimiz gezintiler böyleydi. Kimi zaman da, bunlara ek olarak yakındaki bir ormana ya da bir tepenin eteğindeki bir pınara arabayla gidilirdi. Berrak suyun taze badem tadı vardı. Pınarın olduğu yerde her zaman bir bizi ağırlayacak bir açık hava tavernası olurdu.

Geleneksel rakının yanı sıra, bir kovanın dibinde buz gibi soğumuş bir şişe bira da içilebilirdi. Ayrıca ev sahibi ekmek, peynir, zeytin, domates, salatalık, su ve kavun da verirdi. En lezzetli olan da, çiroz denilen kurutulmuş üskumrulardı. Bunlar kömür ateşinde kızartılır; bu cennet köşelerine yaklaşıldığında etrafa insanı yutkonduran bir koku yayarlardı.

Böyle gezilere gidildiğinde evde hazırlanmış birçok yiyecek de götürülürdü.

Kahve ve içine fıstık ya da sakız konmuş lokumu taverna sahibinin sunması adettendi.

Taverna bahçelerindeki yaşlı açların altında hep bir “kermes” de olurdu. Yaşamın her kesimden neşeli insanlar, her türlü ulaşım aracını kullanarak buraya gelirlerdi; “burjuvalar” kentten araba kiralarlar, köy halkı da katır ya da at sırtında ya da öküzlerin çektiği arabalarla gelirlerdi.

Eğlence düşkünü köy halkı zurna ve davul eşliğinde neşeyle dans ederlerken, izleyenlerin ritmik çılgınlıkları ve el çırpmalarıyla özendirilirlerdi. Erkekler kollarını yanlarındakinin omzuna koyarak uzun bir zincir oluşturulardı. Çapraz kısa adımlarla tam bir uyum içinde öne ve geri gelirler, davulun ritmine uyarak yanlara hareket ederler, kapanır kapanmaz açılan bir daire oluşturulardı. En baştakinin elinde zamanlamayı belirleyen bir mendil bulunurdu. Zaman zaman biri gruptan ayrılır, kolları havada, başı dik, vücudunu dört bir yana titreterek tek başına dans ederdi; bu hiç de saçma görünmezdi.

Bu halk danslarında hep atalardan kalmış bir saygınlık vardı.

Kadınlar da, vücutlarını saklayan o bol giysilerine, “çarşaf”a sarılmış olarak çimenin üzerine çömelirlerdi. Arada sırada pek utangaç olmayan

genç kızlardan biri peçesini kaldırır, saçlarını özenle gizleyen başörtüsünün altından genç yüzünü gösterirdi.

Gecenin geç saatinde eve döndüğünde yorgun, sersemi çok yemek yemiş ama mutlu olunurdu.

Belki de gençlik yıllarımın dingin bir dönem olarak belleğimde canlanması zaman ve uzaklıktandır. Ancak o günlerde geleceğe ilişkin bir umut ve inanç ışığının hep düşüncelerimizde olduğunu düşünüyorum. Yaşadığımız dünyanın dertleriyle o kadar az ilgilenmenin nasıl mümkün olduğunu o zaman düşünemiyordum.

İlk kez bir telsizi dinlediğimde on dört yaşındaydım; ilkel alıcıya iletilmiş kulaklıktan ilk fısıltıları duyduğumda tüylerim diken diken olmuş, kutsala saygısızlık ediyormuş duygusuna kapılmıştım. Böyle bir şeyin insanın olanaklarının ötesinde olduğunu düşünmüştüm. Konstantinopolis'te, başka ülkelerdeki gençlerden daha bilgisiz olduğumuzu sanmıyorum.

Bir otomobile ilk kez bindiğimde on iki yaşındaydım.

Gazete okumazdık.

Ne yaşadığımız ülkenin ne de dışımızdaki dünyanın siyasetiyle ilgilienirdik. Kuşkusuz, dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de ileriye bakan, tüm insanların eşit olduğu ütöpik düzenleri düşleyen ve özgürlük adına az ya da çok gizli topluluklar oluşturan huzursuz genç insanlar vardı. Bu birçok nedenden ötürü hep böyle olmuştu: Adalet isteğine bağlı olarak, tehlikeli de olsa, inandığı bir amaç uğruna yaşamın feda edilebildiği, insanın doğasında bulunan intihar içgüdüsünden kaynaklanan aşırı ya da ölümcül milliyetçiliğe yönelik duygusal güdülenme.

Biz yalansız dolansız gençler bize yakın konular üzerine düşünerek gençliğimizi yaşıyorduk. Ailemizin davranış ilkelerine, atalarımızdan gelen başkalarına yardım etmeye dönük geleneklerimize sıkı sıkıya bağlıydık. Arkadaşlarımız arasında utanarak yoksulluklarını saklayanları sezgimizle algılayabilirdik. Onları incitmemeye özen gösterir, peşlerini bırakmayan sınıktılardan ötürü gösterdikleri alınganlığı anlayışla karşılar, toplumsallaşamamanın sonunda onları moral çöküntüye ve maddi sefaletle götüreceğini kavrayarak bizden uzak durma isteklerini azaltmak için onlara dostluğumuzu sunardık.

Kötü duruma düşen komşularımızın sorumluluğunu, bugünlerde düşünüldüğü üzere herkese fırsat eşitliği ve genel refah koşulları sağlamakla görevli olan kamu kurumlarına bırakmak yerine kendimizi yardımcı olmakla yükümlü görürken herhalde doğru yapıyorduk.

Avrupa kesimini kesen ana yolda, her türlü yabancı derginin bulunduğu bir gazete bayii vardı. Tezgâhın önünde asılı duran *La Tribuna Illustrata* adlı bir İtalyan popüler dergisin kapağındaki canlı bir resmi hâlâ anımsıyorum. Fransız ve Annam birlikleri arasında bir savaşı gösteriyordu. O günlerde onlara Vietkong deniyordu. O zamandan bu yana, çatışanların adları dışında pek bir şey değişmedi.

Çizgi roman yoktu ve büyümekte olan yeniyetmeler onları okuyarak zihinlerini yoksullaştıramıyorlardı.

Hâlâ keşfedilmemiş uzak ülkelere yapılan gezilerin macera dolu öykülerini severdik. Hayal gücümüzü geliştirmemize yardımcı olurlar ve çoğu gencin zihninde uyumakta olan kaçıp gitme isteğinin canlanmasına yararlardı.

O zamanlar, süttten daha yeni kesilen birinin sırt çantası ve uyku tulumunu alıp da uzaklardaki gizemli ülkelere yollanmak için evden ayrılması hiç de olağan değildi.

Jules Verne, Fenimore Cooper, Robert Louis Stevenson, Edgar Poe ve Joseph Conrad'ı okuyor, Buffalo Bill ile Nat Pinkerton'u keşfetmekten keyif alıyorduk.

İtalyan yazar Edmondo De Amicis'in *Cuore*'sini (Çocuk Kalbi) Fransızca çevirisinden okuduğumu anımsıyorum. Genç kahramanlarını çok sevmiş, yaş ve duygu bakımından bana yakın olduklarını duyumsamıştım.

Gençler ve artık genç olmayıp da bunlardan hâlâ keyif alabilenler için birçok dergi vardı. *Le Journal des Voyages* ve *Je sais tout* Fransızca dergilerdi. Bu aylık dergilerden birinin kapağında bir tür resimli slogan olurdu: İri kafası yerküreyi simgeleyen cücemsi küçük bir adam; her şeyi bildiğini göstermek ister gibi parmağıyla başını gösterirdi. Bu garip yaratık hep H. G. Wells'in Marslılarını aklıma getirirdi. Hâlâ olduğu gibi, başka gezegenlerden gelenler korkuyla karışık bir merak duygusu yaratırdı.

Televizyon yoktu. Motosiklet yaygın değildi ve diskolar yoktu. Kızlı erkekli karışık gruplar halinde sinemaya gidilirdi. Kızların kız arkadaşlarıyla ve erkeklerle sinemaya gitmelerine ana babalar izin verirdi; ama bir koşulla: Grupta kızın erkek ya da kız kardeşi de onlarla olacaktı.

Erkekler ve kızlar çok sıkılgan davranırlardı. Elbette büyük skandala yol açan istisnalar da yok değildi. Aşırı olsa bile herkes aynı biçimde flört ederdi. Arkadaşları sağ olsun, çiftlerin kısa bir süre baş başa kalmalarının bir yolu her zaman bulunurdu.

Genç erkekler kız arkadaşlarının başını derde sokmamaya çalışırlar, kızlar da hâlâ el değmemiş olmayı değerli saydıklarından, şimdi kimi modern kızların liseye gelir gelmez kurtulunması gereken eski moda bir yük olarak gördükleri bekârete önem verilir, fiziksel yakınlaşmadan mümkün olduğunca sakınılırdı.

O günlerde platonik aşka inanan gençler vardı.

Küfürlü konuşma bir zorunluluk değildi ve uzun ya da afro saç kesimini sergilemeyen gençlerin dışındakiler bir hanımefendiyi ya da yaşlı birini selamlamak için doğal bir davranışla şapkalarını çıkarırlardı.

On altı yaşındayken doktor olmayı düşünmeye başladım. Vasim gibi yoksulları, acı çekenleri ve herkesin sevdiklerini iyileştirmek istiyordum.

Bir gün bu konuyu onunla konuştum. Her zaman olduğu gibi heyecandan kekeleyerek seçimimin nedenlerini anlatırken, gözlüklerinin arkasından gözlerinin ışıldadığını seçtim.

Elini omzuma koydu ve büyük bir sevecenlikle “kendini insanlara yardım etmeye adanmak istemenden ve sana örnek olmuş olmaktan gurur duyuyorum” dedi, “iyilik yapmak insanın yaşamdaki ilk görevidir; ancak yönelmek istediğin mesleğin zorlukları konusunda seni uyarmalıyım. Bir doktorun yaşamı ağır sorumluluklarla doludur. Zamanın asla sana ait değildir. Gece gündüz dinlemeden hastana hizmet etmeye hazır olacaksın. Onların acılarını ve korkularını paylaşacak, çabaların işe yaramadığında onları sevenlerin umutsuzluklarına tanık olacaksın.

O kadar uzun zamandır bu mesleği yapıyorum ki, zamanla yaşlandım ve çok yoruldum; ama hiç pişman değilim ve

Ayaspaşa'dan Boğaziçi

Adı bilinmeyen bir Ermeni fotoğrafçıya ait
bu resim Eskenazi öldüğünde ofisinde asılıydı

→

Nr 51.

Vue panoramique de l'Or et du Bosphore

bunca insana yardımcı olabildiğim için çok mutluyum. Bunu söylemenin görevim olduğunu düşünüyorum. Gerçekten bu yaşamı istediğini düşünüyorsan cesaretin kırılmasını; ama zor bir meslek olduğunu düşün.”

Konuşmasını bitirip dikkatle bana baktı. Gözlerinde hüznün vardı ve dedi ki: “Oğlum, bunu biraz daha büyüdüğünde konuşuruz; geleceğinle ilgili bir karar vermek için henüz çok erken.”

Belki de sevgiyle andığım vasim sağlığının hızla kötüleşmekte olduğunun ve uzun bir eğitim için zamanım olmayacağını farkındaydı. Öldüğünde, onun yaşamı boyunca yaptığı gibi, ailenin bütün yükünü benim üstlenmeye hazır olmam gerektiğini biliyordu.

Ölümüyle birlikte onu tanıyan ve sevenlerin gözlerinde parıltıyan iyilik ve bilgelik ışığı da söndü. Hastaları için bir baba gibiydi ve kimseden yardımını esirgememişti. Yoksullar onundular; paranın hiçbir önemi yoktu. Veremeyecek durumda olanlardan hiçbir zaman para almamıştı; güzel sözler söyleyerek çıkışır, parayı cüzdanlarına koymalarını söylerdi.

Özveride bulunması ölümünü hızlandırdı. Ağır bir bronşitten yaşıyordu; gecenin geç bir saatinde zavallı, umutsuz bir adam kapıya geldi. Doğum yapacak olan karısı uzun saatler geçtiği halde doğuramamıştı ve ona bakan genç, deneyimsiz doktor şaşırıp kalmıştı. Vasim yataktan kalktı, zavallı kadının çocuğunu dünyaya getirmesine yardımcı olmak üzere arabayla o yoksul kişinin yaşadığı tepedeki varoşun yolunu tuttu.

Gecenin soğuğundaki o kaçınılmaz yolculuk ve bunun vasimin zaten kritik olan durumu üzerindeki etkisi onun erken ölümüne yol açan nedenlerden biri oldu.

On sekiz yaşına geldiğimde liseyi bitirdim. Vasimin en büyük isteğinin eğitimimi sürdürmem ve İngiltere’de üniversiteye gitmem olduğunu biliyordum; ama sağlığına uzun süre bel bağlanamayacağını farkındaydı ve iş aramama ses çıkarmadı.

Kentteki bir İngiliz bankasında iş buldum. Artık aileye yük olmayacağımdan ötürü çok mutluydum; hatta giderlerin bir bölümüne katkıda bile bulunabilecektim.

Çalışmaya başladığımda kendimi tamamiyle farklı bir dünyada buldum. O güne kadar okul arkadaşlarım, spor yaptığım, birlikte eğlendiğim

arkadaşlarımla çevrili bir ortamda yaşamıştım; şimdi kendimi bulduğum ortam çok farklıydı. Çevremdeki ücretliler, yaşadığım korunaklı yaşamdan yararlanamamış orta halli insanlardı. Ne yapıp edip başlarının çaresine bakmak zorundaydılar; bu nedenle de yaşama karşı daha acımasız ve daha gerçekçi bir bakış açıları vardı.

Çalışma arkadaşlarımı tanımak çok olumlu bir deneyim oldu ve belki de büyüdüğüm geleneksel aile yapısı içinde ipleri elimde olmayan kişiliğimin gelişmesine çok katkıda bulundu.

Bankada çalışmaya başladığımda kredi bölümüne atandım. Bölümün başında bulunan kişi çok değişik biriydi. Elli yaşlarında, saçlarına kır düşmüş, esmer tenli, Yunan kökenli yakışıklı bir adamdı. İyi dikimli kruvaze ceket giyerdi; kaslı ince yapısı çelikten yapılmış gibi görünürdü. Buz gibi soğuk bir bakışı olan gözleri de aynı metalden yapılmış gibiydi. Herkese karşı burnu büyük ve iticiydi. Zaman zaman Fransız Yabancı Lejyonunda bulunduğu o şaşaalı günlerine ilişkin bilgiler lütfederdi; bu ayrıcalığın kendine herkesi küçümseme hakkını verdiğini düşündüğü görülürdü.

Beni pek sevdiğini sanmıyorum; banka işlemleri konusundaki yetersiz deneyimimden ötürü aptal gibi görünmem için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Zar zor anlayabildiği için İngilizce bilgimin epey canını sıktığından kuşkulanıyordum. Genellikle kendini çok iyi konuştuğu Fransızca ile ifade ederdi.

Bu amirimin adı Mr. Theodore'du ve genç hanımlara, özellikle de eğlenmekten hoşlandıklarını düşündüklerine çok ilgi gösterirdi.

Genç bir Yunan santral memuresi işe alınmıştı. Genç hanımın, giysileriyle gizlemeye hiç de çalışmadığı güzel vücut hatları, davetkâr dik göğüsleri erkek çalışanları allak bullak etmişti. Parlak beyaz dişlerini açığa çıkartan yarı açık gül goncası dudakları tutkulu öpücükler sunmaya her zaman hazır gibiydiler.

Bu genç kadın çevresine herkesin nefesini kesecek yakıcı bir cinsellik yayıyordu.

Kimi zaman, tamamen şans eseri olarak vestiyerde karşılaştığımızda yaydığı parfüm kokusu bacaklarımı dermansız bırakıyordu.

Mr. Theodore bu harikulade olanağın farkına varmakta hiç de gecikmedi ve avlanmak için zaman yitirmedi. Yetkisini kullanarak, genç tanrıça-

nın görevini yapmakla olduğu, buzlu camla ayrılmış santrale girmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Bir süre sonra, alı al moru mor, nefes nefese dışarı çıkıyordu. Açıkta: Çelik adam bağlantıyı kurmuştu.

Güzel bir pazar sabahı, bankanın futbol takımı sıradan bir kulüp takımıyla maç yaparken sahanın kenarında atletik yapılı bir bisikletçi göründü. Bu Mr. Theodore'du; zengin ıvrı zıvırlarla bezenmiş değerli bir yarış bisikletinin üzerinde evrim geçirmekteydi. Üstünde Fransız piyadelerin giydiklerinden beyaz bir pantolon, göğüs kaslarını bütün haşmetiyle gösteren beyaz bir atlet fanila, başında bir Fransız lejyoner kasketi, boynunda da uçuşan bir atkı vardı.

Beau Geste'deki¹⁰ kardeşlerden birini anımsatıyordu. Bisiklet üzerinde bir Gary Cooper.

Biz gençler onu şaşkınlıkla, hadi itiraf edeyim, biraz da kıskançlıkla izliyorduk. Bisiklet bir sanat yapıtıydı; giysi de, biraz zorlama olsa da, ona uygun düşüyordu. Çekici santral memuresi hayranlıkla ona bakıyordu. Çevresinde dört dönen biz önemsiz banka memurları onun gözünde pigmelere dönüşmüştük.

Mr. Theodore'un erkeklik gösterisinin Miss Luisa'nın yüreğinde derin bir iz bıraktığına hiç kuşku yoktu. O cinsel kadınsılık sembolü böylece eyleme davet edilmiş oldu.

O önemli günden sonra olgun savaşçının cam bölmeye ziyaretleri daha sıklaştı ve kısa süre içinde Mr. Theodore'un yüzü daha gri bir renk aldı; her geçen gün gözleri daha çukurlaşıyordu.

Sonra, bir sabah, Mr. Theodore büroya gelmedi; öğle saatlerinde de, oldukça abartılı giyinmiş çok sarışın bir hanım masamın önünde belirdi. Uzun boylu ve epey toplucaydı. Fransızcası bir Levanten çağrısı yapmıyacak kadar iyiydi.

Bu Mrs. Theodore'du. Fransızdı. Genel Müdür'ü görmek istiyordu. İçeri alınmayı beklerken, ardı arkası gelmeyen bir sözcük sağanağıyla babasının yüksek bir hükümet görevlisi olarak bulunduğu Fas'da doğduğu, Mr. Theodore ile Lejyon'da bulunduğu sırada tanıştığı ve ona delice âşık olduğu konusunda beni bilgilendirdi. Ailesinin karşı çıkmasına karşın evlenmişler-

¹⁰ P.C. Wren'in 1924'ye yayınlanan ve birçok kez filme alınan romanı –ed.n.

di. Theodore'un attan düşerek bacağını kırıldığını, bir gözünün de neredeyse yuvasından fırladığını genel müdüre bildirmeye gelmişti.

O akşam Mr. Theodore'u ziyaret ettim. Kentin en güzel yerleşme alanlarından birinde çok güzel bir evde oturuyordu. Hoş girişin önünde büyük bir bahçe vardı. Eve giden yolun iki yanında da büyük palmye ağaçları sıralanmıştı.

Kısa süre önce sahip olduğu harikulade Arap atı onu palmyelere doğru fırlatmıştı. Büyük bir olasılıkla bu çöl çocuğunun palmyelere alerjisi vardı.

Bu talihsiz kazanın sonucu Mr. Theodore'un uzun bir süre işe glememesi oldu. Aslında bir daha hiç gelmedi. Bir sürü kötü söylenti ortaya döküldü: Bankanın müşterilerinden rüşvet almıştı; olmayan mallar karşılığında kredi vermişti.

Fransız eşinin Miss Louisa ile olan aşk macerasını nasıl öğrendiğini bilmiyorum; genç kızı, yüzüne asit sülfürik dökmekle tehdit ettiğine ilişkin bir söylenti yayıldı. Bunu duyduğunda Miss Louisa'nın yüzü bembeyaz oldu ve o günden sonra o çekici parfümün yerini daha hafif bir koku aldı.

Mr. Theodore'un yerini ben dolduracaktım; elbette ki bankada... Bu ağır bir sorumluluktuk. Birkaç hafta sonra rahatsızlanarak bir süre evde oturmak zorunda kaldım.

Zaman geçtikçe kazandığım bağımsızlık bana çok büyük bir özgürlük duygusu verdi. Sonunda bankada çalışmakta olan tatlı, genç bir sekretere âşık oldum. On sekizindeydim ve yaşamımın aşkını, sonsuz mutluluğu bulduğuma inanıyordum. Sabah işe giderken evlilik planları yapıyordum.

İşyerime yarım saatlik bir yürüyüşle ulaşılıyordu; ama yol bana hiç de uzun gelmiyordu. Bulutlarda uçuyordum. Gene de zaman zaman kaygılanmıyor değildim; işimi yitirecek olursam eşimi ve çocuklarımı nasıl geçindirebilecektim?

Bizimki çok platonik bir maceraydı. Kuşkusuz, ikimiz de birbirimize daha yakın olmayı istiyorduk; ama o zamanlar iyi yetişmiş gençlerin yalnız başlarına birlikte olmaları neredeyse olanak dışıydı.

Sevgilim benim alışıldık çevremden değildi ve onu rahatlıkla arkadaşlarıma tanıştıramıyordum; kapalı bir çevredendi ve tedirgin olacaktı.

Kırsal alanda birlikte yürüyüşe çıkamıyorduk. Tehlikeliydi. Müslüman inancına bağlı olan insanların kadınların davranış özgürlükleri konusunda büyük bir katıklıkları vardı. Kamuya açık yerlerde, bir erkekle birlikte dolaşan bir kız, onların görüşüne göre, iffetsiz bir kadındı; bu nedenle de birinin uygunsuz teklifleri ve saldırısı için elverişliydi.

Apartmanların kapıcıları kaba, ilkel düşünce biçimleri olan cahil köylülerdi; binada oturmayan her kadına kuşkuyla bakarlardı.

Oteller zaten konu dışıydılar. Polisin koyduğu çok katı kurallar söz konusuydu.

Varoşlarda konuksever kimi evlerin olduğu biliniyordu; ama ünü o kadar kötü mahallelerde bulunuyorlardı ki, yaklaştırmaya kalkışanı hemen caydırıyorlardı.

Öte yandan, biz, masum gençler, cesaretimizi soğukkanlılıkla nasıl toplayabilir, sevdiğimizi düşünülüp tasarlandığına hiç kuşku olmayan bir duruma sürüklemeyi nasıl düşünebilirdik?

Uygun koşullar ortaya çıkabilirdi, hatta çıkardı da; ama hep önceden tasarlamamış olmanın keyfinin çıkarılması istenilirdi. Genç sevgililer sevecenlikle birbirlerine bakarlar, el tutuşurlar, gözden uzak bir köşede bir öpücük çalabilirlerdi.

Sinemada birinin yapabileceği pek bir şey yoktu. Herkesin gözü önünde oturanın ensesindeydi; ayrıca çift olarak sinemaya da gidilemezdi. Kızın adı kirlenirdi.

Her sabah, işe gitmeden önce sevdiğime kırmızı bir gül alır, şapkamın altına saklardım.

Günün birinde bu işin sonu geldi. Kız böyle sürüp gidemeyeceğini söyledi. Evlenmek için çok gençtim; onun evlenmek istediği ise kesindi.

Sonra yeniden âşık oldum ve her seferinde gerçek olduğunu düşündüm.

Söndürülemez tutku ya da kıskançlık acısı çekilse bile, alınan bir gülümseme karşılığı âşık olmak gençken ne güzeldir. Aşkta ve aşkın getireceği acıdan uzak kalmış bir kalp boş ve hüznü vericidir.

Avrupa kesimindeki yerleşmelerin tam ortasında bulunan İngiliz Kulübü'nde tenis oynardım. Kulübün çok sayıda kırmızı topraktan saha-

sı, bir lokali ve kullanılmayan askeri barakalardan yapıma antrenman yerleri vardı.

O günlerde tenis, giyim ve davranış konusunda katı kuralları olan biraz züppe bir spordu. Kortta hiç istisnasız beyaz giyilmesi zorunluydu: Beyaz gömlek ve flanel pantolon; pamuklu pantolon bile zorlukla hoş görülürdü.

Çoğunluğunu Türkiye’de doğmuş İngilizlerin oluşturduğu kulübün destekleyicileri geleneklerine sıkı sıkıya bağlıydılar ve orayı küçük bir İngiliz toprağına dönüştürmüşlerdi. Akşam beş çayı alınır, konuşmalar olabildiğince kısık sesle yapılırdı.

1924 yılında, kentte çok sayıda yabancı bulunduğunu göz önüne alan kulüp bir Uluslararası Tenis Turnuvası düzenledi. Konstantinopolis’te bulunan birçok büyükelçilik, konsolosluk ve heyetteki diplomatın yanı sıra Türkiye’de şube açmış olan birçok yabancı şirketin yöneticileri arasında da çok sayıda iyi tenis oyuncusu vardı; bu nedenle de olay rahatlıkla böyle adlandırılabilirdi.

Çok iyi anımsadığım ve beni en çok etkileyen, değişik oyuncuların tenis stilleri arasındaki çok büyük farklılık olmuştı. O günlerde, şimdilerde olduğu gibi tenisin birörnek bir tarzı yoktu. Oyuncular yalnızca kendilerine özgü vuruş biçimleriyle değil, uluslarının oyun özellikleriyle de birbirlerinden ayrılmaktaydılar.

Servis, *forehand* ve vole gibi bildik vuruşları farklı oyuncular değişik biçimlerde yapıyorlardı. Orta yaşta, zayıf bir Amerikalı beyefendi servisi çok değişik biçimde atandı. Topu önünde havaya atıyor, raketini kaşık gibi sallıyor, topu ters keserek düz gönderiyordu; top karşı sahaya düştüğünde rakibinin önünden geri sekiyordu. Ruslar ve Romanyalılar *forehand* vuruşlarını, raketlerini düz, karşı sahaya dönük olarak kullanarak ve sert vurarak yapıyorlardı. Japonlar ile Çekoslovaklar sinsice keserek topu sahada öldürüyorlardı. Fransızlar, keyiflerine göre voley ve sert vurarak sahane oynuyorlardı.

Voleler genellikle çok kurnazca ve yumuşakça atılıyordu. Çoğu oyuncu *backhand* vuruşları kesiyordu. Çoğu Orta Avrupalı oyuncular servisi çok sert atıyorlar ve topu dosdoğru karşı sahaya gönderiyorlardı.

İngiliz, Alman ve Avusturyalılar daha klasik, hemen hemen modern bir tenis oynuyorlardı. Söylememe izin verilirse, onları izlemesi çok daha ilginçti. Hep özgünlük ile zekâ birlikte kullanılıyordu.

Türkler ve burada doğmuş oyuncular da oldukça iyi oynuyorlardı. Yabancı oyuncuları izleme olanaklarına bağlı olarak oyun biçimleri de farklıydı.

Kıvrak oyuncuların bakımlı sahalardaki hızlı hareketlerini izlemek çok güzeldi.

Bu oyun ayrıca büyük bir zarafet ve kibarlık gösterisiydi de. Okudukları üniversiteye göre açık ya da koyu mavi çizgili blazer giyerek sahaya çıkan İngilizlerin bu doğrultudaki katkıları büyüktü. Uzun boylu, atletik görünüşlü, siperlikleri uzun blazerlarıyla uyumlu, kriket kepleri giyerler, günümüzdeki tenis şampiyonları gibi kollarının altında hep yarım düzine raket taşırlardı.

Turnuvanın sonunda büyük bir düş kırıklığı yaşandı; neredeyse bir skandal... Tek erkeklerde, yakınlarda küçük bir lokantası olan, mütevazı, göze hiç çarpmayan bir Ermeni oyuncu birinci oldu; kimi zaman temizlenmemiş beyaz bir gömlek giyyordu ve sadece tek bir raketi vardı.

Zaman akıp gidiyordu.

Vasimin sağlığı ciddi sorunlar çıkarmaya başladığında yirmi yaşımı yeni geride bırakmıştım. Durumunun ciddiyetinin adanıklılı farkında olduğundan hiç kuşku yoktu; Viyana'ya, bir kliniğe gitmeye karar verdi.

Eşinin iki erkek kardeşi ve dayım orada yaşıyorlar, küçük bir bankayı yönetiyorlardı. Vasimin mütevazı tasarrufu onlara emanet edilmişti. Mirası ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak istediğini de sanıyorum.

Yaşamının sonuna yaklaştığı gerçeğini tamamiyle kabullenmiştim. Beni bir baba gibi seven ve hep manevi rehberim olmuş olan bu olağanüstü varlığa bağlılığım öylesine derindi ki, annem ile kız kardeşime duyduğum doğal yakınlığın bile önündeydi.

Vasimin sağlığı ile ilgili haberler gittikçe kötüleşiyordu; sonunda evde değerli ne varsa satarak Viyana'ya yanına gelmemizi yazdı. Orada, büyük, iyi döşenmiş bir dairesi olan dayımla birlikte oturacaktık; yanımızda bir şey götürmemize gerek yoktu.

Yaşadığımız evi hatırlatan her şeyden ayrılmak üzücü oldu. Bizim için önemli olan birçok nesne vardı; ama koşullar, o nesnelerin satılmasıyla ailenin mütevazı olan kaynaklarının olabildiğince artırılmasını gerekli kılıyordu.

Dostça tik taklarıyla geceler boyunca yaşadığım korkuları dindiren o çok güzel bronz Gürcü saatini satmadık. O değerli bir aile yadigârıydı ve hâlâ çalışma odamda önümde durur. Sultanın malikânelerinin tedarikçisi olan büyükbabasından vasime miras kalmıştı.

Konstantinopolis'ten ayrılmamız geçmişimden kesin bir kopma demektir. Doğduğumuz, büyüdüğümüz yerden ayrılıyorduk. Arkadaşlarımızı, yakınlarımızı, sevdiğimiz yerleri geride bırakıyorduk.

Yaşadığımız yer çok özeldi; Türkiye'de doğmuş ve hep yaşamış olsak da, beş yüz yıldır Türkiye'de yerleşik, konukseverliğinden yararlandığı ulusun görünüşünü özümsememiş ayrı bir topluluktandık. Kendilerini kabul eden ülkede tamamiyle özgür olsalar da, Seferad Yahudileri gönüllü olarak bir tür görünmez çevrede yaşarlardı. Nüfusun çoğunluğunu oluşturanlarla sürekli ve yakın ilişkisi olduğu halde gelenek ve davranış konusunda katı kurallarını koruyan ayrı bir etnik varlık oluştururdu.

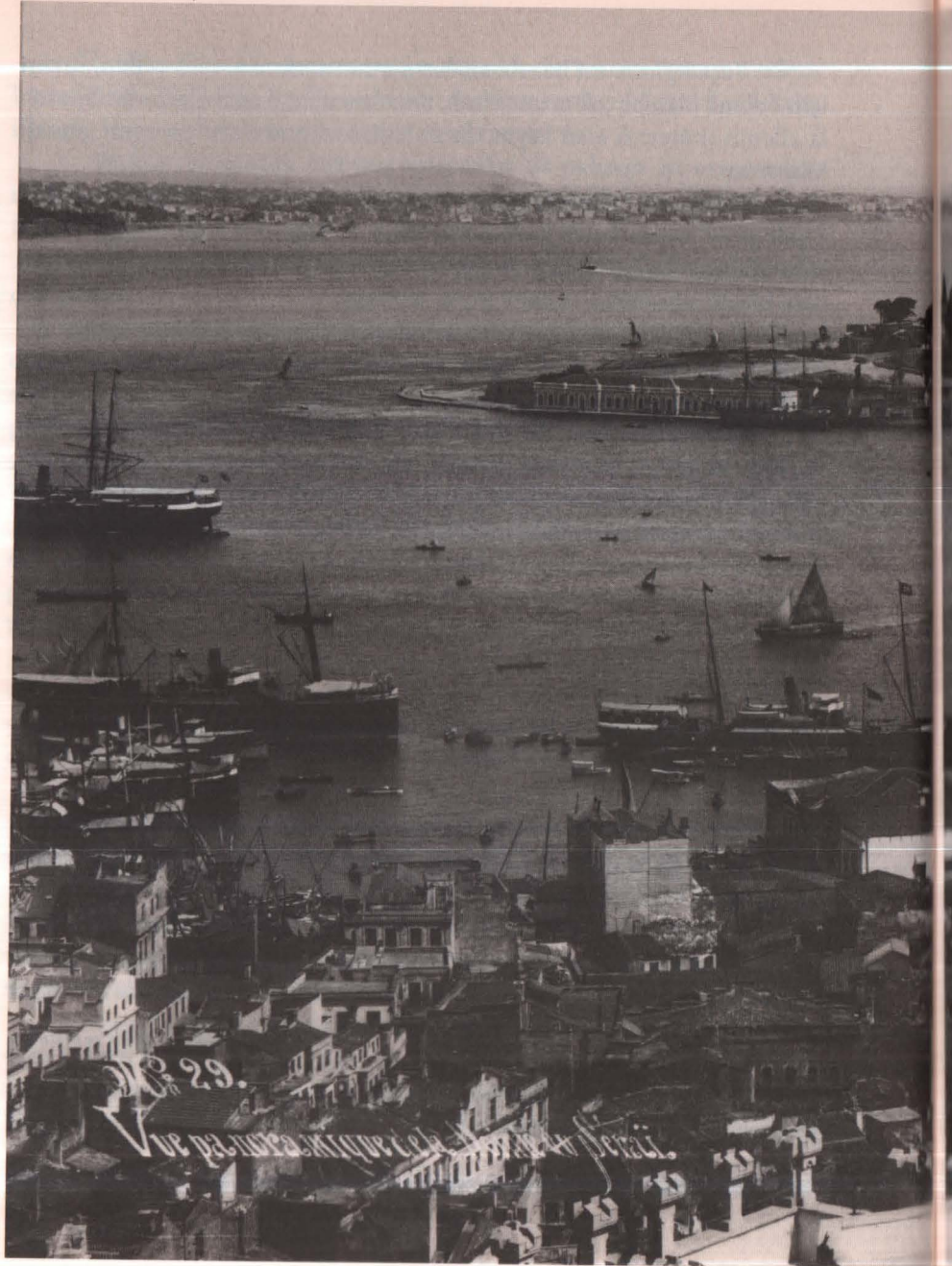
Bir Seferad Yahudi'sinin kendi topluluğu dışında da birçok dostu olurdu; günlük yaşamda inanç ve uyrukuk önemli değildi; ama kendi dinsel grubu dışında biriyle asla evlenemezdi ve zaman içinde, kimi konularda birtakım görünmez engeller oluşmuştu.

İspanyol Yahudileri ayrı bir küme oluşturlardı; atalarının dininden dönmeyi reddettikleri için İspanya'dan atıldıklarından bu yana neredeyse hiç değiştirmedikleri, İspanyol köklerinden kaynaklanan bir yaşam biçimleri ve özellikleri vardı.

Türkiye'de yaşayan öteki etnik azınlıklar, Rumlar ve Ermenilerle ortak yanları Müslüman nüfustan uzak durmalarıydı. Bu hiçbir biçimde yerel yetkililer tarafından dayatılan bir durum değildi; ilk tarafın da işine yarayan bir "status quo"ydü. Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler dillerini, dinlerini ve adetlerini sürdürürler, Müslümanlar da bu kâfirler tarafından zehirlenme tehlikesi yaşamazlardı.

Ayaspaşa'dan Sarayburnu, Boğaz ve Marmara
Adı bilinmeyen bir Ermeni fotoğrafçısı ait
bu resim Eskenazi öldüğünde ofisinde asılıydı

→

Söylemek gerekir ki, sultan tarafından temsil edilen iktidar, daha aydınlık bir İslamiyet'in bir ayrıcalığı olarak hoşgörü görüntüsünü engellemeye çalışırdı; bir koşulla: Ülkeye karşı özgürlük arayan bir ideolojinin seslendirilmemesi ya da uygulamaya geçirilmemesi.

Müslüman olmayan azınlıklara karşı cömert ve adil davranmaya yönelik girişimlerde bulunulmuş, ülkenin yönetimine yeteneklerini sunma olanağı sağlanmıştı. Yönetimde, Müslüman olmayan danışman, hukukçu, maliyeci, doktor ve mühendisler vardı.

Bu azınlıklara saygı gösterme isteği de vardı; Sultan onuruna düzenlenen resmi törenlere katılmaları sağlanırdı. Müslümanların dua günleri olan cuma günlerinde değişik inançlarda olanların sultanın dinsel görevlerini yerine getireceği camiinin önünde yapılacak askeri törene çağrılmaları adettendi.

Sabah, Rum Ortodoks Metropolit, Ermeni Patriği, Hahambaşı ve Katolik inancındaki yabancıların dinsel sağlıklarıyla ilgilenen Monsenyör Papalık Elçisi'ni almak üzere, üst rütbeli dört mızraklının eşlik ettiği dört araba saraydan yola çıkardı. Bu ruhani liderler, çevresi vezirler ve saray memurlarıyla çevrili sultanın cuma namazını yerine getirdiği camiinin önündeki geçit törenine katılırlardı.

Sultanın muhafızları, renkli, altın işlemeli üniformaları içinde, bakımlı atlarının üzerinde oyuncak askerler gibi hareketsiz dururlardı.

Bu durumlarda, diplomatik heyetler de törene çağrılırlar, tüylü şapkalarla silindir şapkalar geçit alayının debdebesine katkıda bulunurlardı.

Bizans'taki hükümet adet ve düzenlerinin bir bölümü, Konstantinopolis'in 1453'te II. Mehmed tarafından alınmasından sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde sürdürülmüştür.

Bizans İmparatorları tarafından oluşturulan, belli ölçüde kendilerini yönetmelerine olanak tanınan farklı etnik azınlıkların düzen içinde yaşamaları Osmanlı hükümdarları tarafından da sürdürülmüş ve iyi sonuçlar vermiştir.

Seferad Yahudi toplulukları, öteki etnik gruplarla ve sadece Ladino konuşan ve kendilerini Türkçede iyi ifade edemeyen Yahudilerle iş yaptıkları için, kentin ticaret yaşamında da büyük ölçüde geçerli olan İspanyol dilini kullanmaya özen göstermişlerdir.

Neredeyse bin yıldır yaşadıkları İspanya'dan çıkartılan ve 15. yüzyılın sonlarında, II. Bayezid döneminde Türkiye'ye kabul edilen ve hoşgörüyü karşılanan bu insanlar, birlikte getirdikleri adetlerine göre yaşamayı ve kimi tutumlarında saf İspanyol damgasının burnu büyük kibrini korumayı sürdürmüşlerdir. Kimseye boyun eğmemiş olmanın, sürgünü köleliğe yeğlemelerinin ayrıcalığını yaşamışlardır. Türkiye'de yaşadıkları mutlak dinsel özgürlük ortamı, baskı ve zulmün katı bir ortodoksluğa yol açtığı diasporanın çoğunluğundan çok farklı bir tutum almalarına yol açmıştır.

Yasaların koyduğu kurallara uyarak, inançlarını açıkça yerine getirebildiklerinden Yahudiliklerini daha rahatlıkla yaşamışlardır.

Viyana'ya gitmek üzere ayrılmadan önce, dinsel görevlerimi yerine getirmeme göz kulak olmayı üstlenmiş dinine bağlı ve kurallarını yerine getiren biri olan babamın erkek kardeşi Joseph amcadan izin almaya gittim.

Tövbe Günü'nde evine gider, sinagogda ona eşlik ederdim. Din görevlisi kutsamaya başladığında, iki kuzinimle birlikte dua şalının altına sığınırdım. Onun dinsel bağlılığının etkisiyle Tövbe Günü'nün önemini ve ciddiyetini daha iyi kavradım.

Birinin yaptığı hataların sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini ve bağışlayandan kişisel olarak af dilemesinin insanı arındırdığını ve kendisiyle barışık olmasını sağladığını öğrendim. Joseph amcayla birlikteyken bana huzur ve güç veren bir dinsel duygunun canlanmasını duyumsardım.

Evimizde törensel perhiz kurallarına pek bağlı değildik. Vasim, artık anlamını yitirdiğini düşündüğü bir âdete karşıydı. Büyük ikon kırıcı ayaklanma sırasında Leipzig'deki fakültede tıp okumuş ve eve törensel dine karşı devrimci düşüncelerle dönmüştü. Düşünce özgürlüğüne karşı bir engel oluşturduğunu düşündüğü kurallara ve tarihte kalmış kısıtlamalara karşıydı. Özgür iradeye ve insanın kendi bilincine uygun davranması konusundaki tartışılmaz hakkına duyduğu mutlak inanç, dinsel törenlerin gerekliliğini ve bir dinin herhangi bir kuralına sorgulanmadan uyulmasını kabul edemezdi.

Sık sık başvurduğu ve kendine göre yorumladığı Tevrat ile Talmud'u dinsel bilgisi olanlarla ve diyaloga açık olan bazı rabbilerle istekle tartışır, ama ortodoks olmayan, delidolu kuramlarıyla kaçınılmaz olarak onları utandırır.

Gene de benim Yahudi bilincimi kendi düşünce biçimine göre kışlandırmaya hakkı olmadığını düşündüğünden dinsel törenlerle yıkanmam için Joseph amcaya gönderirdi.

Ancak vasimin, sözcüğün ahlaki anlamındaki insancıl davranışı dinlerinin törenlerine katı biçimde uyanlara da örnek olabilecekti. Yahudiliğin ruhsal çekiciliğinin tamamıyla farkında olduğu gibi Yasa'nın, On Emir'in toplumsal ve insancıl öneminin, iyilikseverlik geleneği ile Şabbat Yasaları'nın devrimci anlamının, insanlar arasında toplumsal adalet ile insan sevgisi kanonlarını yerleştiren Jübile'nin de bilincindeydi. Bu yasalardan gururla söz eder ve inancımızın törensel yanlarına bağlı kaldıkları halde bilgeliğinin derinliğini anlayamamış olanlara bunların toplumsal anlamlarını açıklardı. Sınırsız bir insan sevgisi vardı ve yorulmak bilmeden yardım ve hayır kurumları için çalışırdı. Danışmak, sağlık yardımı ya da para istemek için kapısını çalan birinin yardım almadan ve anlayışla karşılanmadan döndüğünü hatırlamıyorum. Vasimin ruhani bağlılığı olmaması ve dinle ilgili resmi olmayan görüşleri, hiçbir biçimde Yahudiliğin ahlaki önemini gözden kaçırmama neden olmamıştır.

Ruhani disiplinde, insanı duaların ötesine götüren mistik bir bileşen bulunduğuna inandıkları için bunlara katı şekilde bağlılığı bir zorunluluk olarak görenler belki de her dinde vardır.

Yahudilerin ruhani disipline katı biçimde uyma gereğini duymaları, kuşkusuz, kişiliğine duydukları sevgiden ya da anısına saygıdan ötürü atalarını örnek almalarından kaynaklanmaktadır. Kimi zaman, kendi dinsel duygularını elle tutulabilir biçimde ifade etme isteği de vardır.

Geleneksel Ladino dilindeki günlük konuşmaların arasına Tevrat'tan bol miktarda özdeyiş ve sözün serpiştirildiği, kutlamaların ruhani anlamının ve dinsel buyrukların, kadınlarla çocukların önünde yetişkinler ve onların büyükleri tarafından açıkça tartışıldığı Seferad evlerindeki hava daha az ortodokstu.

Törensel olarak ifade etme isteğini hiç duymamış olduğum halde Yahudilik duygum güçlü biçimde gelişmiştir. Yahudilik öğretisini, her genç Yahudi çocuğun on üç yaşına geldiğinde yerine getirmek zorunda olduğu dinsel tören olan Bar Mitzvah'da okuyabilmem için bana İbranice

dua etmeyi öğreten genç hahamın öğrettiklerinden çok daha fazlasını böyle özümsemiştir.

Sonraları, bilinçaltımda içgüdüsel olarak çocuklarıma aktarmam gerektiğini düşünerek Yasa'nın ve ahlaki öğretisinin önemine ilişkin bilgimi derinleştirmeye hep çalıştım. Ancak çok güçlü biçimde duyumsadığım soyaçekimin içgüdüsel olarak zihnime ve duygularıma aşılamış olduğunun ötesinde fazla bir şey keşfedemediğimi düşünüyorum.

Aynı biçimde, Yaşlıların öğrettiklerinden daha çoğunu öğrenmeye çalışma sürecinde, benim de payım bulunan ve her şeyin ötesinde bana örnek olanların ve kendi bilinçli davranışımın sonucu olarak oluşan doğamın bir parçası olan insan sevgisini kazanmaya beni özendiren mirasın önemini keyifle kavradım.

Çoğu benimkinden farklı inançta olan onlu yaşlardaki değişik arkadaşarımdan, kendi dinlerinde neyin doğru ve önemli olduğunu öğrenebildim. Türkiye'de bulunan bir Yahudi asla bir gettoya sıkıştırıldığını duymamamı. Bir Ortodoks ya da Katolik gibi kendi dininin gereklerini tam bir serbestlik içinde yerine getirebilirdi. Ülkenin Müslüman efendilerine gelince, her ne kadar tek gerçeğin Allah'a inanmak olduğunu ileri sürseler de, konuklarının inançlarına saygı gösterirlerdi.

Joseph amcanın, bu tür ticaretin yapıldığı İstanbul'un ticaret bölgesinin üst taraflarındaki büyük labirent gibi binalardan birinde İngiltere'den ithal ettiği yünlu kumaşları sattığı büyük bir deposu vardı. Bu tür ticarete uzman olan dürüst ve sözüne güvenilir bir tüccardı.

Viyana'ya, vasimin yanına gitmek üzere ayrılmadan önce izin almak için yanına gittim. Dükkânın arka tarafındaki küçük odasında, masasının başında oturuyordu. Üzüntüyle bana baktı. Endişeliydi; kardeşinin öleceğini hissediyordu.

Bir süre sonra, "benimle gel" dedi, "Viyana'da kışlar soğuk geçer. Sana kalın bir paltoluk kumaş vereyim." Dar merdivenlerden birinci kata çıktık. Burası top top yün kumaşla doluydu. Pek göz alıcı olmayan gri bir kumaş topunun önünde durdum. Joseph amca bana baktı; gözleri yaşlıydı. "İyisi mi siyah bir kumaş seç" dedi. Benim de gözlerim yaşlıydı; onu öptüm. Veda ederken, elini başıma koyarak İbranice dualar ettiğini du-

yumsadım. Ondan önce kimse elini başıma koyarak dua etmediğinden çok duygulandım.

Viyana'ya vardığımızın ertesi günü vasım öldü. Sanki bizim gelmemizi beklemişti. Ölene kadar bilinci yerindeydi. Son nefesini verdiğinde hepimiz yanındaydık.

Ölen bir insanı daha önce hiç görmemiştim; yatağında cansız yataırken, ruhunun bedeninden ayrıldığını gördüğüm izlenimine kapıldım. Sanki Tanrının verdiği yaşam kıvılcımını ansızın sönmüş, geride hiç önemi olmayan bir beden bırakmıştı. Mezarlığa götürdüğümüzde, onu yitirdiğimi duyumsamıyordum. Ayrılmamıştık; ruhu benimle birlikteydi. Uzun süre onun giysilerini giydim. Bana huzur verdiler.

Viyana'da, annemin erkek kardeşi olan Albert dayımın dairesinde kaldık.

Albert dayı iyi yürekli bir dev andırıyordu. İri yapısı kibar davranışlarıyla tam bir çelişki oluşturunuyordu. Rothenturmstrasse'de, kendine ve kardeşi Victor'a ait küçük bir bankayı yönetiyordu. Bankanın başındaki konumuyla kendisini öylesine bütünleştirmişti ki, bir ceketatay giyer, ciddi ve biraz da resmi görünüşünün gerisinde yatan gerçek basit yaradılışını gizlemek için elinden geleni yapardı.

Her sabah birlikte işe gidiyorduk. Baş başa olduğumuzda çoğunlukla şakalar yapar, aynı konulara, örneğin evdeki kadınların tartışılmaz egemenliğine birlikte gülerdik.

Evde beş kadın vardı; üç teyze, annem ve kız kardeşim. İki teyzem, annemi de katarsak üçü duldu; teyzelerimden biri evde kalmış ve gençliğini yitireli epey olmuştu; ama bir koca bulma umudunu hiç yitirmemişti. Bu ortamda zavallı kız kardeşimin canlılığını yitireceğinden çok kaygılıydım.

Biz, erkekler sayıca azdık ve dile getirdiğimiz herhangi bir fikre evdeki hanımlardan biri hemen karşı çıkıyordu. Tek kurtuluşumuz her sabah işe gitmekti. Öğlen yemeğine gelmemek için de sürekli bir mazeretimiz olurdu.

Bankadan birkaç metre ötede self-servis bir lokanta vardı. O günlerin Viyana'sında bu çok büyük bir yenilik, devrimci bir şeydi. Adı "Express"ti ve burada mayonezli ya da mayonezsiz değişik "kanepeler", sıcak sosis ve jöleli

tavuk bulunurdu. Bütün bu lezzetler, küçük cam kapının yanındaki deliğe para atıldığında kendiliğinden açılan camın arkasındaki küçük bölmelerde dururlardı. İstendiğinde, üzerlerinde metal levhalar bulunan pırıl pırıl parlatılmış bakır musluklardan soğuk bira, şarap, sıcak çay ya da kahve de alınabilirdi; elbette ki, gerekli olan madeni paranın karşılığında...

Albert dayı çok kültürlüydü; onunla konuşmaktan keyif alırdım. Çok iyi hâkim olduğu Fransızca ve Almancanın yanı sıra Arapça ve Farsça da biliyordu. Gençliğinde, doğduğu Konstantinopolis'teki lisede Doğu dilleri öğretmenliği yapmıştı. En ufak bir kıskırtmada kendi keyfi, belki de benim de keyif almam için Lamartine, Victor Hugo, Goethe ya da Schiller'in şiirlerinden uzun alıntılar çok güzel ve hatasız ezberden okuma görevini üstlenmişti. Kimi zaman Farsça da okurdu; dili anlamasam da tınısını severdim.

Bunu hiç de alçakgönüllü yapmazdı. Kendi sesini duymaktan hoşlanırdı. Belki de tiyatronun lanet bir yer olduğunu düşünen bir burjuva ailede doğmamış olsaydı iyi bir oyuncu olacaktı.

Viyana'daki bankada pek işim yoktu. Bekleme salonlarının bulunduğu birinci katta tümüyle benim olan bir odam vardı. Bekleme salonları genellikle boş olurdu. Odamın kapısını aralık bırakır, santral memuresinin odasını dikizlerdim.

Güzel vücutlu hoş bir kızdı ve dost canlısıydı. Gözümü ondan ayırmadığımı fark edince hemencecik arkadaş olduk. Yaşam dolu, hoş zaman geçirmeyi seven tipik bir Viyanalıydı.

Bana birçok şey öğretti.

Viyana'da birkaç ay kaldım. Artık sorumluluğu üzerimde olan ailemin maddi durumuna katkıda bulunmaya çalışmadığım için vicdan azabı çekiyordum. Sonunda karar verildi: Kurduğu şark halısı işinde kendisine yardım etmem için ısrar eden Victor dayımın yanına Milano'ya gidecektim.

İtalya benim için dünyanın hiç bilinmeyen bir yeriydi. Ne dilini biliyordum ne de Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonraki tarihini öğrenmek için olanağım olmuştu.

Milano diye bir yer olduğunu biliyordum.

Kırmızı ve Siyah'ın önsözünde Stendhal'in o kentte Fransız konsolosu olarak bulunduğunu ve kenti çok sevdiğini okumuştum.

Albert dayımla birlikte Viyana'dan ayrıldım. Gece kalkan bir yataklı trene bindik; ertesi gün Milano'da olacaktık.

Sabah kalkıp trende dolaştığımızda çoktan İtalya'ya girdiğimizi gördük. Doğa çok farklıydı. Kärnten'in sık ormanları ve yeşil çayırıları geride kalmıştı. Dalgalı bir ova, sabahın sisine karşın, kalın beyaz bulut kümelelerinin arasından tepesi karlı sıra dağların seçildiği ufka kadar uzanıyordu.

Tren bir istasyona yaklaştığımızda yavaşladı. Albert dayım, "gel de nerede olduğumuza bak" dedi. Hâlâ geceki soğuktan buzlu olan pencereden baktığımda büyük bir afiş gördüm. "Uscita'dayız" dedim." Bu kentin adı kafasını iyice karıştırmıştı.

Ertesi gün öğleden sonraya doğru Milano'ya geldik. Mayıs sonlarında çok güzel bir gündü. İstasyonun biraz aşağıda kaldığını ve ağaçlı bir yoldan gittiğimizi hatırlıyorum.

Viale Piave üzerinde, Hotel Diana'da kaldık. Salonun arkasında akşam yemeğinin yenilebildiği bir bahçe bulunuyordu. Orkestra vardı ve masalar arasındaki küçük bir platformda dans ediliyordu. Orkestra tango çaldığında, bahçeyi aydınlatan çok renkli ışıklar kısılıyordu.

Victor dayımın şark halıları işini yürüttüğü büyük dükkân, o zamanlar "la piazzetta Durini" diye adlandırılan yerin köşesinde, büyük bir binanın birinci ve tek katında bulunuyordu. Bugün burada, sık dükkânlarla dolu bir galeriye ev sahipliği yapan yüksek binalardan oluşan bir yerleşke barınmaktadır. Köşelerden birinde çok tanınmış bir bar ve pastane olan "Gin Rosa" bulunmaktadır.

1927'de Milano'ya gittiğimde, cephesi birbirini kesen dört ana yola, Corso Venezia, Corso Vittorio Emanuele, Via Durini ve Via Montenapoleone'ye bakan o eski binanın giriş katı, abartılı bir Doğu tarzında döşenmiş "Moka Efti" adlı bir cafeye kiralanmıştı; başında kırmızı fes olan garip biri küçük, üç ayaklı, yuvarlak, sarı pirinç oymalı masalara Türk kahvesi getirirdi. Masalar kaldırımdaydı. Daha az egzotik müşteriler için iyi bir "espresso" ya da köpüklü "cappuccino" ve yanında çıtır çörek de bulunurdu.

Dükkânın girişi cafenin arkasında, "piazzetta"dandı ve binaya dar bir merdivenden çıkılarak ulaşıldı. Merdivenin sonunda buzlu camlı bir kapı

11 "Uscita", İtalyaca "çıkış" demektir.

vardı. Üstteki pencere gözü parlak sarıya boyanmıştı ve üzerinde geri plan-
da yanan bir günbatımının bulunduğu, “arka ayakları üzerinde doğrulmuş”,
eğik palasını kaldırmış bir aslan resmi bulunuyordu. Aslanın başının üze-
rinde “Şark Halıları – Doğrudan İthalatçı” yazardı. Kapı kolunun yanında,
üzerinde siyah harflerle “buyrun” yazan uzun, beyaz emaye bir levha vardı.
Kapı itildiğinde, tepesindeki zil bitmek bilmeyen bir ses çıkararak çalardı.

İçeri girildiğinde Victor dayının hemen tanınan sesi kulaklarımıza
gelirdi. Her türden halıdan oluşan karışık bir yığının tepesinde bir kaya gibi
durup konuşurdu. Büyük odada yeri kaplayan düzenli yığının arasından
ışık hızıyla başka halılar çeker, sersemlemiş müşterilerinin önüne atar ve
halı yardımcıları tarafından açılırdı.

O zamanlar İtalya’da şark halıları pek bilinmezdi; müşterilerin
suskunluklarını bozmak için de onları ikna etmeye yönelik acımasız bir
sersemletme tekniğı gerekirdi. Victor dayı satıcılıkta bir dahiydi. Hiç dur-
madan konuşması, arasına serpiştirilen açık saçık şakaları karşısındakini
büyülerdi.

Bizi gördüğünde konuşmasına kısa bir ara verir, sevecenlikle sarılır,
sonra da müşterisi yararına vermekte olduğu söyleve dönerdi.

Dükkan bir savaş meydanı gibiydi. Dayının alt üst ettiğı halıları dü-
zene koyabilmek için üç yardımcı sürekli didinirdi.

Victor dayıma yardım etmeye başladığımda, her şeye koşan, coşku
dolu faaliyetlerini engelleyemedim; her şeyi kendisi yapmak istiyordu. Ara-
dan zaman geçince bana güvenebileceğini gördü. Sonunda dayanabileceğı,
ona el verecek biri olduğunu görmekten hoşnut kaldı. Bir oğlu olmamıştı
ve bir biçimde bu boşluğu dolduruyordum. Yaz geceleri, ben çoktan yat-
mışken kentte uzun bir yürüyüşe çıkarmak için yanıma gelirdi. Beni işle
ilgili projelerinin bir parçası yapmıştı. Kafası çoğunlukla yeterince ticari gö-
rünmeyen yeni düşüncelerle doluydu; onu en gözü kara girişimlerinden
caydırma derdini ben üstlenirdim.

Tam bağımsızlığımı kazandığım yer sonunda Milano oldu. An-
nem ile kız kardeşim Viyana’da kalmışlardı ve günlerimi genellikle da-
yımla geçirsem, yemeklerimi onun evinde yesem de, ilk kez kendi evimde
kalıyordum.

Milano'daki yaşam tam bana göreydi. İş için gerekli iki motosikletimiz vardı ve nasıl kullanılacağını öğreniyordum. Çevrede birçok hoş kız vardı; bir araba sahibi olmak ise gerçek bir servete mal oluyordu. Kısa sürede her şeyin görüldüğü kadar kolay olmadığını öğrendim. Milano'daki kızların Viyana'dakiler ile pek az ortak yanları vardı. Flört etmeye başlamadan önce evlilik sözü almak istiyorlardı; genç ve deneyimsiz olan ben bu oyuna uygun değildim. Hoşuma giden ilk gence sonsuz bir evlilik sözü veremezdim.

Kendime bir kız arkadaş bulma konusundaki sonuçsuz çabalarımı Victor dayı eğlenerek izliyordu. Bu gibi konular onun için en küçük bir sorun oluşturmuyordu. Aynı anda birçok gönül ilişkisi yaşamış, en sıkıntılı dertlerden bile sıyrılma becerisini göstermesiyle beni şaşırtmıştı. En karmaşık durumlarda bile soğukkanlılığını korumayı biliyordu. Bir aslanın cesaretini gösteriyor, karmakarışık etmekten hoşlandığı belalardan bile gözünü kırpmadan kurtulabiliyordu.

Hitler'in iktidara gelişinin ilk yıllarıydı. Almanya'daki Yahudilerin varlıklarının büyük bölümünden vazgeçme koşuluyla anavatanlarından ayrılma seçenekleri hâlâ vardı. O sırada İtalya'ya çok sayıda Yahudi geldi; İtalya'da sürekli oturmak ya da Amerika Birleşik Devletleri'ne göçmek istiyorlardı.

Güzel bir günde, yaşlı, seçkin bir çift büroya, dayımı görmeye geldiler. Viyana'da bulunan yakın bir arkadaşından kendilerini tanıtan bir mektup getirmişlerdi. Kızları da yanlarındaydı; yirmili yaşlarının sonlarındaydı, güzel ve baştan çıkarıcı bir çekiciliği vardı.

Victor dayı hemen onun baştan çıkarıcılığının tutsağı oluverdi. Aslında yaşamının hiçbir anında güzel bir kadının çekiciliğine direnmeye kalkışmamıştı.

Bu iyi insanlar, sahip oldukları varlıklarının büyük bölümünü, böyle önemli bir miktarı, Almanya'dan çıkartmaya korktuklarından, nakit olarak Berlin'de, güvendikleri bir dostlarına bıraktıklarını anlattılar dayıma; çünkü para üstlerinde bulunacak olursa toplama kampına gönderileceklerdi. Almanya'daki dostları, kendilerine anlaştıkları parolayı söyleyecek kişiye parayı teslim etmeye hazırdı. Dayımdan sordukları, yabana atılmayacak bir ücret karşılığında parayı İtalya'ya getirme riskini alacak, sınırı geçtiğinde ortadan yok olmak yerine getirip kendilerine teslim edebilecek dürüst bir

kaçakçı bulup bulamayacağıydı. Victor dayı, büyük bir olasılıkla hiç de var olmayan böyle bir kişi tanııyordu; onlara da bunu söyledi.

Ancak yaşlı çifti ve elbette güzel kızlarını sık sık ziyaret etmeye başladı; işten çıkıyor, Montenapoleone caddesinden çok uzak olmayan kaldıkları küçük otele onları görmeye gidiyordu.

Aradan kısa bir süre geçti ve bir sabah, "Victor" dedi, "biliyor musun, Berlin'e gitmem gerektiğini düşünüyorum. Aceleyle o kadar çok tüccar stoklarını dağıtmışlardır ki, muhakkak satın alınacak epey güzel halı vardır."

Berlin'e gitme nedenini pek inandırıcı bulmadım; ama onu bu projeden vazgeçirmeye çalışmanın yararı yoktu. Kişisel risk gördüğü herhangi bir girişimden onu caydırmaya çalışmak söz konusu değildi. Tehlikeyle oynamayı seviyordu. Aynı gece Berlin'e hareket etti.

O sırada yeni edindiği dostlarının para sorunlarından pek kuşulanmadım; dayımı bildiğimden, Berlin'e gitmesini daha çok dert edindim. Aradan üç gün geçti ve döndü. Yüzünde aşırı gerginliğin ve yorgunluğun izleri vardı; ama keyfinden de geçilmiyordu. Halı almamıştı; ancak kendinden çok hoşnut olduğunu da saklayamıyordu. "Gel" dedi bana, "gidip birer kahve içelim."

Oturur oturmaz da, gözleri coşkuyla parılayarak hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan, nefret ettiği Nazileri nasıl atlattığını, dostlarının biriktirdikleri parayı getirerek onları yoksul bir yaşam sürmekten nasıl kurtardığını anlatmaya başladı. Artık Amerika'ya göçebilirler, kendilerine yeni bir yaşam kurabilirlerdi.

Berlin'deki güvendikleri dostları parayı bir sorun çıkmadan ona teslim etmişti. Büyük miktar en yüksek değerli kâğıt paralardan oluşuyordu. Milano'dan ayrılmadan önce gerekli olduğunu düşündüğü araçları yanında götürmüştü: Bezden yapılmış üç zarf ve o boyda kesilmiş sert kartonlar, bir şişe çini mürekkebi ve küçük bir fırça, diş doktoru bir arkadaşının verdiği hemen yapıştıran bir tüp yapıştırıcı; bir çift siyah pamuklu eldiven almayı da unutmamıştı.

Ertesi akşam, izlenmediğinden emin olduktan sonra istasyona gitmişti. Tren 20.30'da İtalya'ya hareket edecekti. İstasyona çok daha önce

gitmiş ve tren perona girdiğinde boş olduğunu gördüğü üçüncü sınıf bir vagona hemen binmişti.

İçinde kâğıt paraların bulunduğu, üstü çini mürekkebiyle simsiyah boyanmış üç zarfa yapıştırıcıyı sürmüş, kompartımandaki ahşap koltuklardan birinin altına, adamakıllı arkaya yapıştırmıştı.

İşini bitirir bitirmez eldivenlerini ve yapıştırıcıyı farklı iki çöp kutusuna atmış, bir şişe bira ile birkaç sandviç alarak, parayı yerleştirdiği vagon-
dan çok uzakta olmayan ikinci sınıf vagonlardan birinin köşesindeki koltu-
ğa yerleşmiş ve uyur gibi yapmıştı.

SS'lerin el fenerlerini yakarak koltuk altlarında yolcuların bavul ve paketlerine bakacakları açtı; ancak büyük bir olasılıkla ışığı koltuğun al-
tına ve arka tarafına tutacaklardı. Ayrıca zarflar siyahtı ve yapıştırıldıkları
yerden de dışarıya çıkıntı yapmıyorlardı.

Yüreği çarpa çarpa Milano'ya geldiklerinde, parayı yerleştirdiği vago-
nun boşalmasını beklemiş, sonra da gidip zarflarını almıştı.

Gerilimin Victor dayının çelikten sinirlerini bile yıprattığı açıktı;
ama tehlike dolu becerisinden öylesine hoşnuttu ki, her şeyi unutuvermişti.

Yaşlı çift, başlarının dertten kurtulduğuna öyle sevinmişlerdi ki, da-
yıma nasıl ödeme yapacaklarını bilememişlerdi; ama o tren biletinin bedeli-
ni bile kabul etmemişti.

Fesatlık bu ya, Victor dayımın bu iş becermesinde, her ne kadar iyi-
likseverliğinden ve macera tutkusundan güdülenmiş olsa da, yeni edindiği
dostlarının genç ve güzel kızlarına duyduğu yakın ilginin de önemli bir payı
olduğunu hâlâ düşünüyorum. O büyüleyici kızın dayıma bakışlarını yanlış
hatırlamıyorsam, duygular karşılıksız kalmamıştı. Kim bilir kaç kez, yaşa-
dığı o delice macerayı kendisine anlatmasını istemiştir; elbette yalnızken...

Milano'ya gelişimden kısa bir süre sonra dayım Floransa'ya gitme-
me, orada, Cavour caddesinde açtığımız ve çalışanlarımızdan birine emanet
ettiğimiz küçük bir şubeye göz kulak olmama karar verdi. İşler olması ge-
rektiği gibi yürümüyordu ve gezimin amacı bu şubeyi sürdürüp sürdürme-
yeceğimize karar vermektir.

İtiraf etmeliyim ki, Floransa'da geçirdiğim birkaç günün sonunda
iş düşünmeye yönelik bütün isteğimi yitirdim. Bu çekici kentin büyü-
sü-

ne kapılmıştım; Floransa'da kalışımı uzatmak için dayıma bin türlü neden bulmaya çalışıyordum. Toskana kırsalında uzun yürüyüşlere çıkıyor, araçla en uzak köşelerine kadar gidiyordum. Sanki yüzyıllardır değişmemiş bir dünyada geziyor gibiydim.

Öğle saatinde vardığımda Siena güneşin ışınlarıyla yıkanmaktaydı. Piazza del Palio bomboştı; havada en ufak bir ses dolaşmıyor, "palazzi"yi çevreleyen pencereler boş gözlerle bakıyorlardı. Ansızın alçak bir kapıda küçük bir adam belirdi. Bir ortaçağ soytarısı gibi giyinmişti. Şaşırp kaldım; sanki zamanda geriye gitmiştim. Kısa bir süre içinde, ortaya çıktığı gibi kayboldu; loş, eğri bûğrü yolun derinliklerinde bir hayalet gibi yok oldu.

Meydandan çok uzakta olmayan küçük bir "trattoria"da öğle yemeği için oturdum; bana hizmet eden kişiye karşılaştığım garipliği söylediğimde kahkahayı koyuverdi. Anlattığına göre, o küçük adam ünlü bir "cantastorie", bir tür gezgin ozanmış; anlattığı ortaçağ söylencelerini daha iyi betimleyebilmek için o giysiyi giyiyormuş; çantasında taşıdığı, anlattıklarının öznelere olan kaleleri, güzel hanımefendileri, yiğit şövalyeleri gösteren naif afişleri kullanarak kendisini dinleyenlerin imgelemelerine yardımcı oluyormuş.

Çekici kırsalda dolaşırken Assisi'de duraladım. Biraz nefes almak için bir ağacın gölgesindeki alçak bir duvara oturarak yaz sıcağından korunmaya çalıştım. Hoş görünümlü genç bir kadın da gelip benden pek uzak olmayan bir yere oturdu. Kısa süre sonra konuşmaya başladık. İskoçya'dan geliyordu ve kendi dilini konuşan birini bulmuş olmaktan çok memnundu. O tarihlerde, dünyanın bu güzel köşeleri her dilden konuşan geveze turistler tarafından daha istila edilmemişti. Floransa'da oturuyordu, resim öğrenimi görüyordu, tek başınaydı.

Çevredeki kırsal alanın büyüünde, birinin kendini neredeyse fiziksel olarak el değmemiş bir güzellikle dolu ve tarihle çevrili olarak duyumsadığı bir dünyada genç olmanın keyfini benimle birlikte çıkaracak beğendiğim bir kıza sonunda rastlamış olmak bana pek de gerçekmiş gibi görünmedi. Hemencecik dolaşmayı birlikte sürdürmeye karar verdik.

Hoş renklere bulanmış kırsal görüntünün, tepelerdeki şato kalıntılarının, çevrelerine arı kovanları gibi yerleştirilmiş eski köylerin imgeleri hâlâ gözlerimin önündedir. Gün batarken uzun servi ağaçları masmavi oluyordu.

Gece, uykuya yatmış küçük köylerden geçtik. O sessiz dünyada otomobilin motor sesi küfür gibi geliyordu.

Bu güzel macera, genç ruhumda derin bir iz bıraktı, unutulmaz bir anı oldu; bekârlığının sonraki yıllarında bu kadar şiirsel olmayan maceralar tarafından da hâlâ gölgelenmeden kaldı.

Bir yıl geçti ve annem ile kız kardeşim Milano'ya, yanıma geldiler. Artık kesin olarak İtalya'ya yerleşmiştik. Milano'da yaşamayı sevmiştim. İnsanlar sıcakkanlı ve yabancılara açıktılar.

Yaptığım işe de giderek daha çok ilgi duyuyor, bu belirli faaliyete daha çok bilgi ve profesyonellik katmaya çalışıyordum. Böylesine belli bir amaca yönelik eğilimler o günlerde pek görünmezdi.

Çoğunlukla özel müşterilerle iş yapıyorduk ve ben de iyi eğitim almış ve kibar insanlardan oluşan bir sınıfı, ülkenin omurgasını, Milano'nun yüksek burjuvazisini tanıyordum.

Sık sık seyahat etmem gerekiyordu; çoğunlukla da İtalya'nın kuzey kesimlerine gidiyordum. O zamanlar yollarda trafik çok azdı. Kent merkezinin neredeyse bittiği "piazzale Loreto"da Milano'dan çıkılıyor, ağaçlarla çevrili Padova yolundan geçilip kuzeye giden karayoluna girilmiş olunurdu.

Geceleri, genellikle yolun ortasından giden at arabaları tehlikesi vardı. Kimi zaman tam zamanında algılanır, demir çerçeveli tekerleklerin iç bayıltıcı madeni sesi ve zincirlerin şangırtısı duyulurdu. Sürücünün taşıdığı kum yığınının üstünde bir sarhoş gibi yayılarak derin uykuya daldığı arabanın döşemesinin altındaki fenerin ölü ışığı sallanır dururdu. Yorgun, bakımsız atlar ağır ağır giderlerdi. Ahıra giden yolu bilirlerdi.

Kırsal alandaki uzun yolculuklardan dönüp de kendimi yatağa attığımda, gözlerimi kapayamadan önce, tozlu yollar, çınar ağaçlı sokaklar, her yerde bulunan kilise kuleleri, köyler ve kasabalar karmakarışık yorgun belleğime yığılırlardı.

İtalya'daki ilk tatilimde Adriyatik Kıyısı'ndaki Abbazia'ya gitmiştim. Yıl 1927'ydi ve bu büyümlü yer hâlâ gözde bir deniz beldesi, Orta Avrupa'nın varlıklı kesiminin cennetiydi. Her yerde, müteveffa Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun değişik dilleri kulağa çalınırdı: Avusturyalı yumuşaklı-

ğında Almanca, kadınların dudaklarında ezgiye dönüşen Macarca, değişik söyleyişlerle Slav dilleri, Lehçe ve Çekçe.

Yabancı kadınlar sınırsız bir özgürlük içindeydiler; çok iş vardı. Tersine, İtalyan kızları kimi zaman bu hoşgörölü ortamı tersine çevirirler, evdeki resmi tavırlarını sürdürürlerdi. Deniz nefisti ve uzun uzun yüzmek için kendine çağırıyordu; daima tadını çıkardım. Suda harika bir özgürlük duygusuna kapılırdım.

Birkaç kilometre uzaktaki Fiume'ye arabayla gittim. Bu kenti Susak'taki Yugoslavya sınırından ayıran İtalya sınırında¹² Slav sınır muhafızlarını izleyebildim. Hiçbir biçimde İtalya'daki neşeli, genç askerlere benzemezlerdi; bana kaba ve suratsız gelirlerdi.

Milano'da çok keyifli bir arkadaş çevrem vardı. Açık havada dans etmeye gözde birahanelere gider ya da küçük bir *trattoria*'da salam ve *mortadella*¹³ yiyerek, bir *fiasco*¹⁴ iyi şarap içerek eğlenirdik.

Grubumuz çok karma değildi; çok sayıda genç erkek, çok az sayıda da kız vardı. Aramızda en deneyimli ve olgun olanın birlikte olduğu biri vardı ve birlikte gelirlerdi. Kimi zaman eğlence arayan serbest bir model ya da genç bir terzi, çok azgın olmayan erkek partilerine katılırlardı.

Gece eve geç gidilirdi. Yol boyunca şarkılar söyler, geleceğin büyük tenorlarından biri pürüzsüz sesiyle bilinen bir arya söyleyip de gecenin sessizliğini duru bir güzellikle doldurduğunda durur dinlerdik

İşte gençliğimizde zaman böyle geçti.

Yıllar çabucak geçiyor ve gökyüzünde kuşağımızın yaşam sevincini alıp götürecektir fırtınayı dünyamıza getirmekte olan çirkin kara bulutlar toplanıyordu.

¹² Yazarın oralarda bulunduğu tarihte "Yugoslavya" diye bir yer bulunmamaktadır. Bu adı taşıyan ilk ülke olan Yugoslavya Krallığı 3 Ekim 1929'da oluşturulmuştur. Önceki adı "Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya Krallığı"dır. Rijeka kentinin doğudaki parçası olan Suak ise, 1924 yılında, dört yıl önce imzalanan Rapallo Anlaşması ile kurulan Fiume Bağımsız Devleti'ne bırakılmıştır. Ancak Roma Anlaşması'nda (1924) "Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya Krallığı" ile İtalya, bağımsız devletin dağılması konusunda anlaşmışlarsa da, İtalya Fiume'yi ilhak etmiş, Suak da "Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya Krallığı"na kalmıştır -çn.

¹³ Bir tür İtalyan sosisi ya da soğuk yenen salam -çn.

¹⁴ Genellikle yuvarlak, kısmen ya da tamamen sık örülmüş hasır sarılı tipik bir İtalyan şişesidir -çn.

1939-1945 savaşıının ilanı edilmesinden önceki son iki yıl anımsadığım en gerilimli yıllardır. Her gün, ölümcül bir kısırcanın giderek daha sıkı kapanarak yaşamlarımızı acımasızca kısırdığını anımsıyorum.

Kapıda yazan adımın kökenim konusunda hiçbir kuşkuyla yer bırakmadığı, birkaç yıldır işlerimi aktarmış olduğum Montenapoeone cad-desindeki dükkânımın kapısında hemen hemen her gün Alman Yahudisi sığınmacılar belirirdi. Kadın erkek, yaşlı genç; gözlerinde yorgun ve umarsız bakışlar. İnsan yıkıntıları.

Evlerinden edilmişler, çarçabuk kaçarak sadece canlarını kurtarabilmişlerdi. Çoğunun geçinebileceği hiçbir şeyi yoktu ve ayakta kalabilmek için yardım isterlerdi: Yemek ve bir çatı. Hepsinin ötesinde, yaşayabilecekleri bir yere, onları kabul edecek bir ülkeye, yaşamayı sürdürebilecekleri bir yere gereksinimleri vardı. Hiçbir yerde istenmediklerini, sonunda kaçınılmaz olarak yeniden Nazilerin ellerine düşeceklerini biliyorlardı.

Yapılabilecekler, en ivedi gereksinmelerinin karşılanması, İtalya'da geçici kalış izinlerinin uzatılmasını sağlamaktı; ama onların Avrupa'nın dışına göçmelerine yardımcı olabilmek neredeyse olanak dışıydı.

Köklerinden koparılmış, aşağılanmış, geçim kaynakları ellerinden alınmış bu zavallı insanlar kendilerine de, geleceklerine de inançlarını yitirmişlerdi. İstençleri yıkılmış, çoğu iç karartan bir çaresizliğe kapılmıştı.

İnadıkları bir ülkeye tamamıyla asimile olmuşlar, herhangi bir Almanla eşit sayılmışlardı; gençlerin çoğu Yahudiliklerinin ruhlarını hep canlı tutacak olan sonsuz ışığını, bir Yahudi'yi ölünceye kadar asla bırakmayan Yaradan'a duyulan inancı ve umudu yitirmişlerdi. Kendilerine yapılan aşağılanmalardan zehirlenerek Yahudi olmaktan utanır olmuşlardı. Öncelikle fiziksel dengelerinin düzeltilmesi gerekiyordu ki, her şeyin yitirilmediğine, kendilerine anlayışla ve iyilikle yaşayabilecek insanların hâlâ olduğuna inanabilsinler, yüreklerinde yeni bir umut kıvılcımlanabilsin.

Aralarından şanslı olanlar Yeni Dünya'da kendilerine bir liman buldular, kimileri sonsuz değişikliklerden sonra Filistin'e girebildiler; ancak çoğu, Avrupa'da bir ülkeden ötekine geçerek sonunda Nazilerin ellerine geçtiler ve imha kamplarında ölüme götürüldüler.

İtalya'dan ayrılma zamanımız gelmişti. Çevremizdeki hapishane duvarının gittikçe yükselmekte olduğunu farkındaydım. Öyle bir hapishane ki, kaçmak söz konusu olamazdı. İçime öfke doluyordu: Alman barbarizminin kötülüğüyle savaşıma yönelik ilkel bir içgüdü, yaşama hakkımızı yadsıyan iğrenç düşmana tepki göstermek.

İngiltere'ye gitmek üzere Milano'dan ayrıldığımız Mayıs 1939'un o sabahı soğuk ve yağmurluydu. Bizi evimizden, dostlarımızdan ve yıllardır mutlu yaşadığımız ülkeden götüren trende annem, eşim ve ben sessizce oturuyorduk. Her gün daha da kaçınılmaz görünen savaşın ölümcül sancılılarıyla ve orduya katıldığımızda ayrılık acısıyla yüz yüze geleceğimizin farkındaydık.

Varlıklarımızın büyük bölümünü İtalya'da bırakmak zorunda kaldığımızdan, savaşın uzun sürmesi durumunda, sınırlı mali kaynaklarımızın annemle eşime yeterli olmayacağından da kaygılanıyordum.

Londra'ya geldiğimizde, kimi dostlarımızın önerdikleri Cromwell Road'daki küçük bir pansiyonda yer bulma olanağımız oldu. Aynı mahalledeki birçok bina gibi bu pansiyon da iki katlıydı; caddeden girişi olan, dar bir avludan geçildikten sonra birkaç taş basamakla girilen bir bodrum katı ile alt kat. Bodrum katının, gün ışığını evin içine alan büyük pencereleri ve buzlu camdan bir kapısı vardı. Ticaretle uğraşanlar o kapıyı mallarının girişi için kullanırlardı ve önünde sabahları dizi dizi süt şişesi görülebilirdi. Ana kapıya caddeden üç basamakla çıkılıyordu; iki sütunlu bir kemerin altındaydı.

Pansiyonun sahibi, çocukken İngiltere'ye getirilmiş, Toskana kökenli biriydi. İtalyan geçmişinin rahatlığına İngiliz tarzını eklemişti. Evin arkasındaki yatak odalarımız, ön cephesi bizimkine paralel olan geniş yola bakan zarif bir villanın geniş ağaçlıklı alanına bitişik olan küçük bir bahçeye bakıyordu. Sabahları pencerenin önünde şakıyan kuşların seslerini duyabiliyor, büyük ağaçların tepesinden yükselen güneşi görebiliyorduk.

İlişkimi sürdürdüğüm bir okul arkadaşım uzun yıllardır eşikle birlikte Londra'da yaşıyordu. Yeni çevremizdeki en yakınlarımız onlardı; hafta sonlarını genellikle onlarla geçirirdik.

Her gün arkadaşımın işyerine çalışmaya gidiyordum. İç pazarda tüketilmek üzere konserve ithal ediyordu: Domates, sardalye, sebze ve

meyve. İngiltere’de tüketilen konserve ürünlerin büyüklüğü karşısında çok etkilenmiştim.

Benim başlıca görevim, dış mahallelerde ve komşu varoşlarda bulunan dükkân sahipleri ve toptancılarla görüşmek, ürünlerimizi almalarına çalışmaktı. Geceleri eve bitkin ve bozum olmuş olarak dönüyordum. Milano’daki dükkânıma gelen üst sınıftan seçkin kişilerle iş yaptıktan ve aynı konumdaki arkadaşlarla eğlendikten sonra, ağzından çıkanı kulağı duymayan kaba saba insanlarla uğraşmak yaradılışıma ters geliyor, içimin derinliklerinde kendimi aşağılanmış hissediyordum. Ancak Londra’daki arkadaşımın bana daha uygun bir iş verme olanağı da yoktu. Ortağı çekirdekten yetişmişti ve hiçbir sonuç alamadan saatler boyunca görüşmeyi beklemekten, sık sık hiç de kibar olmayan biçimde kovulmaktan ne kadar acı çekebileceğimi hayal edebilmesi olası değildi.

Bunu yıllarca böyle yaşamıştı; ben neden yaşamayacaktım ki. Bu bana uygun bir dünya değildi; pansiyona çok çökmüş olarak dönüyor, çok yalnız olan ve yaşamlarına anlam katan onca şeyi geride bırakmış olmanın acısını duyumsayan annemle eşime katılıyordum.

Aylar geçmiş ve şeytani düşman Orta Avrupa’yı işgal etmişti. Birbiri peşi sıra Avusturya ile Çekoslovakya Nazi çizmelerinin altına düştü. 1 Eylül 1939’da Hitler Polonya’yı işgal etti. 3 Eylül’de de altında imzası olan senedin onurunu korumak için Büyük Britanya Almanya’ya savaş ilan etti.

Yere uzun çelik kablolarla tutturulmuş engelleme balonları gökyüzüne salındılar. O güzel sonbahar günlerinde, Londra’nın açık gökyüzündeki uzun gümüşü şekiller bir eğlencenin süslemeleri gibi görünüyordardı.

Aynı sabah saat 11.30 dolaylarında hava saldırısı alarmı verildi. Herkes soran yüzlerle birbirine baktı; ama herhangi bir endişe duyulduysa bile kimsenin yüzüne yansımadı. Yanlış alarmdı. Kuşkulanılan uçak, görevden dönen uçaklarımızdan biriydi.

Savaşın çok farkında olunmayabilirdi. Çevrede çok az asker görünüyordu. Geleneksel olarak ülkedeki kara kuvvetleri barış zamanlarında hep en az düzeyde tutulmuştu; “gönüllüler ordusu” ise çoğunlukla hâlâ eğitim görmekteydi. Genellikle askerlik yaşını geçmiş erkeklerin bulunduğu iç güvenlik güçleri hemen oluşturuldu. Her gün parklarda yürüyüş yaparlar,

boş silahlar ya da ellerine geçirdikleri birkaç ateşli silahla eğitim görürlerdi; bunlar çoğunlukla av tüfekleri ya da ordunun eski revolverleriydi.

İngiltere'ye gelir gelmez yazılmak üzere kara kuvvetlerine başvurmuştum; ama benim bulunduğum yaş grubundakilerin daha çağrılmalarına çok zaman olduğu, önceden bir askeri deneyimim de olmadığı, bu nedenle sıranın gelmesini beklemem gerektiği söylenmişti.

1939 kışı geçmişti; bir bahar günü gazetede kara kuvvetlerinin dil bilen eleman aradığını okudum. Ertesi gün verilen adrese gittim.

Dikkat çekmeyen bina biraz esrarengiz görünüyordu ve görünüşünde herhangi bir askeri işaret de yoktu. Kapının yanında küçük bir levha vardı; üzerinde "Sahra Güvenliği" yazıyordu. Girişte oturan bir asker beni birinci kata yolladı. Fransızca, Almanca ve İtalyancada yeterliliğimi sınavan dost görünüşlü bir subay benimle görüştü. Sonuçtan hoşnut olmuş görünüyordu ve "teşekkür ederim; ilişkiyi sürdürelim" dedi, "gerek duyulduğunda size haber verilecek."

Binadan ayrılırken kapıdaki askere sordum: "Sahra Güvenliği ne demek?" Omzunu silkti ve "gerçekten bilmiyorum" dedi.

Yaz geçti ve "Sahra Güvenliği"nden hiç ses çıkmadı. Sonra, Eylül başında "blitz" savaşı başladı. Her gece, hatta sık sık gündüzleri de birbirini izleyen hava saldırıları yapılıyordu. Londra'ya ilk saldırı öğleden sonra başladı ve gece olduğunda Thames kıyısındaki doklar ve "City"nin büyük kesimi alev alev yanıyordu. Ertesi gün yollar kırık camlar ve hâlâ tüten yıkıntılarla doluydu.

Sonra Londra sürekli vuruldu. Bu akşam hava karardığında başlıyor, gün ışıyana dek sürüyordu. Londralılar bu felakete büyük bir cesaretle göğüs gerdiler. Kentin yaşamı çökmedi. Sokaklarda dolaşanların tek farklılıkları, omuzlarında taşıdıkları dört köşeli karton kutulardı; içinde gaz maskeleri vardı.

Her gün daha çok yer yıkılıyor, kapatılmış alan sayısı artıyordu; ama bu olağan bir şeymiş gibi karşılanıyordu. Akşam otobüsle işten eve dönen insanlar yorgun görünüyordular; uykusuzluktan gözleri kan çanağına dönmüştü. Hava kararmaya başlayıp da alarmlar çaldığında insan-

Eminönü'nden Galata

Adı bilinmeyen bir Ermeni fotoğrafçıya ait
bu resim Eskenazi öldüğünde ofisinde asılıydı

→

lar yorgun bir gülümsemeye birbirlerine bakıyorlardı. O gülüşte acının belirtileri gizliydi.

Ayrılmak için zorunlu bir nedeni olmayanlar kentteydiler. Dayanışmayı, direnmek için duyulan sarsılmaz isteği göstermek için kalıyorlardı. Çocuklar daha önce tahliye edilmişlerdi ve bu büyük bir rahatlıktı.

Biz de pansiyonda olağan yaşantımızı sürdürüyor, akşamları yemekten sonra, karartılmış cam çatının altındaki büyük mutfakta “dart” oynuyorduk.

Bu bizim düşmana meydan okuyuşumuzdu ve biz de elinden her iş gelen, soğukkanlılığını hiç yitirmeyen, bir gece çatıya düşen yangın bombasını söndüren pansiyon kâhyasının önderliğinde buna ayak uyduruyorduk.

Ateşi söndürmede gösterdiği soğukkanlılığı ve yöntemi gören biri yaşamı boyunca sadece bu işi yaptığını düşünürdü. James İskoç’tu; orta yaşlıydı ve birinci sınıf bir dart oyuncusuydu. Her seferinde kolaylıkla ortayı ve “double”ı¹⁵ bulur, puanını katlar ve birinci ya da ikinci denemede oyunu bitirirdi.

Geceleri, hava akınları başladığında, pansiyondaki konukların çoğu bodrum katına inerlerdi. Daha vesveseli olanlar da birkaç blok ötedeki metroya sığınırldı. Sabah olduğunda, geceki saldırının yaptığı yıkıma bakmaya giderdik. Çevredeki evlerin çoğu tüten enkaz yığınlarına dönüşmüş olurdu. Bizim pansiyonun yaklaşık yüz metre ötesindeki bir bina mucizevî bir biçimde hâlâ ayaktaıdı. Yandan bir bomba isabeti almış, alt kat ile bodrum katının büyük bölümünü yıkmıştı; ama ince tuğla dış duvarın desteğıyle üçüncü kata hâlâ bir şey olmamıştı. O katta oturan yaşlı kadın, hava saldırısı olduğunda bodruma gitmek yerine yatağında kalmaya karar vermişti. O rahatsız durumdan itfaiyeciler tarafından kurtarıldığında dipdiriıydı. Sözcüklerle anlatılamayacak olan James’in sık sık söylemeyi sevdiği bir kehanetin bu olayda geçerli olduğunu düşündüm: “Birisini bir bombanın öldürebilmesi için üzerinde adının yazılı olması gerekir.”

Akşam yemeklerinden sonra, James’in soğukkanlılığını takınarak cam çatının altında dart oynamayı sürdürdük.

Aylar birbirini izliyor, her geçen gece bombalama daha da şiddetleniyordu. Askere gidecek olursam, annem ile eşimi bu cehennemde bırakma düşüncesi beni endişelendiriyordu.

15 Dart oyununda, ortadaki daireye “double alanı” denmektedir –çn.

Milano'daki eski komşularımız ve çok yakın dostlarımız olan bir karı koca uzun yıllar önce yaşamak üzere İngiltere'ye gelmişlerdi. Evleri Manchester'daydı; ama iki küçük kızları olduğundan tahliye edilmişler, Batı Kıyısı'nda, deniz kenarındaki küçük bir beldeye götürülmüşlerdi. Daha İngiltere'ye geldiğimizde yanlarına gelerek birlikte oturmamızı önermişlerdi; ama onlara yük olmak istememiştik. Ancak sonunda, savaş boyunca annem ile eşimi onların yanında bırakmanın tek çözüm olduğunu anlamıştım. Bizim için epey odaları olduğunu hep söylerlerdi.

Kasım başlarında bir sabah pansiyondan ayrıldık. O gece çok şiddetli bombardıman olmuştu ve birçok yol ulaşımına kapalıydı. Euston İstasyonu'ndan trene binecektik.

Taksilerin durduğu kapalı geçide geldiğimizde, ortada bir karışıklık olduğunu gördük ve bekleme salonuna girdiğimizde kendimizi bir platformdan ötekine koşuşan bir kalabalığın içinde bulduk. Hoparlörler bangır bangır bağıryorlardı: "Trenler bu istasyondan kalkmayacaklar."

Geceki bombardımanda birçok demiryolunun zarar gördüğünü ve onarılmakta olduklarını duyduk. İstasyonda beklemeye karar verdik ve bir köşeye çekilerek bavullarımızın üzerine oturduk.

Uzun saatler geçti. Sabah, pansiyondaki odalarımızı boşaltmıştık. Hemen yerleşmeyi bekleyenler vardı. Oraya dönemezdik. Ne yapacağımızı bilemez durumdaydık; geceyi nerede geçireceğimizi bilemiyorduk. Hava kararıyordu. Yola çıkma konusunda umut yoktu. Bavullarımızı bavul odasına bıraktık ve korka korka taksi bekleyenlerin oluşturduğu uzun kuyruğa katıldık; gece olmaktaydı ve hava saldırısı alarmlarını her an duyabilirdik.

Sonunda bir taksi bulabildik ve geceyi geçirecek bir yer aramaya koyulduk. Sonunda, Regent Street'deki büyük bir otelde yer bulduk. O gece cehennem ateşleri susmak bilmedi; önceki gecekinden de şiddetli olan bombardıman günün ilk ışıklarına kadar sürdü. Gece yarısında otelin kanatlarından biri vuruldu ve yıkıldı; çok kişi öldü.

Alarm sesleri kesildiğinde hemen ayrıldık. Yıkım çok büyüktü. Hâlâ yanan binalar vardı; keskin bir yanık kokusu, kalın bir duman ve yoğun enkaz molozları caddeleri kaplamıştı. Her an cankurtaran sesleri duyuluyordu.

Taksiyle Euston İstasyonu'na geldiğimizde hoparlörleri duyduk: "Trenler bu istasyondan kalkmayacaklar."

Yeniden hava saldırısı alarmı duyuldu ve bombalar yağmaya başladı. Bavullarımızı alarak gene bir köşeye sığındık. Hoparlörler susmak bilmediler. Neredeyse öğlen oluyordu. Ansızın hoparlörden bir trenin gideceğimiz yöne hareket etmek üzere olduğunu duyduk. Söylenen platforma koştuk ve vagonlardan birine bindik. Nefes nefese yeni oturmuştuk ki, hoparlör gene cızırdadı: "Herkes insin." Trenimiz hareket etmeyecekti. İnmeye hazırlanıyorduk ki, tren yavaş yavaş hareket etti. Ben ve eşim kolaylıkla atlayabilirdik; ama annem büyük bir olasılıkla atlayamayacaktı. Oturduğumuz yerde kaldık. Tren sarsılıyor, ileriye, geriye gidiyordu. Makas değiştirdi ve altı yedi kez geri gitti. İnebilmek için tamamıyla durmasını bekliyorduk; ancak ileri gidişi olağandan uzun sürdü ve tren giderek daha hızlandı. Tekerleklerin raylar üzerinde çıkarmakta olduğu ses düzenli olmaya başladı. Yola çıkmıştık.

Bir süre sonra, bizim vagonda başka hiç kimse olmaması bana garip göründü. Keşfe çıktım. Koca trende, küçük bir kompartımanda çay yapmakta olan iki görevliden başka hiç kimse yoktu. Öğleden sonra saat dört dolaylarında St. Annes-on-Sea'ye geldik. Trenden indiğimizde, bir başka dünyaya gelmiş gibiydik. İngiltere'nin savaştan ve yıkımdan uzak bu köşesinde barış ve huzur solunuyordu.

Dostlarımızın bahçesi, sebze bahçesi ve tavuk kümesi olan iki katlı büyük bir evleri vardı. Çok iyi insanlardı; ailenin bir parçası gibi olduk. Çok az değişmişe benzeyen bu küçük kasabadaki günlük yaşam içinde Londra'daki savaşın kargaşası giderek zihnimizde belirsizleşiyordu.

Yaşlı beyefendiler hâlâ belediyenin tenis kortlarında çift olarak alıştıkları tenisi oynuyorlar, eşleri de denize bakarak (deniz epey uzaktaydı) oturuyor, bıkıp usanmadan örgü örüyorlardı. Farkın yünün renginde olduğunu düşündüm; artık haki ya da hava kuvvetlerinin mavisinde örgüler örülüyordu.

Eşimle birlikte uzun bisiklet gezintileri yapıyorduk. Kırsal alan sonbahar çok güzeldi. Çok az insanla karşılaşılıyordu. Sanki bir tür tatildegidik ve yarınla ilgili her türlü düşünce yasaklanmıştı. Annem de dostlarına, eski alışkanlıklarına ve yeni bir eve kavuşmuş olmaktan çok mutluydu.

Altı hafta geçti ve bir sabah postacı, üstünde kraliyet arması olan büyücek bir zarfı elime tutuşturdu. “His Majesty’s Service” diye damgalanmıştı. Göreve çağrılıyordum. Altı aydan uzun bir süredir bunu bekliyordum. St. Anne’s’tan birkaç kilometre uzakta, Blackpool yolunda bulunan Squire’s Gate’deki East Lancashire Regiment’ın askeri eğitim kampına başvurmam isteniliyordu.

Tanrı’nın takdiri miydi, askeri duyarlılığın daha sertleştirmedeği “Intelligence Corps Depot Movement” subayının iyilikseverliği mi? Ön eğitim dönemimi o piyade alayında geçirecektim.

Göreve başlamadan önce, St. Anne’s’tan yaklaşık on iki kilometre uzaktaki ilçeden sorumlu subaya gidip yemin etmem gerekiyordu.

Ertesi gün oraya giden bir trene bindim. Asker alma bürosu, istasyondan çok uzakta olmayan kapkara taş bir binadaydı. Binaya girildiğinde yoğun bir dezenfektan kokusu alınıyordu. Zemin kat, üzerinde M.O. yazan bir kapıdan girip çıkan yarı çıplak erkeklerle doluydu.

Girişe yakın yerdeki bir masada, üzerinde mavi tulum olan yaşlı bir adam oturuyordu. Göğsünde, çok renkli küçük bir kurdele demeti vardı. Emri gösterdim. Kâğıda göz attıktan sonra göz kırptı, başını merdivenlere doğru çevirerek, “üst kat, soldan birinci kapı” dedi.

Ortasından koyu renk ahşap masa gibi bir bölmeyle bölünmüş büyük bir odaya gittim. Arkasındaki çalışma masalarında orta yaşta üç beyefendi oturuyordu. Birine doğru ilerlediğimde yerinden kalktı ve bana doğru yürüdü. Kır saçlı, keskin hatları olan, ince, uzun, altmışlarında görünen biriydi. Bir üniversite profesörünü ya da yargıcı andıran seçkin bir görünüşü vardı.

“Günaydın” diyerek tahta bölme üzerinden kâğıdı uzattım. Kibarca selam verdi ve Intelligence Corps’tan aldığım mektubu dikkatle okumaya koyuldu. Hiçbir yorum yapmadan masasına gitti, bir form aldı ve yüksek masanın üzerinde önümde doldurmaya başladı. Bir an geldi ki, yazmayı bıraktı, biraz şaşırılmış biçimde sordu: “Konstantinopolis’te doğmuşsun.”

Gözlerini doldurmakta olduğu formdan kaldırarak bir süre beni süzdü. Yazmayı bitirdiğinde dedi ki: “Şimdi yemini yerine getirmemiz gerekiyor. Hangi dindensin?”

“Yahudiyim” dedim.

“Öyleyse” dedi, “Tevrat üzerine yemin etmen gerekiyor.”

Yakındaki sıranın üstünde duran siyah kaplı bir kitabı bana uzattı ve dedi ki: “Elini üzerine koyun lütfen ve benimle birlikte tekrarlayın.”

Kral tarafından serbest bırakılınca kadar Krala ve ulusa inançla hizmet edeceğime yemin ettim. Yaşlı adamın işi bu gibi göründüğünden kendisine teşekkür ettim ve ayrılmaya hazırlanıyordum ki, masanın üstündeki koluma elini koydu ve bana dikkatle bakarak dedi ki: “Ettiğin yeminle ilgili olarak kişisel duygularımı anlatmak ve vicdanını rahatsız edecek bir kuşkuyla gidermek istiyorum. Gönüllü olarak hizmet etmeye başvurduğuna göre ülkenin sadık bir bendesi olduğunu düşünüyorum ve her koşulda halkına sadık kalacağına inanıyorum. Görevin sırasında, elbette düşman ülkelerden olmadıkları sürece kendi soyuna karşı bir şey yapmanın istenmeyeceğine içtenlikle inanıyorum.”

Bu akıl adam, Filistin’de bir anayurt kurmak için yapılacak mücadelede kendi soyuna karşı davranacak koşullar geçerli olduğunda bir Yahudi’nin vicdanında ortaya çıkacak acı dolu ikilemi öngörmüştü.

Bu akıllı adamın öngördüğü oldu; hizmet verdiğim sürece bulunduğum çeşitli konumlardaki üstlerim böyle bir seçenekle karşı karşıya kalmamam için gerekli özeni hep gösterdiler.

Bu beyefendiden izin alarak sağlık kontrolüne gittim. Sağlık Subayı tarafından muayene edilmek üzere büyük alanı dolduran hücrelerden birine girmeden önce soyunmak gerekiyordu ve koca salon oldukça soğuktu. Çoğu çiftlik çocuğu ve Lancashire’daki fabrikalarda işçi olan gençler tamamıyla çıplak, ayakları üzerinde sıçrayarak muayene sıralarını bekliyorlardı. Gülüyorlar, şakalar yapıyorlardı ve gariptir, onlar gibi çıplak olduğum halde kendimin onlardan çok farklı olduğumu hissettim.

Sağlık muayenesinden sonra ödeme subayına gitmem söylendi; artık geri dönülemez bir biçimde Kral’ın hizmetinde olduğumu gösterecek ilk ödemeyi yapacaktı.

Trene binerek geri döndüm.

Ertesi gün kampa başvurmam gerekiyordu. Durumumdan hoşnutum ve kendimle barıştım. Çok istediğim bir şeyi yerine getirmiştım.

Otobüs beni askeri eğitim kampının muhafız kulübesinin önünde bıraktı. Alçak duvar ve dikenli tel engellerle çevrili büyük bir alandı. Daha önceden bir tatil kampı örgütüne aitmiş. Arkaya çok iyi yerleştirilmiş birkaç yüz bungalow ve girişin yakınında da tuğla ve kâgirden büyük yerleşkeler vardı.

Kapıdaki askeri polislerden birine gittim ve muhafız kulübesine götürüldüm; bir onbaşı sorumluluğumu üstlendi. On altı ya da on yedi yaşında olmalıydı. Sonradan öğrendiğime göre, Hint Ordusu'nda davulcuymuş. Bana, beni çok eğlendiren pederane bir ilgi gösterdi.

Üniformamı almak üzere donatı deposunun yolunu tuttuk. Sıraya girdim. Önümdekilerin çoğu, sağlık kontrolü sırasında Asker Alma Bürosu'nda gördüğüm gençlerdi. Şimdi üstlerinde süveterler, atkılar, kepler ve ağır botlar vardı; farklı ama az ya da çok dost bir dünyaya adım attığımı kavradım. Önceki gün olduğu gibi, gene ağır şakalar ve kahkahalar birbirini kovalıyordu.

İtalya'dan getirdiğimiz yığının dibinden çıkarmış olduğum eski bir kayak giysisi ile bir Norveç kepi vardı üstümde. Bu giysilerin, gömlek, kravat ve spor ceketten daha çok duruma uygun olduklarını düşünmüştüm. Üstümdeki giysilerin, bu candan gençlerin özenle giyinmiş birinden çekinmeleri tehlikesine yol açmayacağını düşündüm.

Intelligence Corps'tan aldığım talimatnamede, yanımda birkaç pijama ve saç fırçası getirmem de yazılıydı. Hiç pijama giymedim; arkadaşlarım iç çamaşırlarıyla yatarlardı, ben de öyle yaptım. Saç fırçasına gelince, bizi iki dirhem bir çekirdek gösterecek her türlü fırça verildi.

Askeri giysilerimi alma sırası bana geldi. Önünde duran giysileri gördüğünde görevlinin yüzünde beliren keyifli ifadenin farkına vardım. Bu mütevazı gençlerden çoğunun hiç bu kadar çok giysisi olmadığını sanıyorum.

Üç uzun kollu yünlü iç giysisi; atlet fanilalar ve uzun iç donları; üç yünlü haki gömlek; parmak kalınlığında, yumuşak yünden üç çift çorap; iki çift dayanıklı karacı postalı; bir üniforma ve ağır bir palto; aşınmış pantolonlar; jimnastik için pamuklu atlet fanilalar, şortlar ve bez ayakkabılar; havlular, her türlü fırça; üniformayı lekelemeden düğmeleri temizlemek için delikli küçük pirinç alet; siyah ayakkabı boyası; yedek bağcıklar; bir "ev kadını" yani içinde iğne, iplik, küçük bir makas ve iç çamaşırları için yedek

düğmeler olan küçük bir zarf; küçük bir ilkyardım takımı; bir sırt çantası; omuz çantası ve parlak bir sefertası.

Bütün bu yığını taşımak hiç de kolay değildi; yolda düşürülenlerin de toplanması gerekiyordu.

Bir bungalovda dört kişi kalınacaktı. Üzerlerinde kalın yünlü üç battaniye bulunan demirden iki karyola karşılıklı duruyordu.

Bungalovumuza doğru giderken, içinde herhalde önceki tatil kampı örgütü tarafından bırakılmış yaylı yataklar bulunan açık bir deponun önünden geçtik. Bunu gören oda arkadaşlarım neşeli bir çığlık attılar ve ellerindekileri yataklarının üzerine attıkları gibi o depoya koştular, sırtlarında birer yaylı yatakla döndüler; ben de aynı şeyi yapmakta gecikmedim. Öğreniyordum.

Üç oda arkadaşım da Lancashire'dandı; konuşkan ve dost canlısıydılar. Kısa sürede arkadaş olduk. Gösteriş olmayan dürüst insanlardı.

Asker arkadaşlarımın merakını çektiğimi anladım. Herhangi bir yerin aksanı olmadan İngilizce konuşan, bu kadar çok dil bilen, onlardan daha az bira içen, çoğu için değerli bir yemek olan soğuk işkembeye ağzını sürmeyen ve sirke kullanmayan bu garip asker kimin nesiydi?

Çok farklı biri olduğum kuşkusuzdu; ama bu, beni kendilerinden biri gibi görmelerine engel olmadı.

Zaman geçtikçe, en yakınımdaki yoldaşlarımın beni bir tür torpilli kişi olarak görmeleri sona erdi. Her konuda bana danışılıyordu. Onların gözünde her şeyi bilen biriydim. Evlerine mektup yazacakları zaman bile benden yardım istiyorlardı.

O ilk gece yaylı yatakta çok iyi uyudum. Acı bir soğuk vardı. Aralık ayıydı ve denizden gelen buz gibi rüzgâr kulübenin çatlaklarından içeri giriyordu. Battanilyeler beni sıcak tuttu; eşim de bana kalın yünden bir başlık örmüştü. Kısacası, sabah uyandığımda sadece burnumun altında donmuş bir sümük vardı. Gün doğarken bir borazan sesiyle uyandım. Uyku sersemliğiyle nerede olduğumu pek algılayamadım. İkinci borazanı duyduğumuzda, yakında, bir oluklu saç çatının altındaki yıkanma yerine koştuk. Orada duşlar da vardı. Tuvaletler daha ötedeydi. Tuvalet çok ilkeldi ve üstünde tahta bir oturma yeri olan boş bir varilden oluşmaktaydı. Sorun, varillerin durduğu

yerde hiç kapı olmamasıydı. Bu tür düzenlemelerde hiçbir mahremiyet yoktu; ancak mahremiyet de askerlik yaşamında unutulması gerekenlerden biriydi.

Kahvaltı hem iyi, hem de boldu. Uzun masalara oturduk, sefertaslarımızı çay doldurulması için öne uzattık; kadın askerlerden de içinde yulaf ezmesi, domuz pastırması ya da sosis olan madeni tabaklarımızı aldık. Kimi uyanıkların bir tabağı dizlerinin üzerine koyup ikincisini uzattığı dikkatimi çekti.

Bu tür şeyler uzun sürmedi; yoldaşlık duygusu bunların üstesinden geldi. Acemilerin hepsi aziz değildi. Yaşamda doğru yoldan sapmış olanlar da vardı. Çok uyanık ve ilkesizdiler; ama genellikle içimizden çoğuna zor durumlardan nasıl kurtulunacağını öğreten iyi yoldaşlar oldular.

Kampa katıldıktan birkaç gün sonra, bizim çavuş, ertesi gün birlik komutanının donanım kontrolü yapacağını bildirdi. Boşu boşuna bana verilen ikinci çift postalı arıyordum; esrarengiz biçimde yok olmuştu. Başım dertteydi. Bu durumda, beni kanatları altına almış olan davulcu çocuk onbaşı yardım etti. “Merak etme” dedi, “sana yeni bir çift getiririm.” Kısa süre sonra da bir çift postalla geldi. Bizim mangadan olmayan bir başka saf askerin, ikinci çift postalı bulamadan kontrole çıkmış olduğunu sanıyorum.

Gün boyu ağır talim görüyor, tam donanımlı ve tüfekli olarak genellikle kırsal alanda uzun yürüyüşler yapıyor, her türlü suya girip çıkıyorduk. Gece bitkin düşüyorduk. Silah kullanmayı, ateş etmeyi, süngünün nasıl kullanılacağını öğreniyorduk. Başlarda, delicesine koşup vahşi bir çılgılık atarak samandan çuvalı süngülemeyi beceremedim. Ancak itiraf etmeliyim ki, bir süre sonra bunu yapmaktan bir tür keyif almaya başladım.

İlk üç ay böyle geçiverdi.

Pazarları ev iznim vardı; gece geri dönmem gerekiyordu.

Subaylarımızın bana pek alışılmadık bir saygı gösterdikleri dikkatimi çekti; biraz yabancı olduğum, ötekilerden biraz farklı olduğum için olduğunu düşündüm.

Teğmen olduktan sonra alayı ziyaret ettiğimde bu davranışın açıklamasını yaptılar. Benim mangamdan sorunlu olan genç teğmen dedi ki: “Bu kampa, güvenlik önlemlerimizin yeterli olup olmadığını görmek için

Intelligence Corps tarafından gönderilmiş olduğunu bilmediğimizi düşünüyordun, değil mi?”

Yanıtlamadım; sadece gülümsemekle yetindim.

Kara Kuvvetleri’nde, silah kullanmanın ötesinde de çok şey öğrendim. Kamptaki öğrenme döneminin sonu yaklaştığında, kimi geceler duvara tırmanarak eve gidip uyuma alışkanlığı edindim. Sabah erkenden aynı yoldan geri dönüyordum.

Bir gün tören alanından geçiyordum ki, askerler kadar subayların da çekindikleri, en korkutucu askeri yetkili olan başçavuşun bana doğru geldiğini gördüm. Hemen olduğum yerde esas duruşa geçtim. Acımasız bir biçimde baktı ve bütün alayı titreten o buz gibi sesiyle, yüzündeki ifade hiç değişmeden dedi ki: “Geçen gece, duvarın üstünde ay nefisti, değil mi onbaşı?”

Sonra da topuklarının üzerinde mükemmel bir dönüş yaptı ve haşmetli konumunun simgesi olan gümüş saplı değneğiyle yürüyüş temposunu hiç bozmadan yürümeye devam etti.

Sonunda eğitim dönemi tamamlandı. Dört ay geride kalmıştı. Bu dönem benim için mutlu bir dönem olmuştu. Büyük Britanya’nın omurgasını oluşturan, dürüstçe uydukları askeri disiplinle dalga geçtiklerinde bile görev bilincini yitirmeyen, sağlam insanları tanıma olanağını bulmuştum.

Bu ülkede doğmamış olsam da, Konstantinopolis’te on iki yaşımdan on sekizine kadar gittiğim İngiliz okulunda aldığım eğitim beni çok etkilemişti. Gerek öğretmenlerim, gerek Büyük Britanya’da doğmuş olan, Türkiye’de şube açan İngiliz firmalarının yöneticilerinin ya da konsoloslukta görevli olanların oğulları olan okul arkadaşlarımdan öğrendiklerimle İngilizlerin düşünce ve davranış biçimlerini özümsemiştim. Bu genç çocuklar farklı bir ortamda da alışkanlıkları ve düşünme biçimlerinde en küçük bir değişiklik yapmamışlardı; onlara ayak uydurmaya çok hazırdım.

İnce mizahlarını hazırcıvaplıkla kavramayı, kriketin sıkıcı bir oyun olmadığını, daha da önemlisi, yapılabilir olanlarla yapılması gerekenleri kitapta yazılı olmayanlardan ayırt etmeyi öğrendim. Ayrıca, Akdenizli kanım ateşlendiğinde soğukkanlı kalmayı becerme konusunda da kendimi eğittim. Kısacası, bu eğitimin ve düşünce biçiminin bir sonucu olarak, doğama en uygun ortam İngiltere’ydi.

Asker arkadaşlarımla kolayca kaynaştım. Ne de olsa bu okul günlerimin değişik koşullarda yinelenmesiydi. Birkaç hafta içinde, farklı olduğundan beklediği ilgiyi çekemeyen biri olmak yerine ortaya çıkan günlük sorunlara arkadaşlarım gibi tepki vermeyi öğrendim. Pub'da idrar torbamı patlatma tehlikesini göze alarak onların içtiği kadar bira içtim; başka alaylardan askerlerle karşılaştığımda, şaşkınlıkla hemen "arkadaş, nerelisin?" diye sorulmasından kaçınmak için kendimi doğma büyüme bir Lancashireli gibi göstermek için elimden geleni yaptım.

Üniformayı giydikten altı hafta sonra, bunu sanki yaşamım boyunca giymekte olduğumu hissettim. Başlarda gerçek bir asker gibi davranmaya ve görünmeye çalışmak zordu. Ancak zaman geçip, çoğu düzenli asker olan astsubayları örnek alınca, pantolonlarımızı şiltelerin altına sererek ütölemeyi, keplerimizi doğru açıyla giymeyi, postallarımızın üstünü ayna gibi parıldatarak boyamayı alışkanlık haline getirdik.

O sıralarda arkadaşlarımdan çok azının önceki sivil yaşamlarını özlediklerini düşünüyorum. Savaş zamanında, askerlik hizmetinin en alaycı kişinin üzerinde bile yüceltici bir etkisi vardı. Yaşam savaşında insan kendini genellikle bir başına bulur; ancak ona destek ve arkadaşlık veren bir kümenin parçası olduğunda, kendi kişisel sorunlarının çok ötesine geçen, bir ülkenin ölüm kalımını ilgilendiren geniş bir bağlamda çarpıştığını hisseder.

Günlerden birinde, kolundaki şeritleri çok ciddiye alan ve pek başarılı olamasa da sert görünmeye çalışan ve iyi huylu bir köylü genci olan manga çavuşumuz, askerler arasında bir boks turnuvası yapılacağını haber verdi; profesyonel boksörler dışında herkes katılabilecekti.

Birkaç asker el kaldırdı; ben de kendimi eli havada buluverdim. Çavuş epey şaşırmıştı; ringde neden dayak yemek istiyordum ki... Oysa boks yapmayı severdim. Okulda başlamış, Milano'da, Santa Marta caddesinde, Zambon adında yarı orta altında dövüşen eski bir boksörün boks salonunun bulunduğu küçük jimnastik salonunu kanatlarım altına almıştım. Bir süre o önde durdu; ama sonradan ter ve Scott's yağı kokan küçük, boğucu bir yeri işletmek üzere ayrıldı.

Yarışma yapıldı. Katılanların çoğunun, sert ve gözü pek olmalarına karşın boks konusundaki bilgileri çok azdı. Çeyrek finallere kadar kolaylıkla

geldim. İşin zor bölümü başlamıştı. Sadece 80 kilo gelen bir ağır kruvazör-düm; son maçlar ise ağır sıklette olacaktı.

Rakibim bir tür devdi. Yirmi dört yaşında, 1,85 boyunda, kaslı bir fırıncıydı; 102 kilo çekiyordu. Pek usta değildi; ama uzun iki kolu ve sert yumrukları vardı. Çok sert yumruklarından birini çeneme aldığımda (ki iki hafta boyunca yemeği çiğneyemedim) gençliğin verdiği enerjisini kontrol etmeye çalışıyordum.

Boks yaparken genellikle rakibimi hırpalamak istemem; çoğunlukla hepsi hiçbir kin duymadığım arkadaşlarım olurdu. Boks ne de olsa sert bir spordur ve birisi her an zarar görebilirdi. Ancak o şiddetli vuruşun acısıyla kanım buz kesti, hiçbir zaman hissedeceğimi düşünmediğim bir öfkeye kapıldım. Öldürmek niyetiyle rakibimin uzun kolları arasından darbeyi indirecek bir açık kollamaya yoğunlaştım; sonunda da bütün ağırlığımı ve zavallıya zarar verme isteğimi topladığım bir darbeyi kalbinin üzerine indirdim. Çuval gibi yere düştü. Ben de üstün ve güçlü olduğumu gösteren ilkel bir içgüdüyle keyiften öleyazdım.

Sonradan, içimde bir hayvan, acımasız güç barındırdığının farkına vardım; uygar biri olarak bu özelliğimi dizginlemem gerektiğini düşündüm.

Arkadaşlarım ise çok keyifliyidiler. Bungalovu paylaştıkları nazik adamın, bu kadar çok dil konuşmasının, bir İtalyan tenoru gibi şarkı söylemesinin yanı sıra 102 kiloluk bir dev yere yıkacak biçimde ellerini de kullanabiliyor olması gurur duyacakları bir şeydi.

Birden çok popüler olmuşum; diğer birliklerin subayları da kamp-taki varlığımdan haberdar olmuşlardı.

Zavallı genç fırıncı ise bir süre kendini kaybetmiş, o acımasız darbe-den çok sarsılmıştı. Çenem sarılı bir halde onu görmeye gittim. Onun için üzülmüştüm; ama yediğim yumruk da şaka kaldırır cinsten değildi.

Ertesi gün çenemdeki sargıyı çıkardım. Finale kalmak için ringe çıktım. Rakibim sıkıydı. Mıh gibi sertti ve ayakları çok çabuktu. Bir profesyonel gibi boks yapıyordu. Uzun sürmedi; başıma inen sert yumruklardan sonra gözüm kararmış bir biçimde yerde oturmaktaydım. Maçın hakemliğini yapan teğmen yanıma gelerek istersem rakibimin diskalifiye edilebileceğini, çünkü ben yerdeyken son bir yumruk attığını söyledi. Teşekkür etti-

ğimi söyledim; ama benden çok üstündü ve kazanmayı hak etmişti, böyle bir şey haksızlık olacaktı. Sonunda birinciliği de o kazandı. Ben değerli bir anı olarak sakladığım bronz madalya ile yetinmek zorunda kaldım.

Bungalov arkadaşlarımla çok konuştuk. İçlerinden biri, elleri kürek kadar büyük görünen uzun boylu, güçlü biriydi. Sessiz ve terbiyeliydi; kendini kolaylıkla ifade ediyor, spor ve iç politika konusunda her şeyi biliyordu. Günün birinde, sivilken ne iş yaptığını ve ne kazandığını sordum. “Duvarcıyım ve haftada beş pound kazanıyorum. İki poundu eşime veriyorum, bir pound kiraya gidiyor, otuz şilin de bira ve köpek için ayırıyorum. On şilin de bir kenara koyuyoruz” dedi. “Daha çok kazanmak istemez misin?” diye sordum yeniden. “Acelemin yok” diye yanıt verdi, “iki yıl içinde duvarcı ustası olacağım ve her hafta yirmi beş şilin fazla geçecek elime. Bu da yeterince çok.”

Askerlik arkadaşlarımla toplumsal koşullarından ne kadar memnun olduklarını görmek beni hep şaşırtmıştır. O tarihlerde daha iyi ücret almak için mücadelenin çok güçlü olmadığı doğrudur; ama gene de bu insanlar yaşamlarından adamakıllı memnun görünüyorlardı.

Öteki iki arkadaşımdan biri sokak temizleyicisi, öteki de tesisatçıydı; ama mükemmel bir sofra terbiyeleri vardı ve her koşulda düzenli ve düzgündüler.

Tesisatçı çok neşeli ve biraz şişmandı. Çok güzel karikatürler çizer ve pub’a gittiğimizde piyanonun üzerinde çok iyi tempo tutardı. Daha yakınlaştığımızda, “belki” dedi, “bir Yahudi olarak zaman zaman merak ettiğim bir gizemi sen çözebilirsin. Sivil yaşamda, benim altımda usta olarak çalışan bir Yahudi meslektaşım vardı. Benden yaşlıydı ve bir buçuk yıl önce, kendi işini kurmak üzere işten ayrıldı. Şimdi bir tesisatçı dükkânı var. İş kurabilmek için gereken üç yüz poundu nereden bulduğunu bana açıklayabilir misin?”

Onun düşündüğü kadar akıllı görünmeye çalışarak dedim ki: “Kaç yıldır birlikte çalışıyordunuz?”

“Beş yıldan çık.”

“Haftada ne kazanıyordunuz?”

“Ooh” dedi, “ücret gerçekten iyiydi. İşverenden altı pound alıyorduk; bir de bahşişler vardı.”

“Söyle bakalım” dedim arkadaşşıma, “her hafta bira için ne harcıyorsun?”

Kırmızı suratı keyifle aydınlandı: “Biliyor musun, çok bira içerim. Diyelim ki, otuz şilin ya da iki pound. Hepsi giderdi.”

“Peki” dedim, “arkadaşın da senin kadar bira içer miydi?”

“Asla! Bira ona iyi gelmiyordu; midesine dokunuyordu. Tamam, bira parası cebinde kalıyordu.”

“Haftada otuz şilin, eli iki haftada, beş yılda ne tutar hesaplar mısınız?”

Tesisatçı arkadaşım kahkahayı bastı. “Vay canına!” dedi, “şimdi anladım; sır buymuş.”

“Peki, söyle bakalım” dedim, kazandığım avantajı biraz daha ileriye götürebilmek için, “arkadaşını hâlâ arada sırada görüyor musun?”

“Elbette görüyorum. Evimin köşesindeki yerde oturuyor. İzinli olduğumda birlikte pub’a gidiyoruz. Biliyor musun, artık epey içeriyor. Bira midesine dokunmuyor artık.”

Bir süre gülüştük.

1941-1942’nin kış aylarında savaş pek iyi gitmiyordu. Büyük Britanya, hiç bir şey tarafından durdurulamayacak gibi görünen muzafer ve çok güçlü Almanya’ya karşı tek başına savaşıyordu. Ülkemizin işgal edilmesi söz konusuydu. Hâlâ silah sıkıntısı vardı.

Bizim birliğe verilmiş sadece üç Bren makineli tüfeğimiz vardı; parça parça alınmıştı ve eğitim için de günde on kez sökülür takılırdı. Geceleri, kampın yakınındaki kıyılarda nöbet tutarken, düşmana karşı kullanmamız gerektiğinde ne kadar çalışacağını bilemiyordum. Tam bir karanlıkta, buz gibi rüzgârın altında nöbet tutarken zaman hiç geçmiyormuş gibi gelirdi. Bir süre sonra, karanlık köşelerden Alman paraşütçülerin ya da suratlarını siyaha boyamış komandoların ansızın çıkacakları hayal edilirdi. Moralimizi korumaya çalışır, direnme isteğimizi hiç azaltmazdık; ama çoğumuz, gece karanlığında, sevdiklerimizin yaşadığı kentlere düşmeye devam eden bombaları düşünmeden de edemezdik.

East Lancashire Regiment kampındaki eğitim döneminin sonuna gelinmişti. Winchester’daki Intelligence Corps Depot’dan sonraki eğitimimle ilgili emirler gelmişti.

Arkadaşlarımdan ayrılma zamanıydı. Bu iyi insanlara kendimi çok yakın hissediyordum. Farklı yönlere gidecektik. Savaşın tehlikelerine birlikte göğüs germeyecektik ve bu düşünce kendimi yalnız ve daha zayıf hissetmemeye yol açıyordu.

Arkadaşlardan ayrılma anında, duygular gizlendikleri yerden taşlar ve ölüm korkusu zihnin baskı altına alındığı karanlık köşelerinden gizlice dışarı süzüldü. Birinin bilincinin derinliklerinde her zaman var olan korku, çevrede başkaları olduğunda kolaylıkla etkisizleştirilebiliyordu.

Birbirimize iyi şanslar diledik.

Kimi gözler daha parlaktı. Bir daha karşılaşmayacağımızı hepimiz biliyorduk.

Yaşamımın önemli bir anını geride bırakıyordum. Amacı zayıflatmanın diye, sadece ileriye bakılan, geçmişteki alışkanlıklar ve koşullarla bağlantıların değiştirildiği, bellekten tümüyle silinmeye çalışıldığı bir aşamaydı.

Sırtıma bir katır kadar yük yüklenmiş olarak St. Anne's'taki eve gitmek üzere otobüse bindim.

Intelligence Corps'daki göreve fiilen hazırlanacağım Winchester'a teslim olmadan önce üç gün iznim vardı. Sabah Winchester'da olabilmek için bir geceyi Londra'da geçirmem gerekiyordu; Londra'ya gittiğimde yanında çalışmaya başladığım okul arkadaşımın evine gitmeye karar verdim.

Londra'ya vardığımda hava kararıyordu. Her zaman olduğu gibi istasyonda uzun bir taksi kuyruğu vardı; sonunda sıra bana geldiğinde, kırmızı şeritlerle bezenmiş bir albayın arkamda beklemekte olduğunu fark ettim. Çok askeri görünümlü kır favorileri vardı ve epey sert görünüyordu.

Geride kalarak sırayı ona vermek için bir hareket yaptım. Bunu asla yapmamalıydım. Bana utandırıcı bir bakışla baktı ve "Hadi onbaşı, bin, sallanma" dedi.

Taksiye oturup da yediğim acı fırçayı unutmaya çalışırken, bir onbaşının, taksi kuyruğunda önünde olduğu bir albay olduğu halde sırasını yitirmediği ülkeye karşı gurur ve minnetle doluydum.

Geceyi, arkadaşımın oturduğu büyük binanın sığınağında geçirdim. Bombalama sabaha kadar sürdü. Sabah erkenden trene bindiğimde kent

savaş alanı gibi görünüyordu. Gece gene alışıldık savaş alanına dönüşmek üzere gün boyu yaralar sarılacaktı.

Beni Winchester'a götüren trenin penceresinden baktığımda gör­düğüm ekilmiş topraklar, el değmemiş ormanlar, çatıların sağlam olduğu sessiz köyler ve küçük kasabalardan oluşan gerçek dışı görünüm, bu kadar kısa bir mesafede, Londra'da bıraktığım yıkıntılar ve yıkım karşısında bana neredeyse inanılmaz geldi.

Winchester'daki Intelligence Corps Training Depot, Oxford ya da Cambridge'deki üniversiteye girmeleri için gençlere iyi eğitim veren kolej­lerden birine yerleşmişti. King Alfred's College, eski kentin yarısını kapla­yan büyük anıtsal bir binaydı.

Winchester, sanki hep oradaymışlar gibi görünen küçük eski moda dükkânların bulunduğu bir dizi revakla ortaçağ görüntüsünü hâlâ büyük ölçüde korumuştü.

Geniş bir kapıdan geçerek girdiğim bölgede, yüzyıllardan gelen uzun ağaçların çevrelediği geniş bir yola yöneldim; bir manga onbaşı, bir afişten kesilip oraya konmuş gibi görünen yapılı bir çavuşun gür sesiyle verdiği konutlarla eğitim görmekteydi.

Sonradan gördüğüm üzere, Corps'un askeri eğitimi Kraliyet Muhafız Alayı'ndan çavuşlara emanet edilmişti. Bu sert, uzlaşmaz profesyoneller, Intelligence Corps'un özünü oluşturan, insan topluluğunun karışık yığını­nı gerçek askerlere dönüştürmeyi üstlenmişlerdi. Bu kazanda her şeyden biraz vardı: Üniversite profesörleri; dünyanın dört bir yanındaki İngiliz firmaları­nın yöneticileri; Hindistan ile Seylan'dan çay üreticileri; Malezya'dan kau­çuk plantasyonlarının yöneticileri; yüksek sosyetenin 'playboy'ları ve inatçı maceraperestleri; gözlüklü Doğu dilleri uzmanları; arkeoloji öğretmenleri. Her türlü zorlukla başa çıkmaya ve yönetmeye alışkın kırk yaşın üstündeki adamlar ve savaşma tutkusıyla dolu atletik genç öğrenciler.

Ortam East Lancashire Regiment'takinden ve benim kırsal alandan gelmiş basit ve saf, küçük kasabalardan gelmiş gamsız arkadaşlarımdan çok farklıydı. Muhafız Alayı'nın çavuşlarının, kişisel inisiyatifi olabildiğince gemleyerek, bu seçkin ve genellikle burnu büyük beyleri askeri yaşamın en sinir bozucu güçlüklerine hazırlamaya çalıştıkları bir hava solunuyordu.

Kural olarak, sabah yoklamasını şöyle bir konuşma izlerdi:

Görevli çavuş sorardı: “Kim beş dil biliyor?”

Yeni gelme dört beş gafil el kaldırırlardı.

“Güzel, bu kadar çok olduğunuza göre, bu sabah kenefleri siz temizleyeceksiniz.”

Çavuş: “Kim dört dil biliyor?”

Hala uyanmamış birkaç genç gene ellerini kaldırırlardı.

“Siz beyler, mutfağın yolunu tutun; bulaşıkları yıkayın, patatesleri soyun.”

Sonra da daha yumuşak olarak çavuş sorardı: “İçinizde bir çalgı çalmasını bilen var mı?”

Tehlikenin tamamıyla geçtiğini düşünen kimi amatör çalgıcılar öne çıkarlardı.

“Güzel beyler, dört kişi olduğunuzu görüyorum, lütfen piyanoyu jimnastik salonundan toplantı salonuna taşıy mısınız?”

Büyük bir salonda, sert tahtalardan yapılmış ranzalarda yatıyorduk. Şilteler içi saman doldurulmuş kanaviçe çuvallardı; ağırlığımız altında hemencecik bel verdiğinden sık sık doldurmamız gerekiyordu.

Şans bu ya, ranzanın altındaki yataktaki arkadaş çok genç yaşlardan bu yana Milano’da yaşamıştı. Babası, yüzyılın başında İtalya’ya gelmiş, okula İngiltere’ye gönderilmiş; şimdi de, İtalya’da dikiş makinesi dağıtan büyük bir şirketin yönetim kurulunda bulunuyordu.

Winchester’dan sonra bağlantıyı yitirdikse de Savaş sonrasında Milano’da buluştuk ve dostluğumuzu sürdürdük.

Günlerimiz çok yorucu geçiyordu. Belirli görevlerimizin özündeki bilgiyi edinmek için harcanan zihinsel çabanın yanı sıra her gün değişik fiziksel faaliyetlerde de bulunmamız isteniliyordu. Silahsız mücadeleyi öğreniyorduk (o günlerde, düşmanı silah kullanmadan alt etme yöntemi “karate” diye adlandırılmıyordu). Revolverle ateş etmek için atış poligonuna gidiyorduk. Patlayıcı kullanma ve taşıma öğretiliyordu. Motosikleti bir dublör gibi delice sürme konusunda yoğun eğitim alıyorduk.

Günümüzdeki motorkros yarışlarına çok benzeyen bu motosiklet çalışmalarından içtenlikle nefret ediyordum. Şansıma, sürekli bana verilen külüs-

tür zımbırtı hurdaya atılmalıydı: tırmanıp aşağıya inmek zorunda olduğumuz dik tepenin zirvesine vardığımızda genellikle toza bulanmış oluyordum. Asıl dert, yüreğim ağzıma gelerek o ağır canavarı tepeden aşağıya itmekti.

Sahra Güvenlik'teki birimimizde her koşulda bir motosikletin nasıl kullanılabileceğinin bilinmesi çok önemliydi. Intelligence Corps'un bu özel bölümü öndeki birliklerle beraber ilerleyecekti; bırakıldıklarında da düşman mevzilerinde kalmak durumundaydılar.

Askerlerin savaş anısı diye birçok küçük nesneyi saklama alışkanlıkları vardı; bunlar, Alman Kara Kuvvetleri'ni kurgulamamız ve bilgimizi artırmamız konusunda çok yardımcı oluyorlardı. Alanda hangi birliklerin bulunduklarının belirlenmesi için talimatların, şeritlerin, düğmelerin toplanması önemliydi. Ölen askerlerin üzerlerinden çıkan mektuplar da, ülkelerindeki kentlerde bulunan askeri hedeflerin bombalanmasının sonuçları konusunda yararlı bilgi sağlayabilirlerdi.

Alman Kara Kuvvetleri'nin örgütlenmesinin epey büyük bir resmi vardı; derslerde bize aktarılan bilgilerin ve konuların en çekici bölümüydü; bunları ezberlemek zorundaydık.

Sonunda üstegmen ve yüzbaşı olan Intelligence Corps elemanları Kara Kuvvetleri'ne katılırlar ve İstihbarat Subayı olarak görevlendirilirlerdi. Genelkurmayın olağan bir parçasıydılar.

Intelligence Corps'un değişik düzeylerdeki derslerine katılarak adanıklı çok şey öğrenilirdi. Eğitim döneminin sonuna doğru, eğitimimizin son ve en güç dönemini geçirmek üzere Derbyshire'daki Matlock'a gönderildik.

Matlock, yüzyılın başlarında şaşaalı günlerini yaşamış olan bir kaplıca beldesiydi. O dönemin lüks ve görkemine göre planlanmış anıtsal otellerden birine yerleştirildik; mükellef banyolarıyla uzun süredir unuttuğumuz konforun bir bölümünü bize sunuyordu.

Günler geçtikçe üzerimizdeki baskı artıyordu; zihinsel yük çok ağırdı. Derslerin sonuna doğru, savaş koşullarındaki tepkilerimizi sınamak üzere bir savaş oyunu uygulandı. Yüksek sesler, tüfek ateşi ve makineli tüfek cayırtısı altında, susuz ve yiyeceksiz olarak bize verilen görevleri yerine getirecek, kafası karışık motosikletli kuryelerin getirdikleri karışık ve çelişkili emirleri çözecektik.

Matlock'daki eğitim dört hafta sürdü. Birkaç tane içtikten sonra insanı uyuşturan keskin bir zehir olan Bass No 1 birayı öğrendim. Bu arada yerel otobüste biletiçi gibi çalışan İrlandalı bir kızla da tanıştım. Hoş bir kızdı ve kolaylıkla birlikte olunabiliyordu; askerlerle konuşmayı ve dans etmeyi seviyordu. Çok dikkatlice dinlediğini de fark ettim.

Düşmanın casusluk yöntemlerine ilişkin dersleri yeni görmüş benim ve arkadaşlarım için konuşmalarımıza gösterdiği ilginin nedenini anlamak çok zaman almadı; biraz yakından izledikten sonra, onun da üyesi olduğu bir casusluk şebekesini açığa çıkardık. Personelin yerleştirildiği otelde santralde çalışan, bu nedenle de ondan çok daha çoğunu duymuş olması gereken suç ortağıyla birlikte tutuklandılar.

Afrika Cephesi'ne gönderilmek üzere Winchester'a döndük. Yazlık donanım zaten dağıtılmıştı ve her an gönderilmeyi bekliyorduk ki, bir sabah, karnımın alt tarafında şiddetli bir ağrıya uyandım. Böbrek taşı ağrısı olduğunu hemen anladım. Londra'da bombardıman sırasında bir gece de aynı dayanılmaz ağrıyı çekmiştim.

Röntgenleri inceleyen doktor, hemen bir ameliyata gerek olmadığını ama ağrı kesildikten sonra böbreğimdeki taşı aldırمام gerektiğini söyledi. Winchester'dan birkaç kilometre uzaktaki büyük bir hastaneye gönderildim. Cankurtaranda giderken, bir kez daha yeni arkadaşlarımdan ayrılmakta olduğumu hissettim. Bensiz gideceklerdi ve ben başka bir zaman tek başıma gidecektim.

Bir buçuk yıl geçti ve Kahire'de görevlendirildim. Bir gece, sıcağın ve aşırı çalışmadan sersemlemiş olarak konakladığım yere giderken, ayağı eğri büğrü taşlara takılan bir çavuşa tosladım. Birbirimize baktık ve yüzümüzde bir tanıma ışığı yandı. Ben hastaneye giderken Afrika'nın yolunu tutan Winchester grubundaki arkadaşlarımdan biriydi. Bizim Sahra Güvenlik bölümünün çöldeki ilk görevinin öyküsünü anlattı. Üsse sadece beş kişi geri dönebilmişti. On iki kişilik gruptan yedisi, kumandan olan üstegmen dâhil kayıptı. Esir miydiler, ölmüşler miydi, kimse bilmiyordu.

Winchester'daki hastanede birçok incelemeden geçtim. Böbreğimdeki taş yerindeydi; ama idrar yoluna iyice gömülüydü. Çok küçüktü ve alınması çok zordu. Günde altı litre su içmem ve ip atlamam talimatıyla bir süre

taburcu edildim. Düzenli olarak hastaneye bilgi verecektim. Sık sık ağrı geliyor ama uzun sürmüyordu. O sırada Winchester'daki Sahra Güvenlik bölümünde görevlendirildim. Denizaşırı gönderilemiyordum; çünkü acil olarak ameliyat gerektiğinde, zaten Afrika Cephesi'nde yaralananlardan ötürü yeterince işi olan Kahire'deki hastaneye yeni bir yük olacaktım.

İngiltere'deki askeri hastanelerin işi kolaydı; askerler ya fitiktan ya da apandisitten ameliyat oluyorlardı. Winchester yakınındaki hastanenin acil servisinin hasta listesini artırmak için Intelligence Corps Depot'daki motorkros eğitiminde bacağı ve kolu kırılanlar da düzenli olarak buraya gönderiliyorlardı.

Kentin yukarı kesimindeki eski bir evde yerleşmiş olan Winchester bölümünün faaliyeti, çevrede konuşlanmış birliklerin aldıkları güvenlik önlemlerinin denetlenmesini içeriyordu. Sık sık da, geceleri, bu limanlar hava saldırısına uğradıklarında, düşman ajanlarının ışıkla önemli hedeflerin yerlerini gösterip göstermediklerini öğrenmek üzere Portsmouth ya da Southampton'a motosikletli devriye olarak gidiyorduk.

Bombardmanın çok şiddetli olduğu bir gece motosikletim bozuldu. Bu tür işlerde çok beceriksizdim; ancak bu kez ıslanan karbüratör yaşamımı kurtardı. Devriyenin toplanma yeri, motosikletimin bozulduğu yerden birkaç yüz metre ötedeydi. Önce kısa bir ısıklık sesi, ardından da şiddetli bir çatırtı duyuldu. Ayağımın altındaki toprak kaydı. Bomba toplanacağımız yerin tam tepesine düşmüştü. Bereket henüz kimse yoktu; ben bile yoktum.

Hastaneye gele gide, sonunda ameliyattan kurtulamadım. Şanslıydım; operatör Harley Street'tendi.¹⁶ Taş o kadar küçüktü ki, zar zor belirlenebildi. Ameliyat uzun sürdü; taş alındığında, bel kemiğine yapılan anestezinin etkisi neredeyse geçmek üzereydi. Epey sarsılmıştım ve izleyen birkaç gün durumum kritikti.

Eşime haber verilmişti; yatağımın yanında onu görmeyi hiç beklemiyordum. Düşündüğümünden daha uzun süre hastanede kaldım ve Henley-on-Thames'da bir nekahethanede üç hafta kaldıktan sonra eve gitme izni aldım.

Bu cennet yuvasını hep hatırlarım. Bize verdikleri konut çok güzel bir parkın ortasındaydı. Yemekten sonra oturduğumuz büyük odanın

16 Londra'da genellikle çok sayıda uzman doktor ve cerrahın bulunduğu cadde -çn.

cumbasından neredeyse burnumuzun dibindeki otları yiyen geyikleri ve yavrularını izleyebiliyorduk.

Bize yerel ailelerden genç, gönüllü ve sevimli hastabakıcılar bakıyorlardı. Kimi sert askeri hastabakıcılar ve demir yumruklu disiplini olan başhemsire de yok değildi. Bu cennet yuvasının insanı güçsüzleştiren ortamında, gençliğimizin dizginlenemeyen canlılığıyla sağlığınıza kavuştuk.

Çok kısa bir ev izninden sonra Winchester'daki eğitim merkezine döndüm. Burası ıssız bir çöl gibiydi. Arkadaşlarımdan hepsi çoktan gitmişlerdi. Bir başka grup alınmış, eğitilmiş ve denizaşırı gönderilmişti ve yeni gelecek olanlar beklenmekteydi.

Hala kendimi güçsüz hissediyordum ve iç karartan bu ortama dayanacak durumda değildim. Muhafız Alayı'nın önceki başçavuşlarının yerlerini de yenileri almıştı. Tanıdığım tek başçavuş kalmıştı; o da kantinden sorumluydu.

Sabahın birinde, yatakhanedeki yataklardan birine uzanmış, bozuk moralimin tutsağı olmuştum ki, ansızın yeni başçavuşla karşı karşıya geldim. Boyu posu yerinde bir askerdirdi. Sert ifadesini, aydınlık, çukura kaçmış gözleri yumuşatıyordu.

Sert sert bakarak, "nerede olduğunu sanıyorsun onbaşı, "izinde misin?" dedi, "Hemen ayağa kalk, bir süpürge kap ve bu domuz ahırını temizle."

Hemen yerimden doğruldum ve söyleneni yaptım.

O akşam, kantinde bir masada, pek lezzetli gelmeyen bir bardak bira önümde oturmaktaydım ki, başçavuş içeri girdi. Herkes ayağa fırlayarak esas duruşa geçti. "Rahat" dedikten sonra bana doğru geldi. "Kusura bakma onbaşı" dedi, "hastaneden yeni çıktığını, ev izninden dönüğünü bilmiyordum. Bundan sonra hafif işleri yapacaksın. Oturduğum yere göz kulak olabilirsin."

Kibarca gülümsedi, iyi akşamlar dileyerek çıktı gitti. Çok yakın dost olduk. Rahatça ciddi konuların konuşulabileceği aydın ve akıllı bir adamdı. Kendi adalet duygusu doğrultusunda askerlerinden saygı ve bağlılık bekliyor, kör bir askeri disiplin yerine yardımcı olmayı yeğliyordu. Kaldığı yeri tertemiz tutmayı büyük bir gururla üstlenmiştim.

Birkaç hafta Eğitim Merkezi'nde kaldım, gücümü topladıktan sonra da yeniden Winchester kesiminde görevlendirildim ve başçavuşluğa terfi ettim. Bölümün yönetiminden sorumluydum.

Motosiklet kullanmaktan azat edilmiştim; karnımdaki uzun yaranın gerilmemesi gerektiği hastanedeki doktorun görüşüydü. Bu engelin beni hiç rahatsız etmediğini söylemeliyim. Motosikleti kesinlikle sevmiyordum.

Türkiye'nin bizim yanımda savaşa gireceğine ilişkin söylentiler vardı; bu koşullarda bir subay olarak daha yararlı olacağımı düşündüğüm bir komisyona başvurdum.

Kısa süre sonra fiili hizmete dönmem gerekti; bizim büroya bir bildirim iletilmişti: Olabildiğince çabuk Londra'dan çok uzakta olmayan çok gizli bir istihbarat birimine gidecektim. Ertesi gün oradaydım; bir binbaşı benimle görüştü. Açıkladığına göre, ana dilim Fransızca olduğundan, Direniş ile bağlantı kurmak üzere paraşütle Fransa'ya indirilecek olası adaylar arasına seçilmiştim.

Verilen Fransızca testte başarılı bulundum. Ancak hiç zaman yitirmeden yoğun bir paraşüt kursuna katılmam gerekiyordu. Ayrılırken binbaşı dedi ki: "Görünüşüne bakarak sana A1⁷ verdim."

"Özür dilerim efendim" dedim, "birkaç ay önce bir ameliyat geçirdim ve hâlâ B5⁷teyim. Karnımdaki yara daha tamamıyla iyileşmedi."

Binbaşı kaşlarını çattı, yüzü biraz karardı. "O zaman yapacak bir şey yok çavuş" dedi, "seni paraşütle atıp da yarayı yeniden açamayız. İşimize yaramazsın. Birkaç ay sonra yeniden konuşuruz."

Selam vererek yanından ayrıldım. Doğrusunu söylemek gerekirse geri gönderilmiş olmama üzülmemiştım. Hastanede kalmış olmam ve sonraki kötü sağlık durumum istekliliğimi azaltmıştı. Görevin beni heyecanlandırması kadar kendimi tehlikeye atmaktan da çekinmiştim.

Başkalarıyla birlikte olmayı seviyordum ve grup bağımlısı olmuş-tum.

Winchester'daki bölümüme döndüm. Aradan birkaç hafta geçti; Depot'nun komutanı albayın yaptığı son bir görüşmeden sonra rütbem teğmenliğe yükseltildi.

17 İngiliz ordusunda kullanılan bir görev sıralaması -çn.

Oxford'daki subaylara yönelik istihbarat kursuna katılmam gerekiyordu. Daha önce hiç Oxford'da bulunmamıştım ve kendine özgü ortamından hemen etkilendim. Kursları Oriel College'deydi; Pembroke'a yerleştirilmiştim.

Subay kursu bir akademiden daha çok askeri bir kurumdu. Britanya İmparatorluğu'nun bu iş için en uygun elemanlarıyla tanıştım ve dost oldum. Sanki askerlik bilimi üzerine bir entelektüel toplantıydı.

Önemli ve gizli bilgileri akılda tutmaya çalışmanın zihinsel gerginliği çok ağırdı.

Winchester'a döndüm ve kısa süre sonra grubumuza gemiye binmeye hazır olmamız talimatı geldi.

Bu arada evden bir telgraf aldım. Annem ölmek üzereydi. Akciğer kanseriydi ve son altı aydır durumunu biliyordum; kaygım, o ölüm döşeğindeyken uzaklarda olmamdı.

Emir subayını görmeye gittim. "Sen her an gidebilecekler listesinde-sin" dedi, ama belki gidip anneni görecektir zamanın olabilir. Sana üç gün izin veriyorum. Ancak hemen göreve çıkmak istenirse sana telgraf gönderirim."

Gittiğimde annem ölmüştü. Oraya ulaşmamdan birkaç saat önce zayıf olan kalbi durmuştu. Acı çekmemişti. Onu Blackpool'daki mezarlığa gömdük.

Zavallı annem, İngiltere'de yaşamaya hiç alışamamıştı; St. Anne's'te, yaşadığımız yerden çok uzakta olmayan küçük mezarlıkta yürüdüğümüzde sık sık "buraya gömülmek istemiyorum" derdi, "tanıdığım herkese öyle uzak ki."

Oxford'a döndüğümde grubum hâlâ oradaydı.

İki gün sonra Londra'daki Intelligence Corps'un Yüksek Komutası'ndan bir talimat aldım. Gecikmeksizin oraya gitmem isteniliyordu. Ertesi sabah oradaydım.

"Çok gizli askeri bilgiler içeren bir kitapçığı Türkçeye çevirmeni istiyoruz; bu konuda sadece Intelligence Corps elemanlarına güvenilebilir. Bunu yapabilir misin?"

Sırtımdan soğuk ter aktığını duyumsadım. Broşür, birçok bomba uzmanının canı pahasına etkisizleştirilen Alman zaman ayarlı bombalarının imha edilmesi üzerine bir elkitabıydı.

Büyük bir olasılıkla teknik terimleri Türkçeye çeviremeyecektim; sözlükte bile yer almıyorlardı.

Generale, “bu bilgi hangi seviyeye kadar açıklanabilir?” diye sordum.

“Çavuştan yüzbaşıya kadar olan askerler için hazırlandı. Konuşma dili yeterlidir” dedi.

“O zaman elimden geleni yapacağım” dedim.

Türkçede karşılığı olmayan her karmaşık aletin işlevlerini konuşma diline çevirerek bu işi kıvırabileceğimi düşünüyordum. Değerli kitapçığı ceketimin iç cebine koyarak Oxford’a geldim ve hemen çalışmaya başladım. İş bitirmem neredeyse iki ayımı aldı.

Londra’dan döndükten birkaç gün sonra Oxford’daki kurs grubum ayrıldı. Görünen, arkadaşlarımdan hep ayrılmak zorunda kalacağımdı. Benimle birlikte Oxford’daki kursu bitirenlerden ancak birini savaştan sonra görebildim. Olağanüstü bir orgcuydu ve kolejdeki şapelde çok iyi çaldığı Bach ya da Haydın’ı dinleyerek ona eşlik ederdim.

Aradan çok geçmeden, Oxford’dan ayrılanların bulunduğu konvoyun büyük bölümünün Atlas Okyanusu’nda torpillendiklerini duyduk.

Londra’daki Yüksek Komuta’ya yaptığım işi vermeye gittim. Yüksek rütbeli subayların bulunduğu bir kurula alındım ve bu tür görevleri yapmak için Genel Karargâh’ta kalmayı isteyip istemediğim açıkça soruldu. Askeri bir saygı göstererek isteğimin denizaşırı aktif görevlerdeki arkadaşlarıma katılmak olduğunu söyledim.

Çeviri işiyle uğraşırken Oxford’da benimle birlikte kalan eşime Londra’daki görüşmeyi anlattığımda, bir kez daha ne kadar olağanüstü biri olduğunu gösterdi. “İngiltere’de kalmak istemediğini söyleyerek iyi yapmışsın” dedi, “yaşamın boyunca geride kalmış olmaktan mutsuz olacaktın.”

Sonunda o gün geldi. Glasgow’dan ayrılacak olan bir konvoyla katılacaktım. Oxford’daki tren platformunda eşimle vedalaştım. Tren istasyondan ayrılırken pencereden ona baktığımda, taş gibi ileriye bakmakta olduğunu gördüm.

Soğuk bir Ocak sabahı, Glasgow’dan ayrılmayı beklerken, *Sibajak* adlı geminin üst güvertesindeki oturma salonunun camlarını şiddetli bir yağmur dövmekteydi. Yan yana demirlemiş gemilerin uzun, koyu yığını,

sisin içinde beliren kentin çizgilerini neredeyse tamamen görünmez yapılmaktaydı.

Gemiye bindirilen birliklerdeki subayların hepsi büyük dikdörtgen salonda toplandılar; küçük masaların çevresine ya da duvarlar boyunca yerleştirilmiş rahat koltuklara oturmuşlardı. Eve yazdığımız, üzerinde tarih ve nerede yazıldığına ilişkin hiçbir belirti olmayan son mektuplarımız posta görevlisine verildiler.

Geminin nereye gittiği bilinmiyordu. Çok az konuşuluyordu; bekleyiş egemendi. İngiltere'den ayrılmam, yaşamımın bir bölümünü kapadığım gibi garip bir duyguya kapılmama neden oldu. Belki de dönüşü olmayan bir bilinmeyene yolculuk bana acı vermiyordu; alınyazısı duygusu her yanıma yayılıyordu.

Gemi belli belirsiz sarsıldı. Masaların üzerindeki bardak ve şişeler şangırdadılar. Gemi yavaşça hareket etmeye başladı. Sanki her şey bir düştü olur gibiydi. İçinde bulunduğumuz büyük yolcu gemisi epey konforluydu. Barış zamanında, Rotterdam limanı ile Endonezya arasında yolcu ve yük gemisi olarak çalışmaktaymış.

Gemide çalışanlar Malaylıydılar; kısa boylu, esmer insanlar. Yemek saatleri, çok melodik, hoş bir sesi olan bir arp çalınarak duyuruluyordu. Geminin kapasitesi 18.000 tondur. İçinde 2000 kişi, sahra silahları, cephanesi ve başka malzemeler vardı. Subaylar, birinci ve ikinci sınıf yolcu kamaralarında yatıyorlardı. Askerler de değişik seviyedeki güvertelere yerleştirilmişlerdi; kimileri de koğuşlarda ve dua odasında idiler.

Gemideki alaylardan hiç birinden olmadığımın ayrıcalıklıydım; benim durumumdaki bir başka subayla birinci güvertede iki kişilik, ranzalı bir kamarayı paylaşıyordum.

Geminin ayrıldığı akşam hepimiz bir şeyler içmek üzere salonda toplandık. Ortam oldukça sıcaktı; sağdan soldan kahkahalar yükseliyordu. Belki bir an için, üzüntüyle geride bıraktıklarımızı düşündüğümüzde askerlik koşullarının gerçeğine döndük.

Hava açıktı; açık gökyüzünde parıldayan güneş yükselmişti. Koyu yeşil okyanusta, beyaz kepli dalgalar, görülebilen her yerde suyun üstünü benekleyen sayısız geminin gövdesine çarparak kırılıyorlardı. Büyük han-

tal gemiler konvoyun ortasında peş peşe sıralanmışlardı; resim gibi güzel donanmanın değişik gövdelerden oluşan öteki gemileri de çevrede dört dönüyorlardı. Küçük gemilerle arayı açmamak için yavaş ilerleniyordu.

Hızlı üç torpido hantal gemiler yığınının çevresinde gidip geliyorlar, doğru açılarla dönerek arkalarında kristal saydamlığında beyaz köpükler bırakıyorlardı. Uzaklarda iki kruvazör vardı. Biri konvoyun arkasındaydı, öteki de öbür yanda, öndeki, torpidolara sürekli ışıkla sinyal gönderiyordu.

Dondurucu bir soğuk vardı. İğneleyen hava uyuşmuş zihnimdeki geçmek bilmeyen acıları dağıtıyordu.

Glasgow'dan ayrıldıktan sonra konvoy, yılın o ayında kargaşanın sürdüğü açık denizde düşman denizaltılarının faaliyetlerinden kaçınmak umuduyla burnunu Kuzey Atlantik'e çevirmişti.

Bir gece şiddetli bir fırtınaya yakalandık ve batma tehlikesi atlattık. Geminin tam yüklü olmadığı ve yükün de iyi dengelenmediği anlaşıyordu. Dalgalar kanatlardan çarptıkça gemi yan yatıyordu. Mobilyalar devrildi, geminin duvarlarına çarparak kırıldı; yemek salonundaki bardaklar ve tabaklar tuzla buz oldu. Gemi yan yattığında kötü çatırtılar duyuldu; yenden dengeye gelmesi çok uzun sürdü. Alabora olmamış olmamız bir şanstı.

Ertesi gün geminin mürettebatı gece ne olduğu konusunda hiçbir yorum yapmadı; ama sonuç çıkarmak hiç de zor değildi: Yakayı zor kurtarmıştık.

Gemide yapacak belirli bir görevim yoktu; askerlerin komutanı olan albay değişik güvenlik önlemleri üzerine askerlerle konuşmamı, savaş meydanında karşılaşacakları düşman birliklerinin özellikleri konusunda olabildiğince bilgi edinmelerini sağlamamı istedi.

Değişik güvertelerde, askerlerin yerleştirildikleri koğuşlar arasında mekik dokumaya başladım. Subayların kamaralarının bulunduğu üst güverte, deniz seviyesinin altında olduğu bilinen ve torpido isabeti alındığında kurtulma olanağı olmayan alt güverteye göre daha az korkutucuydu.

Askerlerin bulundukları yerlerdeki yüksek moral gösterisine ve alışıldık şakaları izleyen kahkahalara karşın herkesin kafasında aynı düşüncenin olduğunu düşündüm. Atlantik'in buz gibi suyuna ister üst güvertedeki subaylar, ister koğuşlardaki erler, kim düşerse düşsün mut-

lu sonuçlanacak bir durum söz konusu olmayacak, birkaç dakika içinde donarak ölecekti.

Askerleri uyanık tutmak için zaman zaman alarm veriliyordu: Birbiri peşi sıra, insanın kanını donduran düdük sesleri. O zaman can yelekleri doğru düğümlenerek köprüde, cankurtaran sandallarının önünde belirlenen yerlere koşuyordu. İstenildiği kadar cankurtaran sandalı yoktu; o nedenle de içimizden kaçının bu sandallarda yer bulacağını hesap etmeye kalkışmamak çok daha iyiydi.

Hava giderek düzeliyordu; deniz neredeyse sakinleşmişti.

Birkaç saat için Lagos'a uğradık; ama inemediğimizden limanın açığından bakmakla yetindik; Cape Town'a doğru yolumuza devam ettik.

Okyanus artık lacivert suyun sonsuzca uzandığı bir güzellikteydi. Gündüzleri, sık sık çok küçük yelkenliler gibi suyun üzerinde kayan notilus¹⁸ kabukları görüyorduk. Uçan balık sürüleri, ansızın geminin köprüsüne çıkmak üzere sudan sıçırıyorlar, gümüşü bulutlar gibi parıldıyorlardı. Zaman zaman çok uzaklarda suyun dışına buhar püskürten fiskiyeler seçiyorduk. Balina oldukları söylenmişti; ama göremedik.

Gece uzun süre köprüde kalıyorduk. Tam bir karanlıkta, gökyüzünün parlak yıldızlarla süslü örtüsü bize o kadar yakın görünüyordu ki, elimizi uzatsak dokunabilecektik.

Fosforlu planktonların ışıldayan izi gemiyi kuyruklu yıldız gibi izliyordu. Kapkaranlık suyun yıldızlı gökyüzüyle birleşmesi, sanki uzaya gidiliyormuş gibi bir izlenim, tüm düşünceleri ortadan kaldıran uyuşturucu bir duygu veriyordu.

Ekvatoru geçtik ve gemide bir eğlence düzenlendi. Kaptan hepimize birer diploma verdi. Moraller yüksek tutulmaya çalışılıyor ve üstesinden de geliniyordu. Gemide kolaylıkla dostluklar kurulmuş, gruplar oluşturulmuştu.

Benim özel grubumda, gece yıldızlar hakkında her şeyi anlatan Cambridge Üniversitesi'nden genç bir öğretim üyesi, kamara arkadaşım, Malezya'daki kauçuk plantasyonunu nasıl işlettiğini anlatan bir İskoç, her

¹⁸ Ahtapot ve kalamar gibi, yumuşakçaların kafadanbacaklılar sınıfındandır; ancak notilusların iki yerine dört solungacı ve genellikle 15-20 cm çapında, sarmal biçimde kıvrılmış kabukları vardır –çn.

zaman gülmeye ya da kavgaya hazır neşeli bir İrlandalı ve sağlık subayı binbaşı vardı.

Manchester'da doğmuştu ve Lancashire'lıların bütün sıcakkanlılığına sahipti. Açık saçık fıkralar anlatmayı severdi; gözleri neşeyle parıldar, ilk gülen de kendisi olurdu. Bunları anlatırken, ordunun verdiği kendisine epey dar gelen kısa pantolonun kemerinin üzerinde kalan yuvarlak göbeği mutluluktan hoplardı.

Bir gece bizi resmi bir danışma toplantısına çağırdı. Çözülmesi gereken çetrefil bir sorun vardı ve ciddi biçimde tartışılması gerekiyordu. Cape Town'a yaklaşmaktaydık ve konu ivedilik kazanmaktaydı. Sorun şuydu: Askerler Cape Town'a inmeden önce kondom verilmeli miydi, verilmemeli miydi? Verilmezse, altı haftalık perhizden sonra limanın düşük mahallelerini istila edecek askerler geri geldiklerinde cinsel hastalıkların yayılma tehlikesi vardı. Ancak bu çapkın nesneler genç savaşıtlara verildiğinde de, böyle resmi bir davranışın cinsel ilişkiyi özendirmek gibi algılanması söz konusuydu. Bu sorun üzerine epey kafa yorduktan sonra bu koruyucuların verilmemesine karar verdik.

Her İngiliz'in zihninin karanlık bir köşesinde, her zaman ya da neredeyse her zaman açığa çıkan, İncil'in unutulmayan bir emri gizlidir.

Bu garip durum aklına geldiğinde, bizim sağlık subayı binlerce lastik koruyucuyu nereden bulacaktı da, iki bin sağlıklı adama verecekti diye zaman zaman hâlâ düşünürüm. Acaba bu "savaş malzemesi" koğuşlardaki cephane kutularının altına mı sıkıştırılmıştı?

Sonunda Cape Town'a geldik.

Mavi gökyüzünün altında ışınları yansıtarak parıldayan o güzel koyun görünüşü, Masa Dağı'nın o beklenmeyen küteselliği nefes kesen bir gösteriydi. Suyun üzerinde, yelkenlerini açmış bir küçük kayak sürüşü kayıp gidiyordu. Bütün görünüm öylesine dingindi ki, tamamıyla farklı bir dünyaya ineceğimiz duygusuna kapıldık. Her zaman yaz krallığında savaşın acısı bilinmiyordu.

Karaya çıktık ve kentin beş-altı kilometre dışında, en gözde plajının çok uzağında olmayan bir transit kampına götürüldük. Kent ile varoşlar arasında gidip gelen küçük bir tren vardı. Platformun sonunda dizi dizi

sıra duruyordu; kimilerinin üzerinde bir yazı vardı: “Sadece beyazlara mahsustur.”

Yeni yerlerimize yerleşir yerleşmez kente giderek bir gece kulübünde eğlenmeye karar verdik. Kentteki gece kulüplerinin hepsinin özel kurumlar olduğu konusunda bilgilendirilmemiz gecikmedi: Subaylar girebilirlerdi; ama içki verilmezdi. Kulüp üyeleri kendi şişelerini birlikte getirmek zorundaydılar.

Epey düş kırıklığına uğramıştık. Akşamın altısı olmuştu ve vazifesi- nas içki satan dükkânların hepsi kapanmıştı. Perişan bir halde, liman bölgesinden pek uzakta olmayan neredeyse bomboş sokaklarda yürüyorduk ki, ansızın orta yaşlarda, esmer, tıknaz birini gördük; gömleği kılı, güçlü kollarının üzerine kıvrılmış, kepenkleri yarı indirilmiş bakkal dükkânının önünde gecenin serinliğini soluyordu. Dükkânın üzerindeki levhayı okumak için başımı kaldırdım. Akdeniz içgüdüm beni yanıltmamıştı. Adam Yunanlıydı.

Birkaç adım atıp önünde durdum. “Hemşerim” dedim, Yunan dadımın bana öğrettiği sözcükleri kullanarak, “bize Tanrı adına bir şişe viski satamaz mısınız?”

Adamın yüzü mutlu, pımpirikli bir gülümsemeyle aydınlandı. Cape Town’daki bir İngiliz subayın kendi köyünün diliyle konuşması ona pek gerçek görünmemişti.

Şişeyi aldık; aslında iki şişe iyi cins viskimiz oldu.

Mısır’a gitmek için gemiye binmeden önce Cape Town’da neredeyse bir ay bekledik. Bizi İngiltere’den getiren büyük gemi, geri dönerken, limanın birkaç mil açığında torpillendi. Gemide asker bulunmuyordu ve mürettebatın neredeyse tamamı kurtulmuş görünüyordu.

Güney Afrika’da bekleme bir tatil gibiydi. Savaş unutulmuş, çevredeki kırsal alanı görme fırsatının keyfi çıkartılmakta, zaman zaman da, kimilerinin zihnine yerleştirildiği üzere, Afrika’nın asıl çekiciliğini oluşturan yabanıl ve bereketli bitki örtüsü keşfedilmekteydi.

Bir gece kampa dönmekte çok geç kalmıştım. Tren yoktu; boş yere taksi aramaktaydım. Bir tür motor onarım atölyesinin kapısını çaldım. Garajın üzerindeki kattaki bir pencerede ışık yandı ve kıvrıkcık saçlı bir siyahının yüzü belirdi. Kır saçları vardı.

Pek de nazik olmayan bir biçimde “uzaklaş” dedi, “dürüst insanları rahatsız etmek için çok geç oldu.”

Adama çok efendice seslenerek beni kampa götürecek bir taksiyi nasıl bulacağımı bilip bilmediğini sordum. Hiç beklenmedik biçimde sesi birden nazikleşti. “Hemen aşağıya geliyorum, efendim” dedi. Kısa bir süre sonra da kapı açıldı ve atölyeye girebildim.

“Beni bağışlamalısınız” dedi büyük bir saygıyla ve iyi bir İngilizceyle, “İngiliz subayı olduğunuzu fark etmedim; Güney Afrikalı olduğunuzu sandım. Sizi kampa ben götüreceğim. Saygıdeğer ve uygar insanlarsınız. Yemeklerinizde oğlum hizmet eder ve siyahlara insan gibi davranıldığını, hizmetleri için teşekkür edildiğini söyler.”

Yol boyunca uzun uzun konuştuk. Akıllı bir adamdı ve olağanüstü bir mantığı vardı. Taksi parasını kabul ettirmek için çok uğraşmam gerekti.

Alayın Mısır’a gitmek üzere kamptan ayrılacağı gün, siyah garsonlar, eşleri, çocukları ve bütün köy halkıyla yolumuza dizildiler. “Tanrı sizi korusun ve sağ salim evinize dönmenizi sağlasın” diye bağırıyorlardı.

Rıhtıma yanaşmış nefis bir beyaz gemi bizi bekliyordu. Barış zamanında, askerleri Hindistan’a götürmede kullanılan donanmanın yardımcı gemilerinden biriydi. Lüks bir yolcu gemisine benziyordu ve uygun bir rahatlık sağlayan donanım ve aletlerle donanmıştı.

Gemiye çıktıktan birkaç saat sonra demir aldık. Bu kez gideceğimiz yer gizli değildi; Mısır’a gidiyorduk.

Ertesi günün gecesi Durban’daki limana girdik ve iki gün orada kaldık. Kent, Cape Town’dan çok daha az çekiciydi ve bana epey çorak geldi. Durban’ın bu olumsuz imgesi bunca yıl canlı olarak belleğime yer etti. Belki de bana acı verdiğindendir.

Gemi demir attığında, bizi eğlenceli bir biçimde kente götürmek üzere bekleyen çekçekler uzun bir kuyruk oluşturmuşlardı. Çalışanlar atlar gibi koştura koştura çekçekleri çekiyorlar, iri yarı siyah bir kabile reisi de elindeki uzun devekuşu tüyüyle başlarına vuruyordu. Birkaç kuruş için atlar gibi koşuşturan bu alışılmadık insan türü bana çok derin bir aşağılanma duygusu verdi.

Durban'dan sonra, Süveyş Kanalı'nın ağzında, Kızıldeniz'deki Port Tevfik'e kadar başka bir limana girmedik. Hava çok güzel, geceler de çok açık olduğundan çok keyifli bir seyahat oldu; ama gene de telaşa kapılmadan olmazdı. Gece iki kez alarm sesiyle yatağımızdan fırladık. Anlaşılan bizi izleyen bir denizaltı vardı. Hiç refakatçi gemimiz yoktu. Kıç güvertede birkaç su bombası, sağda solda da birkaç silah vardı; ama işler kötüye giderse hiç şansımız olmadığı kanısındaydım. Gariptir ki, suya gömülme düşüncesi beni hiç endişelendirmedi. Deniz, Kuzey Atlantik'te olduğu gibi buz kuyusu değildi; yağ gibi düzdü ve insana büyük bir yüzme isteği veriyordu.

Port Tevfik'de karaya çıktık ve trenle Kahire'nin yolunu tuttuk. Sıcak bayıltıcıydı. Bir transit kampına gitmek üzere kentin altı kilometre kadar dışında durduk. O geceyi çadırda geçirdik. Çölün tam ortasındaydık ve acı bir soğuk vardı. Gündüzün o şiddetli sıcağından sonra böylesine düşük bir ısıya dayanmak çok zordu.

Ertesi gün, Kahire'deki Genel Karargâh'a bundan sonra nereye gideceğimi sordum. Kâğıtlarım daha gelmemişti.

İngiltere'den ayrılırken, eğer bizim tarafımızda savaşa girmeye karar verirse, irtibat subayı olarak Türkiye'ye gönderilmem olası görünüyordu. Ancak geçen süre içinde Türkiye tarafsız kalmaya karar vermiş, ben de özel bir görevim olmadan boşlukta kalmıştım; bu da, nereye gönderileceğime ilişkin kâğıtların gelmemiş olmasını açıklıyordu.

Böylece ortada kalmış olmama içerledim. Kara Kuvvetleri'nde belli bir grubun parçası olmak, arkadaşların olması ve kimin nereye gideceğinin bilinmesi önemlidir.

Karargâhta görevli teğmen elime bir form tutuşturdu ve "sizin için belli bir emir olmadığından, özel niteliklerinizi ve eğitiminizi sıralayarak bu formu doldurun; size uygun bir yer bulmaya çalışacağız" dedi.

Aldığım eğitimleri ve bildiğim dilleri belirterek soru kâğıdını doldurdum. Sansür işleriyle görevlendirileceğimden korkuyordum. Formu teğmene verdim. Yazanları okuduğunda, yüzünde ilgisinin arttığına ilişkin bir ifade belirdi. Okumayı bitirdiğinde gülerek dedi ki: "Sizi gökte ararken yerde bulduk. Size eldiven gibi uyacak bir istek geldi. İşte adres."

Bir taksiye bindim; Nil Nehri'nden çok uzakta olmayan bir bahçenin ortasında bulunan büyük bir villanın önüne geldik. "Merdivenlerden çıkın, efendim" dedi saygıyla, "binbaşınızı yukarıdaki odada bulacaksınız."

Büyük oda yarı karanlıktı. Sıcaktan ötürü storlar çekilmişti. Yönümü belirleyebilmek için bir an girişte durdum. Odanın sonundaki masada bir subay oturuyor, kimi kâğıtlara bakıyordu.

Onu seçmeden sesini duydum: "Victor, anasının gözü; ne halt etmeye buradasın?"

Hemen tanıdım. Binbaşı, Milano'da önemli bir tekstil kuruluşunun yöneticisi olan İskoç bir dostumdu. Santa Marta caddesindeki küçük bir jimnastik salonunda birlikte boks yapardık. Gerçekten de talihli bir karşılaşmaydı.

Dostumun başında bulunduğu bölüm, Kahire'deki Genel Karargâh'ın Siyasal İstihbarat Merkezi'nin parçasıydı.

Yüksek Komuta, yaptığımız işin çok yararsız olduğunu düşünürdü. Ayrı bir birimdik ve kendi subaylarımızla bağımsız olmanın tadını çıkarıyorduk. Dostumun yönetiminde bizden dört kişi vardı; ayrıca binbaşı ve bir düzine Intelligence Corps'tan çavuş. Bölümüm büyük çoğunluğu sivillerden oluşmaktaydı. Balkan ve Orta Avrupa ülkelerinden kadın ve erkeklerden oluşan ilginç bir örneklemdi.

Küçük gözleme ordumuzda Yunanlar, Bulgarlar, Yugoslavlar, Arnavutlar, Türkler, Romenler, Alman Yahudileri, İtalyan antifaşistleri ve Çekoslovakya'dan ordudan çıkarılmış subaylar bulunuyordu. Çoğunlukla Britanya Kara Kuvvetleri'ne bağlı birimlerden olan kimi Yahudi, kimi Filistinli diye adlandırılan elemanlar da vardı. Onlardan biri, Celile Denizi'nde [Taberiye Gölü] ilk kibutzun kurulmasına yardımcı olmuş bir öncü, genç bir Yugoslav'dı. Sonunda paraşütle Yugoslavya'ya indirilip orada iniş yapmış İngiliz pilotlara yardım etmek üzere bizim bölümden ayrılmıştı. Gözlemcilerden birçoğu da Mısır'da doğmuştu ve Yakındoğu'ya yayılmış etnik azınlıklardandılar; ancak çoğu, ülkeleri Naziler tarafından işgal edildiğinde Mısır'a sığınmış olanlardı.

O sıradaki siyasal gereksinmelerden ötürü sabah akşam Nazi egemenliği altındaki Balkan ülkelerinin radyolarıyla Romen ve Alman radyo yayınlarını dinliyorduk. Yayınlar, sonra daktiloya çekilip çevrilmek üzere

mumdan silindirlere kaydediliyordu. Bilgi derleme subayının işlevi, bu radyo istasyonlarında yayınlanan haber yığını arasında düşman sansürünün gözünden kaçmış olabilen stratejik ve siyasal açıdan önemli bilgileri bulup çıkarmak, aldatma amacıyla yayınlananlarla karşılaştırmak, böylece işgal altındaki ülkelerdeki durumun tam bir görünümünü elde edebilmektir.

Büyük sorumluluğu olan kafa yorucu bir işti. İnce eleyip sık dokumadan, olası bütün yansımaları gözden geçirmeden iletilemezdi. Bu ülkelerdeki siyasal durumun tam bir resmini elde edebilmek için, kimi sorumlu memurların Alman yetkililere ihanet etmeleri ya da yeni kısıtlayıcı önlemler gibi yerel yönetimlerde olabilecek değişikliklerin günü gününe izlenmesi gerekiyordu. Almanya'dan gönderilen kömür yetersiz olduğundan elektriklerin kesilmesi ya da aynı nedenden ötürü gıda maddelerinin karneye bağlanması vb uygulamaların da, Balkan ülkelerindeki durumun ve koşulların açıklığa kavuşturulması ve Almanların savaşı sürdürebilmeleri için ne gibi önlemler almaları gerektiğinin bilinmesi zorunluydu.

Bu tür bilgiler ayrıca uçaklarımız tarafından bu ülkelere atılan ya da halka gizlice dağıtılan propaganda broşürlerine de temel oluşturuyorlardı. İşimizin zorluğundan ötürü bizim bölümde katı askeri disiplin yoktu ve kimi zaman tembelliğin tadını çıkarmak için kendi aramızda çalıştığımız saatleri değiştirebilirdik.

Bizim bölüm gerçek bir küçük evrendi: Çeşitli dillerdeki gözlemcilerden her birinin anlatacağı uzun bir öyküsü vardı. Sığınmacılar, siyasal karşıtlar, artık ortada olmayan ordulardan ayrılmış askerler ve yaşamlarındaki değişikliklere bağlı olarak şu ya da bu nedenle dünyanın başka yerlerinden Kahire'ye gelenler...

Bizim bölümde, benimle aynı zamanda Konstantinopolis'te, "English High School for Boys"da okumuş bir Türk arkadaş buldum. Mısır'a sürgün edilen eski bir sultan ailesinin peşine takılarak Kahire'ye gelmişti.

Almanya bölümünde, Almanya'daki köklü ve ünlü bir Yahudi aileden gelen bir Mısır uzmanı çalışıyordu. Irkçılıktan ötürü Türkiye'ye göçen ve şimdi İstanbul'da Tıp Fakültesi'nin başında bulunan, Alman tıbbının önde gelenlerinden birinin kızı vardı.

Kadınli erkekli bu çalışmaya katılanların tamamı ortak bir düşmana karşı savaşta kendi üstlerine düşeni yapmak istiyorlardı.

Intelligence Corps'takilerin hepsi mükemmel insanlardı; yaşamlarının büyük bölümünü İngiltere dışında, yabancı ülkelerde sorumluluklar alarak geçirmiş yetenekli kişilerdi. Subay arkadaşlarım arasında Galli bir öğretim üyesi vardı; on dört biliyordu ve yenilerini öğrenmeye çalışıyordu. Öteki dillerin yanı sıra Çince, Sanskritçe, Ermenice biliyordu. Üstündeki üniformanın onda hiçbir değişiklik yaratmadığı kendi dünyasında yaşayan bir beyefendi.

Günün birinde, düzenli dinlemekte olduğumuz yayınların anlaşılabilirliğini ya da tamamıyla zayıfladıklarını fark ettik. Almanların, yayınladıkları ülkelerin dışında dinlenme olasılığını azaltmak için bu yayınların gücünü azalttıkları ağıktı. Bu durumun üstesinden gelecek bir yol bulmalıydık. Böyle bir olasılık hep öngörölmüş ve sorumlu bir albay, gözleme düzenimizi İstanbul'da sürdüröbilme olanaklarını araştırmak üzere bir süre önce Türkiye'ye gitmişti.

Türkiye, tarafsız olsa da, Türkiye'deki büyükelçiliklerinde ne Almanların ne de Amerikalıların dinleme düzenlemeleri kurmalarını engelliyordu. Bu bir tür diplomatik ayrıcalıktı.

Bölümün çalışmalarını örgötmek üzere İstanbul'a gitmeme karar verildi. 1943 sonbaharında Kahire'den ayrıldım. Türkiye'deki Büyük Britanya Büyökelçiliği'nde görevli sivil bir memurdum.

Yolculuk, Filistin ve Suriye üzerinden trenle yapılacaktı. Üç gün iznim vardı; o tarihlerde eşimin erkek kardeşinin yerleştiği Tel Aviv'de durmaya karar verdim.

Yüzyılın başında, düşlerini gerçekleştirmek üzere göçen kararlı idealistlerin yüreklerinin ve düşüncelerinin ötesinde bir ülke olarak İsrail daha ortalarda değildi. Yoğunluk sağlamak üzere kıyılarına yerleşmelerine izin verilen öncüler daha sonra geldiler. Ancak büyük bir Yahudi nüfus anlatılamaz zorluklar ve engeller sonrasında Filistin'e girmeyi başardı; oraya sığınmaktan ya da ölmekten başka seçenekleri olmayan, Nazi teröründen kaçan dışlanmış Yahudiler buraya aktığında da nüfus daha da arttı.

Yahudi olmamdan hiçbir zaman rahatsız olmadım. Şanslıydım; Yahudilerin Rusya, Polonya ya da Romanya'da, sonra da delice biçimde

Hitler'in Almanya'sında karşılaştıkları bağnaz antisemitizmle hiç yakın ilişkim olmamıştı.

Tel Aviv sokaklarında yürürken, çoğunun kökeni, dili ve adetleri benden farklı olduğu halde, soy nedeniyle yakın olduğumu duyumsadığım insanlar arasında bir tür coşku duydum. Bu çok derinlerde olan temel bir aidiyet duygusuydu.

Ana caddeye açılan ara sokaklardan birinde küçük bir tuhafiyeci dükkânına girdim. Türkiye'ye gitmek üzere Filistin'den ayrılırken giyeceğim sivil ceket için düğme almam gerekiyordu. Askeri üniforma içinde, gül pembesi batılı suratımın üzerindeki siperlikli keple Yahudi olduğumun apaçık belli olmadığını düşünmüyordum.

Dükkândaki yaşlı kadına, İngilizce olarak gereksinmemi söyledim. Belki Polonya ya da Romanya kökenli olan, altmış yaşlarındaki kadın kısa bir süre beni süzdü, sonra da İbranice "ama sen Yahudi'sin yüzbaşı, değil mi?" dedi.

Üniformamla çok gurur duyuyordum. Sadık bir bendesi olduğumu düşündüğüm Britanya İmparatorluğu'na hizmet etmekten gurur duyuyordum. Ancak yaşlı kadının sorusu içimi büyük bir coşkuyla doldurdu. Birden onunla aramda kan bağı olduğunu duyumsadım ve bu reddedilmiş, eziyet görmüş bu zavallı, dostluk dolu insanlar için sığınacak bir liman bulmanın önemini çok daha iyi kavradım. Bir Yahudi'nin her zaman hoş karşılanacağı ve kendisi olabileceği bir ülke...

Beni İzmit'ten İstanbul'a götürecek son feribotu yakalayarak şehre ulaştım. Türkiye'den ayrılalı on sekiz yıl olmuştu ve savaştan önceki kısa bir tatil sayılmazsa hiç dönmemiştim. Çevremde, gençliğimin seslerini dinliyordum.

Beni iskelede bekleyen bir Büyükelçilik görevlisiyle kalacağım otele gittik. Geç olmuştu; hâlâ açık lokantalardan birine akşam yemeğine gittik. Bizim masadan çok uzak olmayan bir masada, çok saygı gösterilen, kır saçlı seçkin bir beyefendi dikkatimi çekti: Bu Bay von Papen'di.

Baş düşmanlarımdan biriyle karşılaşmış olmak bana epey ürkütücü geldi. Üzerimdeki sivil giysiler etkiyi azaltsalar da, Almanlarla burun buruna oturmaya, kaynımın oturduğu apartmanın karşısındaki Alman Büyükelçiliği'ndeki Nazi bayrağını görmeye alışmam zaman aldı.

Akşam yemeğinde, tam karşımdaki masada, kocasıyla birlikte oturan kuzinlerimden birini görüverdim. Beni gördüğünde yüzü hayalet görmüş gibi bembeyaz oldu. Orduda olduğumu bildiğinden belki de çoktan öldüğümü düşünüyordu. Sessiz olması için bir işaret yaptım, sonra da telefon ederek durumu anlattım.

İstanbul, Lizbon gibi, savaşa katılan her ülkenin gizli servislerinin cirit atıkları bir yerd. İki tarafın da dört bir yanda, özellikle de kuşkulanan kişiler arasında casusları vardı. Otel ve lokantalarda çalışanlar ve etnik azınlıkların alt kesimleri arasında muhbirler bulunuyordu; ama en etkili ajanlar diplomatlar ve yüksek sosyete arasına gizlenmişlerdi.

Nazi işgalindeki Balkan ülkelerinden gelen bilgi her gün tarafımızdan eleniyor ve dikkatle çözümleniyordu. Sürekli en karmaşık dalaverelere ve ustaca sızmalara başvuruluyor, kandırma ve karşı kandırmalar gündemde oluyordu. Oyun tehlikeden uzak değildi; zaman zaman birileri sahneden yok oluyor, ortalık sessizliğe bürünüyordu.

Türkiye, 1943 yazının sonlarında geldiğimde güçlü bir biçimde Mihver'e doğru kayıyordu. O sırada savaş Alman ordularının lehine gelişmiş görünüyordu; Alman askeri akademilerinde eğitim görmüş Türk subaylarının büyük bir bölümünün görüşüne göre bunun nedeni Alman askerlerinin savaşa yatkın nitelikleriydi. İngiliz ve Amerikalılara da katlanılmaktaydı. Türkiye tarafsız bir ülkeydi ve ne olursa olsun Türkler ulusal saygınlıklarına çok düşkündüler; kimsenin onu hafife almasına izin veremezlerdi. Gene de ev sahiplerine gölge edilmemesi gereken epey zor bir zamandı.

Büyükelçilikteki gizli servisimizde, ben 1926'da ülkeden ayrıldıktan sonra Türkiye'de kalmış olan Britanya uyruklu kimi okul arkadaşlarımla yeniden ilişkiye geçtim. Gizli servisin başında, okuduğum okulda 1914-1918 öncesinde okumuş biri bulunuyordu. Çok değer verdiğim ellili yaşlarında biriydi. Harika bir atletti ve Birinci Savaş sonrasında ben okuldayken, her yıl düzenlenen Atletizm Oyunları'nda Eski Mezunlar kategorisinde 100 yardayı kazanacak kadar formdaydı.

Amacım konusunda düşman ajanlarına bir ipucu vermeden insanlarla ilişki kurmamda bu ülkede doğmuş olmak çok işime yaradı. Alman ve Müttefik ajanları yan yana geçiyorlar, sokaklarda birbirlerini izliyorlardı.

İzleme süreliydi ve halkın arasına giremeyenlerin açığa çıkmaları çok kolaydı; yaptıkları her hareket bilinirdi. Bense kentteki herkesi tanıyordum; niyetim konusunda hiçbir şey belli etmeden sokak ortasında durup yüzlerce kişiyle konuşabiliyordum. Gene de dikkatli davranmak gerekiyordu.

Değişik ülkelerin gizli servisleri üzerine yazılan çok sayıda kitapta genellikle sorun yüksek gizliliği olan plan ve belgelerin, en karmaşık koruma düzenlerini bilim kurgu yöntemleriyle etkisizleştiren özel ajanlar tarafından çalınması ya da daha basit olarak fotoğraflarının çekilmesidir. Bu tür başarıların sonucunun, en akıllı casuslara sahip ülke lehine savaşın hızla sonuçlanması olduğu anlaşılır. İçten olmak gerekirse, bu konular böylesine ilkel biçimde çözülmezler.

Çok gizli planlar çok az kişiye açıktır ve çok iyi korunurlar. Genel stratejiye ilişkin planlar, değişik silahlı kuvvetlerin başındakiler tarafından bilinir ve eylem için belirlenen birimlere son anda bildirilirler. Genel planın tamamını ise, olağan olarak, sadece devletin başındaki kişiyle iki ya da üç yüksek devlet görevlisi bilir. İstihbaratın olağan işlevi, sıkı bir gözlem ağı oluşturulması ve hedefler göz önüne alınarak bilgilerin ayrıntılı değerlendirilmesi, konuyla ilgili olası her türlü bilgi kanalına sızılması ve her yerden gelen parçalarla ortaya bir mozaik çıkartılması, böylece ne yapılması gerektiğinin tutarlı bir resminin biçimlendirilmesidir.

Kimi zaman, rastlantısal olarak, yeterince korunmamış önemli bir belge elde edilebilir. Kimi gizli bilgiyi kimi askeri ya da diplomatik personelin dikkatsizce ağzından kaçırması ve zararsız görünen dinleyiciler tarafından dikkatlice kaydedilmiş olması da olasıdır. Bilginin tamamının elde edilmesi çok ender olur; ama birçok kısa konuşma bir araya getirilebilir; yarım bilgileri birleştirebilmek için gerekli olan sabır ve özenli kurgulamadır.

İstanbul'da radyo dinleme istasyonu örgütlemek kolay bir iş değildi; ama benim ülkenin yerlisi olmak gibi bir avantajım vardı; istihdam edilen gözlemcilerin çoğunluğu etnik azınlıklardan olduğundan, ayıklama ve seçme konusunda da elverişli bir konumdaydım.

Dinleme istasyonu kentin birkaç kilometre dışındaydı. Her gün güçlü bir otomobil, sürücüsü ve korumayla birlikte gelir beni alırdı. Kentte dolaşırken de, gündüzleri kaldırımın ortasından, herkesin gözü önünde

yürümeye özen gösterirdim. Boş sokaklarda dolaşmak, güpegündüz olsa da güvenli değildi.

Dinleme istasyonundaki görevimin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'ne ait "Office of War Information" ile de bağlantılıydım ve bizim "Intelligence" ile ABD'ninki arasında irtibat subaylığı yapıyordum.

Nasıl biz Alman Büyükelçiliği'nde ne olup bittiği konusunda her zaman bilgi edinebiliyorduksak, Almanlar da bizim gizli servisimize sızmışlardı. En ustalık isteyen oyun, düşmana doğru bilgiden ayırt edilemeyecek nitelikte yanlış bilgi iletilmesiydi.

Almanlar, Yunanistan'daki Alman yanlısı siyasal partinin yandaşı gibi görünen ama gerçekte ülkelerini işgal eden Almanlardan nefret eden kimi Yunan daktilolar istihdam ediyorlardı. Onlardan düzenli rapor alıyorduk.

Günün birinde, ABD Büyükelçiliği'ne gönderilen gizli kodlanmış telgrafların, ertesi gün, düzgün olarak daktilo edilmiş ve şifreleri çözülmüş olarak Alman Büyükelçiliği'ndeki gizli servis ajanlarından birinin önüne gittiğini öğrendiğimizde çok şaşırmadık. Kuşkusuz, Büyükelçilikte bir köstebek vardı ve kim olduğunun bulunması zorunluydu.

Üzerinde "çok gizli" yazanlar dışındaki gizli iletiler, şifreleri çözüldükten sonra daktilo edilmek üzere orta yaşlı, güvenilir bir sekretere veriliyor, o da bunları ilgili dört daireye iletiyordu.

Bir gece, yanımda ABD Askeri İstihbaratı'ndan bir teğmenle birlikte ABD Büyükelçiliği'ne gittim. Yaşlı sekreterin daktilo masasının çekmecelerini incelerken bir yığın yeni kullanılmış karbon kâğıdı olduğunu gördük. Yeniydiler ve sadece o günün şifreli raporu yazılırken kullanılmışlardı. Sayfaları saydığımızda, her sayfa için beş karbon kâğıdı kullanılmış olduğunu gördük; oysa sadece dört kopyaya gerek vardı.

Yaşlı kadının ihanet ediyor olması pek olası değildi; neredeyse yirmi yıldır Büyükelçilikte çalışmaktaydı. Çok dikkatle sekreterin yakın arkadaşları arasında araştırmaya başladım. Etnik azınlıklardan birinden, iyi bir orta sınıf aileden geliyordu. Ancak acı öyküyü öğrenmem çok zaman almadı. Zavallı kadının erkek kardeşi bir Alman toplama kampındaydı. Gestapo ona şantaj yapmıştı ve o da olayı herkesten saklamıştı.

Belki de zaten ihanet etmiş olduğu için çok acı çekmekte olan talih-siz sekreteri uyandırmamak için her türlü özen gösterildi. Sırrını bildiğimizi hiçbir zaman öğrenmedi; artık aramızda değil, kendisine sonsuz barış diliyoruz; bu beklenmeyen olay sayesinde, bilmemeleri gerektiğini düşündükleri her türlü gizli bilgiyi Alman gizli servisine iletme olanağımız oldu.

Alman propaganda makinesi sinir savaşını mükemmel bir etkinlikte örgütlemişti. Yanlış bilgi yayılarak düşman askerlerinin ve direnişçilerin morallerini zayıflatmak Nazi savaş biçiminin çok güçlü bir silahıydı ve 1939-1945 savaşından önce de, savaş sırasında da üstünlük sağlamak amacıyla kullanılmıştı.

Dunquerque'deki çekilmeden sonra Müttefik Cephe'de görülen çözülme büyük ölçüde Almanlardan ve ajanlarından kaynaklanan usta işi bir keşmekeşin sonucuydu; ilerlemelerini engelleyen Müttefik direnişini bozmak için düzmece ve çelişkili bilgiler yaymışlardı.

Naziler daha savaştan önce İngiltere'de örgütlenmişlerdi; kafası karışık pasifistlerden, yıkıcı İrlandalılardan, ahmak yaşlı kadınlardan amaçlarına uygun malzemeyi derleyerek geniş bir ajan ağı ve çok sayıda ustalıkla propaganda aracı oluşturmuşlardı; akılcıca saptırılmış bilgilerle besleyerek Britanya halkının moralini zayıflatmayı amaçlıyorlardı.

İngiltere'nin, uçaksavar silahlarını olmamasından ötürü neredeyse hâlâ savunmasız olduğu savaşın ilk döneminde sivillere yönelik ayrım gözetmeyen bombalama, ulusun bu yıkıcı saldırılara karşı direnme isteği yükseltilerek etkisiz kılınmıştı. İngiltere, halkının kararlı ve inatçı gururu kendini göstermişti. Almanların, ordularının kazandığı zaferleri hemen kamuoyuna açıklayarak henüz savaşa katılmamış ülkelere yönelttikleri propagandaya ve sinir savaşına yönelttiğimiz karşı saldırıda Almanların itibarını yerle bir etmeye dönük hiçbir fırsatı atlamamaya özen göstermiştik.

1944 başında, Yunanistan bölümümüzdeki bir gözlemcinin Alman Büyükelçiliği'ndeki bir kâtiple çok yakın olduğunu öğrendim. Bu yakışıklı, Viyanalı genç adam, Viyana'daki keyifli yaşam üzerine konuşmak üzere sık sık bizim gözlemcinin evine geliyordu; yaşlı bir adam olan bizim gözlemci, gençliğinin en güzel günlerini Viyana'da geçirmişti. Benim de Viyana'da mutlu günlerim olduğundan, birlikte bir kadeh şarap içmek için kendimi

ona davet ettirdim. Kâtip benim kim olduğumu çok iyi bildiği halde bana karşı herhangi bir kötü duygu beslemiyor gibiydi; birbirimize hikâyeler anlatarak genellikle yaşam konusunda ortak birtakım görüşler geliştirdik.

Ondan alman elçiliğindeki genç Avusturyalıının Nazi Almanya'sına karşı bir sevgi beslemediğini ve onlardan biriymiş sayılmaktan ve bunun Almanya'nın olası bir yenilgisinde kendisi için tehlike oluşturmasından çok endişelendiğini anlamam fazla uzun sürmedi. Alman ordularının başlangıçtaki güçlerini son zamanlarda büyük ölçüde yitirdiklerinin farkındaydı.

Bu yeni bağlantım konusunu servisin Büyükelçilikteki öteki elemanlarıyla konuştum ve genç kâtime damdan düşercesine savaşın dışında kalacağı ve savaşı kazandığımızda Nazi olarak kendisine yöneltilebilecek herhangi bir misillemenden kurtulacağı Mısır'a kaçmayı önermeye karar verdik. Genç adam önerimizi kabul etti ve bir sabah Alman Büyükelçiliği'nden yok oldu.

Bu kaçışın bize bilmediğimiz bilgiler sağlayacağı düşünülebilir; ama amacımız çok farklıydı. Haberi ustaca yayarak Türk basınının bu olayı duyması sağlandı ve çok gürültü çıkarıldı; gazetecilerin canlı hayal güçlerine o kadar teşekkür borçluyuz ki, Büyükelçilik kâtibinin Alman Büyükelçiliği'nde gizli ajanlara ödeme yapmak için tutulan önemli bir miktar külçe altını alarak bizim tarafa geçtiği söylentileri aldı yürüdü.

Batmakta olan bir gemiyi önce fareler terk ederler. Bu olay, Almanların zafer bekleyişlerinin azaldığını gösteriyordu ve Almanların Türkiye'deki itibarları şiddetli bir darbe yemişti.

İstanbul'da görevlendirildikten bir süre sonra Balkan ülkelerindeki ajanlarımızdan Almanların Bulgaristan'daki hava alanlarına yüzlerce planör getirdikleri bilgisini aldık. Bundan düşmanın Türkiye topraklarını bir sıçrama taşı gibi kullanarak Yakınoğu'daki ordularımıza saldıracığı sonucunu çıkarmak hiç de zor değildi.

Ellerini kollarını sallayarak geçebilecekleri kanısında değildim; söz konusu haberin bir biçimde kamuya ulaşmasından birkaç gün sonra, Türkiye'nin savaşa katılmama kararlığını göstermek üzere önemli bir askeri güç gösterisi yapıldı. Asya yakasındaki birliklerin büyük bölümü deniz yoluyla, önemli hava alanlarının bulunduğu İstanbul'a getirildiler. Almanları niyetlerinden asıl caydıran da, bin kadar Rus paraşütcünün

Varna'ya indirilmesi ve limanı birkaç gün ellerinde tutmaları oldu. Buna Bulgar direnişçiler de büyük destek verdiler ve planörler hava alanlarında yanmaya başladılar.

İsteksiz Bulgaristan'ın Mihver'den çıkmaya ve savaştan çekilmeye karar vermesinin bu olayların bir sonucu olduğunu düşünüyorum. Haber gece geç saatlerde, başında gece gündüz birilerinin bulunduğu dinleme istasyonumuz tarafından duyuldu. Haberi anında, sıcağı sıcağına Londra'daki Savaş Bakanlığı'na ilettik.

İstanbul'da birkaç ay daha kaldıktan sonra bölümdeki arkadaşlarıma katılmak üzere Kahire'ye döndüm. Eylül 1945'ti.

Avrupa'da savaş bitmişti ve çok yakında terhis edilerek evimize dönmeyi bekliyorduk. İtalya'dan ayrılırken ortağımın ellerine bırakmış olduğum işimin ne durumda olduğunu görmek için Milano'ya gitmeyi çok istiyordum. Sonunda, günlük yaşamın bütün maddi sorunlarıyla birlikte sivil yaşama döneceğimi düşünüyordum.

Kahire'deki Genel Karargâh'ta, hava ulaşımından sorumlu subayı görmeye gittim. Çok kibar biriydi ve bana, bir askeri bölgeden bir başka askeri bölgeye uçakla gidebilmenin ancak görevle ilgili özel bir emir varsa mümkün olabileceğini anlattı. Elbette ki, kırmızı şeritli Genelkurmay subayları için istisna yapılmaktaydı; onların uçakla gidebilmek için bir gerekçe göstermeye gereksinimleri yoktu. Ona, elimde böyle bir emir olmadığını anlattım. Konuşmaya çok istekli olduğundan, Milano'ya uçmayı neden bu kadar çok istediğimi sordu. Mesleğimin Doğu antikaları olduğunu, değerli mallarımın hâlâ durup durmadığını öğrenmek istediğimi anlattım. Ağzımdan "Doğu antikaları" sözcüklerinin çıkmasıyla birlikte tombul yüzünde bir gülümseme peyda oldu. "Ben Doğu arkeolojisi konusunda çalışan bir öğretim üyesiyim" dedi ve böylece hemen ikimizin de sevdiği konular üzerinde sohbet etmeye başladık.

İkimiz de üzerimizdeki üniformaları çıkardığımızda, onun kendi ortamında ders vereceğini, benim de kendi galerimde istekli kimi müşterilere bilgi ve akıl vereceğimi gördüm.

Ayrılırken dedi ki: "Merak etme eski kurt, üst rütbelilerden biri yolculukla ilgili planını değiştirirse sana haber vereceğim."

İki gün geçmişti ki, dostum telefon etti: “Yarın saat yedide hava alanında ol.”

Bölümden uzaklaşmamda bir sorun yoktu; hepimiz büyük bir aileydik.

Uçak eski bir Dakota’ydı; pilot da Güney Afrikalıydı. İlk kez uçağa biniyordum. Savaşın önce uçakla seyahat pek enderdi. Uçağın kenarlarına yerleştirilmiş sert sıraların üzerinde altı yolcuyduk. Yanımda oturan Hava Kuvvetleri’nden bir Yeni Zelandalıydı. Milano’ya indiğimizde bir cip onu bekliyordu; beni de kente götürmek üzere arabasına aldı. Bu iyi bir fırsattı; çünkü başka türlü kente nasıl gideceğimi bilmiyordum. Benim için bir ulaşım ayarlanmamıştı.

Piazza San Babila’ya geldiğimizde, arabadan inmek istediğim Montenapoleone caddesinin girişine boş yere bakındım. Genç teğmene Milano’nun benim yaşadığım kent olduğunu anlatmışım; cipin sürücüsünü doğru dürüst yönlendiremediğim için çok rahatsız oldum. Geçen birine sormak zorunda kaldım.

Benim uzaklarda olduğum yıllar içinde, Montenapoleone’nin Corso Vittorio Emanuele ile dik açı yaptığı köşe budanmıştı; yol ağzı artık büyük bir meydan olmuştu.

Dükkanımın önünde cipten indim. Ortağım dükkânın arka tarafındaydı ve sokağı görmüyordu. Ansızın karşısına çıktığımda neredeyse heyecandan nefesi kesildi. Uzun bir süredir ortaklık ve sonra da yirmi yılı aşkın bir süre ortak kaldık.

Eşimin kız kardeşlerinden biri, kocası, oğlu ve kızıyla birlikte Milano’da yaşıyordu. Hiç beklemedikleri bir anda telefonda sesimi duyunca onlar da çok şaşırdılar. Nazi zulmünden, dağdaki sınırın dikenli tellerini geçerek kaçmışlar, İsviçre’ye sığınmışlar ve İtalya’ya kısa bir süre önce dönmüşlerdi. Yeğenim bisikletiyle beni almaya geldi. Bavulumu bisiklete yükledik ve yürüyerek eve gittik. Taksi yoktu.

Eylül 1945’de Milano’nun görünüşü acıydı. Kentin dört bir yanında içleri boş yarı yıkık binalar vardı; Naviglio Nehri üzerindeki çevre yolunun iki yanı da yıkık binalar ve büyük moloz yığınlarıyla doluydu. İnsanların solgun yüzleri, yollarda trafiğin neredeyse olmaması, caddelerin yanla-

rındaki o güzelim ağaçların kökleri, hepsi yoksunluğun uzun öyküsünü anlatıyorlardı.

Arkadaş çevremle yeniden ilişki kurdum: Berber, terzi, bitişikteki kırtasiye dükkânının sahibi. Artık kendimi evimde hissediyordum; yaşamımın –daha önce farklı bir yaşamım olduğunu unutturacak kadar kendimi özdeşleştirdiğim– askerlik dönemi sona ermiş bir sayfa gibi görünmeye başladı.

Tanıdığım ve sokakta rastladığım insanlar neşeyle “hoş geldin” diyorlardı. Üstümdeki üniforma onları rahatsız etmiyor gibiydi. Savaş bitmişti ve herkes savaşı unutmak istiyordu.

Bir sabah, Manzoni caddesinde tramvay bekliyordum; bulunduğum yerden pek uzak olmayan bir yerde, kendi kendine söylenen, kavruk, yaşlı, yoksul görünüşlü bir adam dikkatimi çekti. Ters ters bana bakıyordu. Üstümdeki üniformanın kafasını karıştırdığını düşündüm; ama sonradan benden hiç de hoşlanmadığını anladım. Birkaç dakika geçti; ayaklarını sürüyerek önüme geldi ve önüne bakarak geçerken Milano ağzıyla “Seni şeytan, evine git” diye homurdandığını duydum. Gülmemi zor tutarak aynı ağızla ve yüksek sesle yanıtladım: “Ben de isterim moruk, bıktım artık.”

Sonunda tramvay geldi ve gözümü dört açmam gerekiyordu; itiş kakış binerken yaşlı adamın yüzünü görebilmiş olmayı isterdim.

On günlük iznim göz açıp kapayıncaya kadar bitti. Kahire’ye geri dönmeliydim; ama Milano’da uçak bulmakta zorluk çektim. Yapabileceğim tek şey, atanan bir grup subayla birlikte Bari’ye gitmekti. Resmi görevli değildim; Milano’ya gökten düşmüştüm.

Bari’deki ulaşım sorumlusu binbaşı çetin cevizdi. Burnu büyük ve kabaydı. Beni, üç gün sonra İskenderiye’ye kalkacak yük gemisiyle Kahire’ye göndermek istiyordu. Bu işi hiç sevmedim. Orduda beş yılı boşu boşuna, hiçbir şey öğrenmeden geçirmemiştım. Beni uçakla göndermeyi bir kez daha reddettiğinde soğuk bir sesle dedim ki: “Peki, efendim, sizin için fark etmiyorsa ve burada bu kadar daha kalmamın sorumluluğunu birimime karşı üstleniyorsanız, tamam. Bir istihbarat subayının bir amaç olmadan yolculuk yapmayacağını farkında olduğunuzu umuyorum.”

Bu küstahlıkla fazla bir tehlikeye atılmıyordum. Kahire’deki Genel Karargâh’a ileti gönderecek olursa, bölüm başkanımız nasılsa işi

çözerdi. Siyasal İstihbarat Merkezi'nin ana kuzularıydık; birçok ayrıcalığımız vardı.

Aynı gün Kahire'ye uçtum. Bari'deki başarıımı anlattığımda arkadaşlarımdan güçlü bir kahkaha koptu.

1945 yılının sonundaydık. Askerlik yaşamı artık tamamıyla bitmişti. Sivil yaşamımızdaki uğraşlarımıza, beş yıl önce bıraktığımız dünyaya dönüyorduk; bizi geçmiş deneyimize bağlayan her şeyi bir yana koymaya çalışıyorduk.

Günden güne, geride bıraktığım evimin imgesi giderek daha belirginleşiyor ve güçleniyordu. Sağ kalabilmek için kafamdan isteyerek sildiğim eşimin hayali yeniden canlanıyordu.

Nihayet, Kasım sonlarında İngiltere'ye yola çıkma emirlerini aldık. Büyük bir askeri gemiyle Akdeniz'i geçtik. Sağda solda hâlâ mayınlar vardı; her şey bitmişken ve eve dönerken ölmenin ne kadar acı olacağını düşündüm.

Toulon'da karaya çıktık. Liman, mürettebatlarının bırakıp kaçtığı Fransız savaş gemileriyle dolu bir mezarlık gibiydi. Bir tepenin eteğindeki transit kampına kapatıldık; üç gün, çadırda, dinmek bilmeyen yağmurun altında iliğimize kadar sıırsıklam olduk.

Kenttekiler İngiliz müttefiklerine duydukları hoşnutsuzluğu gizlemiyorlardı. Sonunda bu hiç de dostane olmayan yerden ayrıldık, trenle, ağzına kadar dolu üçüncü sınıf vagonlardan oluşan uzun ve yavaş bir konvoyla Fransa'yı geçtik. Manş Kanalı'nın kıyısına geldiğimizde bütün eziyet unutuldu: Gerçekten eve dönüyorduk.

Feribotta herkes köprüde toplanmış, bunca meşakkatli yıllar için ayrıldığımız ülkenin bildik çizgilerini sisin içinden ayırt etmeye çabalıyordu; Dover'ın yarıları görüldüğünde, herkesin gözünde bastırılmış gözyaşlarının ıslaklığı vardı.

Silahlarımızı ve donanımımızı Dover yakınlarındaki merkeze teslim ettik; bize, üniformamızı çıkardığımızda giymemiz için, içinde bir takım sivil giysi bulunan bir çanta verdiler. Üniformamdan ayrılmak zorunda olduğum için üzüldüğümü itiraf etmeliyim. Onu gururla ve benim için ne anlama geldiğinin bilincinde olarak taşıyıştım. O, bir parçası olduğumu düşündüğüm ülkeye zorunlu görevimi yerine getirdiğimi simgeliyordu.

Trenle Manchester'a geçtim. Eşim, savaş boyunca evlerini ona açan dostlarımızla birlikte yaşamak üzere oraya gitmişti. Yaşadıkları ev sessiz bir mahalledeydi; kısa cadde villalar ve bakımlı bahçelerle kaplıydı. Kapıyı çaldım. Hava kararıyordu ve sundurma loştu. İşte eşim eşikteydi. Bir an sessizce birbirimize baktık. Her şey bir düş gibiydi. Birbirimizin kollarına atıldık.

Onca zaman geçmişti ve ben, onunla birlikte olamamanın acısını azaltmak amacıyla fiziksel varlığını belleğimin gerisinde tutmak için elimden geleni yapmıştım. Gene yüzüne bakıyor, sesini duyuyor, bedenini hissediyordum; uyuşturduğum sevgi ve ilgi yenilenen bir mutlulukta yavaş yavaş yeniden ortaya çıkıyordu.

Savaş bittiğinde İtalya'ya dönmeye karar vermiştik. Ülkeden ayrılan yedi yıl olmuştu. Yaşamımızın gidişini bozan, düşünme biçimlerimizi değiştiren yedi zor yıl. Artık uzun zamandır uzak tutulduğum, kendilerini tümüyle, savaşan ülkeleri gibi kendilerini de gözetken Tanrı'nın ellerine teslim etmiş aynı koşullardaki başkaları gibi yeniden günlük yaşamın sorunlarıyla karşı karşıyaydım.

Savaş dönemi, birçok durumda çalışmanın sorunlarıyla ilişkinin kesilmesi, herkese yeni bir bilinç ve geçimi sağlama zorunluluğunun dayattığı bir işe ya da mesleğe bağımlı olmanın farkına varılmasını kazandırmıştı. Bu aşamada insan kendine sık sık şu soruyu soruyordu: Kişinin kendi tercihi olmaktan çok koşulların dayattığı bir yol neden izlenmeliydi ki?

Mesleğime duyduğum ilgi beni böyle çıkmazlara sokmadı; yeni bir enerjiyle, daha çok bilgiyle donanmaya çalışarak ve sanatta daha üst düzeyleri amaçlayarak eski işime döndüm.

Eğitimim sırasında okuldan okula geçişim, dil ve eğitim yöntemlerinin değişmesi genel dünya tarihine ilişkin bilgimi hem zenginleştirmiş, hem de genişletmişti. Karşılaştırmalı tarih diye bir dersin daha okutulmadığı bir zamanda, öğrenimin kapsadığı değişik Avrupa ülkeleriyle ilgili olayların tutarlı bir resmini oluşturmak için, farklı okullarda edindiğim değişik kavramları birleştirmeye çalıştım.

Anımsadığım kadarıyla, ilk gençliğimde bile hep antikalara ve sanat ürünlerine düşkündüm; kökenleri ve tarihlerine duyduğum merak hiç

eksilmedi. Evimiz, vasımcı büyük babasından kalan ya da her gün yaşamın en acı yanlarıyla burun buruna geldikleri mesleklerinin gerçeğinden bir süre için olsa da uzaklaşabilmek için, geçmişte aynı biçimde davranan çok sayıda doktor gibi büyük bir keyifle kendisinin topladığı ilginç nesneler ve çok güzel halılarla doluydu.

Bunlar arasında çok güzel mavi ve beyaz Çin porselenleri, sanatkârane bir biçimde kabartmalarla işlenmiş ve savaklanmış gümüşten antika Doğu nesneleri, değerli ya da yarı değerli taşlarla kaplanmış altın ya da gümüş kabızalı Şam işi kılıçlar, ayrıca yetkili tedarikçisi olduğu sultanın sarayı için büyük babam tarafından ithal edilen büyük partilerin bir parçası olan 17. ve 18. yüzyıl İngiliz mobilyalar vardı.

Bütün bunlara ek olarak yerler, hatta duvarlar ender bulunan halılarla, seçkin parçalarla kaplıydı. Halılardan çok etkilendiğimi hatırlardım; onların güzel renklerine hayran olduğumu sanıyorum.

Öğrenimimi bitirdiğim “English High School for Boys”da yaşadığım bir olay, sanki yaşamımın öngörülemeyen gelişmesinin bir sonucu olarak ileride hangi mesleği seçeceğime ilişkin bir ipucu da vermişti. Kentteki İngiliz bankasının başkanının desteğiyle Britanya İmparatorluğu üzerine ödüllü bir deneme yarışması açılmıştı. Ödül, o günler için büyük bir miktardı: On pound.

En genç yarışmacı açık arayla bendim ve en iyi denemeyi yazdığım açıklandığında, okul müdürü on altı yaşındaki bir gence bu kadar büyük bir para vermekte sıkıntı yaşamış ve mantıklı bir seçenek olarak, ikinci ve üçüncü olanlara dağıtılacak pahalı kitaplardan satın alınan önerilmişti. İngiliz yazını üzerine bir güldeste, Bizans’ın resimli bir öyküsü ve 1921’de, G. Griffin Lewis tarafından derlenen Şark Halıları Elkitabı (*Practical Handbook of Oriental Carpets*) arasından seçim yapılacaktı. İlk seçim hakkı benimdi. Halılarla ilgili kitabı seçtim. İçinde okul müdürünün 1922 tarihli ithaf yazısı bulunan kitap hâlâ hazinemdedir.

Evimizin çevresinde çok sayıda iyi antika dükkânı vardı. En önemlisi de, birinci sınıf otel, lüks Pera Palas bütün görkemiyle evimizin tam karşısındaydı. Antikacılar, otelde konaklayan zengin yabancıların bir bölümünü dükkânlarına çekebilmek amacıyla onun çevresini seçmişlerdi.

Dükkân sahiplerinin çoğu iyi müşterileri olan amcamı tanıyorlardı; ödül olarak aldığım kitap kolumun altında işyerlerine girmeye başladığımda beni anlayışlı bir gülümsemeyle karşılarlar, hep bir şeyler açıklamaya istekli olurlardı.

O tarihlerde halıların tarihi hakkında pek bir şey bilinmezdi. O günlerde Konstantinopolis'teki antikacıların ellerindeki mallarla ilgili sadece uygulamadan gelen ve içgüdüsel bir bilgileri vardı; ancak bu olgu, kendilerine satılmak üzere getirilen zenginliklerin önemini ilk bakışta anlamalarına bir engel oluşturmuyordu.

Antika dükkânları benim için büyümlü bir dünyaydı ve şimdi, büyümekte olan bir gencin düşleyeceği çok başka şeyler olduğu halde neden bu nesnelerin bana böylesine çekici geldiklerini sorguluyorum.

Yaşamımın sonraki yıllarında olaylar beni şark halılarının ticari boyutuyla ilişkiye geçirdiğinde, konuyla ilgili epey bilgim vardı; ancak zaman zaman önüme gelen daha eski parçalar bana hep daha çekici geliyordu. Konuyla ilgili literatürün çok az olduğu zamanlarda, antika halıların kökenleri ve dönemleri üzerine olabildiğince fazla bilgi edinmeye çalıştım. Halı dokumacılığı üzerine artık öylesine titiz ve bilimsel araştırmalar yapıldı ki, gizeminin önemli bölümünü yitirdi.

Antika halılar üzerindeki araştırmalarım giderek Doğu sanatlarının başka yönlerine ilgi duymama yol açtı. Bunun, Türkiye'deki evimizde, ilk gençliğimde çevremi saran o çok güzel Doğu antikalarının belleğime iyice yer etmiş olmalarından kaynaklandığını düşünüyorum.

Bilgiye susamışlık hiç dinmez. İstenildiğinde incelenebilen ve duyarlılıkla dokunulabilen harika sanat ürünleriyle ilişkide olmak, sanat kitapları okumaktan çok daha canlı olarak onların tarihlerini ortaya çıkarır.

Gezilerim sırasında çalışkan bir müze ziyaretçisi olmuşumdur hep; özellikle de gezdiğim müzelerdeki antika halı koleksiyonları ile ilgilenirdim. Bakmak ve anlamak gerekir. O zamanlar, halılar üzerine yazılmış kitapları okuyarak pek bir şey öğrenilemezdi. Kullanılan kavramlar oldukça bulanık ve tutarsızdılar. Bir görüş sahibi olabilmek için, deneyime, içgüdüye, duyarlılığa ve renklerin gölgelerine, hepsinden çok da görsel

belleğe dayanmak gerekiyordu. Bu Şark halılarının yüzyıllar boyunca dokunduğu ülkelerin tarihine ilişkin bilgiler de çok yararlıydı.

Savaştan birkaç yıl önce, orada yaşayan kayınbiraderimi görmek için gittiğim İstanbul'da yaşadığım bir olayı hâlâ keyifle anımsarım. Evlenmemden birkaç ay sonra, 1937'deydi. O tarihlerde Kapalıçarşı civarında bulunan Evkaf'ın Şark Halıları Müzesi'ni¹⁹ geziyordum; odadan odaya giderken, Londra'da önemli bir doğu halıları firmasının yöneticilerinden biri olan, önceden tanıdığım orta yaşlı bir beyefendiyle karşılaştım. Sergilenen halılara birlikte bakıyorduk; o tarihlerde bile antika halılar konusunda uzmanlaşmış olduğumdan, ona 16. yüzyıla ait Uşak halıları hakkında bilgi veriyordum ki, duvarda birbirine yakın duran parçalar arasındaki bir Uşak halısının kendine özgü renkleri ve desenleri dikkatimi çekti. Bunun öteki parçalardan en az bir yüzyıl daha eski olduğunu söyledim.

Konumuna ve geniş deneyimine çok güvenen dostum görüşüme katılmadı ve biraz yüksek sesle konuyu tartışmaya başladık. Ansızın omzuma bir el dokundu. Geri döndüğümde beyaz sakallı yaşlı bir beyefendiyle burun buruna geldim. "Bu müzenin küratörüyüm" dedi, "şark halılarına ilişkin bilgiden ötürü, genç dostum, seni kutlamak isterim. Kabul edersen bir öneride bulunacağım. Bodrumda, sınıflandırılmayı bekleyen sekiz yüz antika halı var. Uzun ve yorucu bir iş; ben yaşlıyım ve birinin yardımından bitirebileceğimi sanmıyorum. Bana yardımcı olur musun?"

Bu beklenmeyen ve övgü dolu öneri göğsümü gururla kabarttıysa da, yaşlı beyefendiye, bunu isteyerek yapabileceğimi ama işimden ötürü İtalya'ya dönmek zorunda olduğumu söyledim.

Değişik salonlara girdiğimizde, desenlerinde belirgin bir Kafkas etkisi olan 17. yüzyıla ait İsfahan diye adlandırılan bir dizi halı gördüm. Bundan o dönemde İsfahan bölgesine Ermenilerin göç etmiş olabileceği sonucunu çıkardım. Dostuma söyledim; ancak o gösteriş yapmamdan sıkılmış ve yorulmuştu, bana garip düşler gördüğümü söyledi.

19 1914'de "Evkaf-ı İslâmiye Müzesi" (İslâm Vakıfları Müzesi) adı ile ziyarete açılan, Cumhuriyet'in ilanından sonra da "Türk ve İslâm Eserleri Müzesi" adını alan müze; halı sanatının dünyadaki en zengin koleksiyonunu oluşturan halı bölümünden ötürü uzun yıllar "Halı Müzesi" olarak ün yapmıştır -çn.

Birkaç yıl sonra, Avusturya'da yayınlanmış bir kitapçık elime geçti; 17. yüzyılda İsfahan halılarının desenlerinde Ermeni etkisini anlatmaktaydı. Türklerin baskısıyla doğdukları ülkeden ayrılan Hıristiyan Ermenilerin önemli bir bölümü İsfahan'da, Aras Nehri boyunca Yeni Culfa²⁰ adını verdikleri bir kente yerleşmişlerdi.

Halkların tarihi, genellikle, tarihçilerin metinlerinde öğrenilebileceklerden daha açık olarak sanat ürünlerinin üzerlerine yazılıdır. Bir antikacının en çok tat aldığı yeteneği, daha önceden bilmediği ve hiç görmediği bir nesneyi, ister içgüdüyle, ister gözlemleriyle tanımlamasıdır. Bu onun bilgisinin taçlandırılması, deneyimlerinin sonucu ve çalışmalarının ödülüdür. Zor bir sorunu çözmenin verdiği keyfi verir. Görsel farkındalığa zamanla dokunarak algılama da eklenir. Bir nesneye dokunmadan, yumuşaklığını, kütünü ya da dokunun kadifemsi kusursuzluğunu duyumsamadan onu anlamak ve onunla bağ kurmak çok zordur. Parmaklar göze önermede bulunurlar ve zihindeki kavrayışı uyandırır.

Zamanla, kimi zaman bir sanatçının tanımlayamadığı ama onu insan çabasının ötesine taşıyan baskın bir dürtünün öne çıktığı andaki yaratıcı gücünün ürünü olan, hayranlık yaratan birkaç sanat yapıtında gizli olan mesajı sezme yeteneği de geliştirilir. Bu tür yaratıcı harikaları tanımada yeterince duyarlı olmayanlar o güçlü keyif alma anını kesinlikle kaçırmazlar.

Olağanüstü bir sanat ürününün görünüşü karşısında, ender duyulan bir heyecan yaşamayan, sanatçının yaratıcı nefesini, ölümsüz sanat yapıtının temelini oluşturan Tanrısal esini teninde duyumsadığında gözlerinden yaşlar boşanmayan biri, her zaman bütün insanlara sanki sütan-neleriymiş gibi davranmayan Doğa'nın bazen kendisine verdiği nimetin tadını tam olarak yaşayamaz.

Birkaç yıl önce Hindistan'a yaptığım bir gezide, Sarnath'daki olağanüstü müzeyi gezdiğimde, Gupta döneminden tefekküre dalmış oturan nefis bir Buda heykeline dikkatle bakarken buldum kendimi. Ansızın boğazım düğümlendi, gözlerimden yaşlar boşaldı. Kendimi tutamıyordum ve insanlar merakla bana baktıklarından utanıyordum da. İnsanın böylesine

20 "Nor Jugha"nın yıkıntıları, Aras Nehri'nin kuzey kıyısındaki Goghnt eyaletinde, Nahçıvan'ın yaklaşık 30 km güneyindedir -çn.

yoğun ve coşkulu duygulara kapılması çok sık olmaz; ama öyle kimi sanat ürünleri vardır ki, duygusal kişileri çok etkiler.

Yıllar önce, galerimizde bir Buda figürü vardı, 16. yüzyıldan bir Japon tahta heykel; izleyicilerin hemen dikkatini çekti. Bu heykel öylesine güçlü bir enerji yayardı ki, ipnotize edici baskısından etkilenmeden ona uzun süre bakmak olası değildi. Onu kapalı bir yerde tutardık. Günün birinde, çok kültürlü ve seçkin bir koleksiyoncu olan bir Japon ruhbilimci galerimize bizi görmeye geldi. Ona Buda'yı göstermek istedim. Heykeli sakladığımız dolabı açtığımda, bu beyefendinin kaskatı kesildiğini ve birkaç dakika tefekküre daldığını gördüm. Kendine geldiğinde üç kez eğilerek selam verdi ve geri geri yürürken dolabın kapağını kapatmamı rica etti.

Çok etkilenmişim ve inancıma göre kul yapımı imgelere tapınmazsam da, kuşkusuz sanatçının ilahi bir düşünce anında yarattığı o nefis heykelin saldıgı mistik gücü anlayabilirdim.

Bir antikacı gezmek ve dünyayı tanımak zorundadır. Çevresini saranlar her neyse onlara bakmalı, mesleğinde edindiği deneyimden ve eğitiminden ötürü dış etkilere daha açık olmalıdır. Gezilerinden kalıcı imgelerin zenginliğiyle döner; yeni bilgilerle ve kendinden farklı biçimlerde yaşayan ve düşünenleri tanıma ve onlarla insancıl ilişkiler kurmanın sağladığı avantajla zenginleşmiştir.

Gezileri dış dünyaya yönelik bir bakış açısidir; ama insanın doğal ortamı kendi çalışma yerindedir. Orada bir kabuğun içindeymişçesine geçmişe dalıp giderek yaşar; doğası, kendini çevreleyen ortamın zihnini istila etmesine içerler. Bugünle kolaylıkla ilgilenmez.

Onu görmeye gelenler de ortama sinen dinginlikten etkilenirler ve genellikle ucu bucağı belirsiz konuşmalara da hazırdırlar.

Mesleğimi elliyi aşkın yıldır yapıyorum. Çok insan tanıdım. Bir gün geçerken uğrayanlarla yaşam boyu dostluklar kurdum, bildiklerimi, daha da önemlisi bunca yıldır biriktirdiğim yaşam felsefesini onlarla paylaştım. Onlardan ben de çok şey öğrendim.

Geçmiş yıllarla birlikte o günler de geride kaldı. Yaşamın verdiği armağana; ailenin verdiği keyfe; bana doğru olanı yapmayı ve komşularına yardım etmeyi öğreten atalarımın gelen geleneğe; açık gökyüzüne ve

güneşin parlaklığına; yeşil çimenlere ve karanlık ormanlara; şafak zamanı ağaçlarda ötüşen küçük kuşlara; yaz sıcağında fiskiyeden akan böylesine temiz suya; insanın içinde Tanrı inancı uyandıran Yaradılışın bütün nimetlerine teşekkür ediyorum.

Günler geçti ve yaptığım hiçbir şeyden pişman değilim. Yaşam sonuna geldiğinde, yol boyunca bunca şey olmuşken neden daha çoğu için ileriye bakmalı ki... Unutulmayan acıları incitmeyen belleğin artık ne zararı var? Anımsamak insanın içini sessiz bir huzurla dolduruyor.

"Temmuz 1965'de, aydınlık bir şafakta, Boğaziçi'nin altın buğusu içinde yol alan yolcu gemisinin pruvasında durmuş, uykulu gözlerimi açık tutmaya çalışarak masalımsı İstanbul'u, büyüklerimin mutluluk akan bir gülümsemeyle sözünü ettikleri bu kenti ilk kez görmeye çalışıyordum. Babam yavaşça yanıma yaklaştı, kolunu omzuma koydu, beni kendine çekti ve fısıldadı 'Sonunda buradayız! Dünyanın en güzel kentlerinden, uygarlığın büyük merkezlerinden birinde, kuşaklar boyunca dünyanın merkezi olduğu açık olan bu kentte birlikteyiz...' Gözlerinde yaşlar vardı; biliyordum ki bu rüzgârdan değildi. Victor artık var olmayan bir dünyanın ürünüydü. 1906'da doğmuş, neredeyse elli kişiyi bulan geniş ailesiyle Beylerbeyi'ndeki kocaman bir yalıda yaşamıştı. Büyükbabasının ölümünden sonra aile dağılmış ve çoğunlukla Galata'ya yerleşmişti. Çok yönlü bir kişiliği olan babamı gerçekten tanımlamaya kalkışsam, öncelikle onun tam bir Osmanlı senyörü olduğunu söylerim. Doğuştan kozmopolitliği, geniş dünya görüşü, doymak bilmez entelektüel merakı, içgüdüsel anlayışı, başka insanlara, kültürlere ve davranışlara karşı saygısı ve bir kararlılık göstermesi gerektiği anlarda büründüğü tavırdan ötürü Osmanlı. Epey eski Fransızca terimler kullanmakta ısrarlı olduğundan da, Senyör... Babam dillere her şeyden çok, hatta tutkusu olan genel bilgiden ve tarihten de daha çok değer verirdi. Türkçe, Yunanca, İbranice, İngilizce ve İtalyanca konuşurdu. Ama bu dillerden hangisini konuşursa konuşsun araya *inşallah* ya da *maşallah* sıkıştırma alışkanlığı vardı; bu alışkanlık, zaman zaman, özellikle de sofu Katolik ya da Musevilerle konuşurken çok can sıkıcı

olabiliyordu. Bir bakıma, böyle yaparak bir Akdeniz evrenine kök salmış olan aidiyetini değerlendirdiğini düşünüyorum. *Yolculuk İçin Teşekkürler*'in İtalyanca, İngilizce ve Fransızcasını yazmanın da üstesinden geldi; aramızdan ayrıldığında Almanca metni yazmaya başlamıştı. Türkçesi, bir Türkçe metni tamamlamasına elvermeyecek kadar paslanmış olduğundan kendisinden hiç de hoşnut olmadığını açıkça anımsıyorum; çünkü bugün İstanbul'da yaşamakta olanlara, bu biricik kentinin kendi gençliğindeki canlılığını ve verdiği titreşimleri tattırmanın özlemini çekiyordu."

John Eskenazi, Londra, Mayıs 2012

ANİ VE YAŞAM DİZİSİ

KitapyAYINEVİ

ISBN 978-605-105-104-8

9 786051 051048

